

HISTORIA //
STATVTORVM
HAMBVRGENSIVM

DVCTV
MICHAELIS RICHEY P. P.

DELINEATA

ET

AD D. VII OCTOB. A. MDCCXXXVIII.

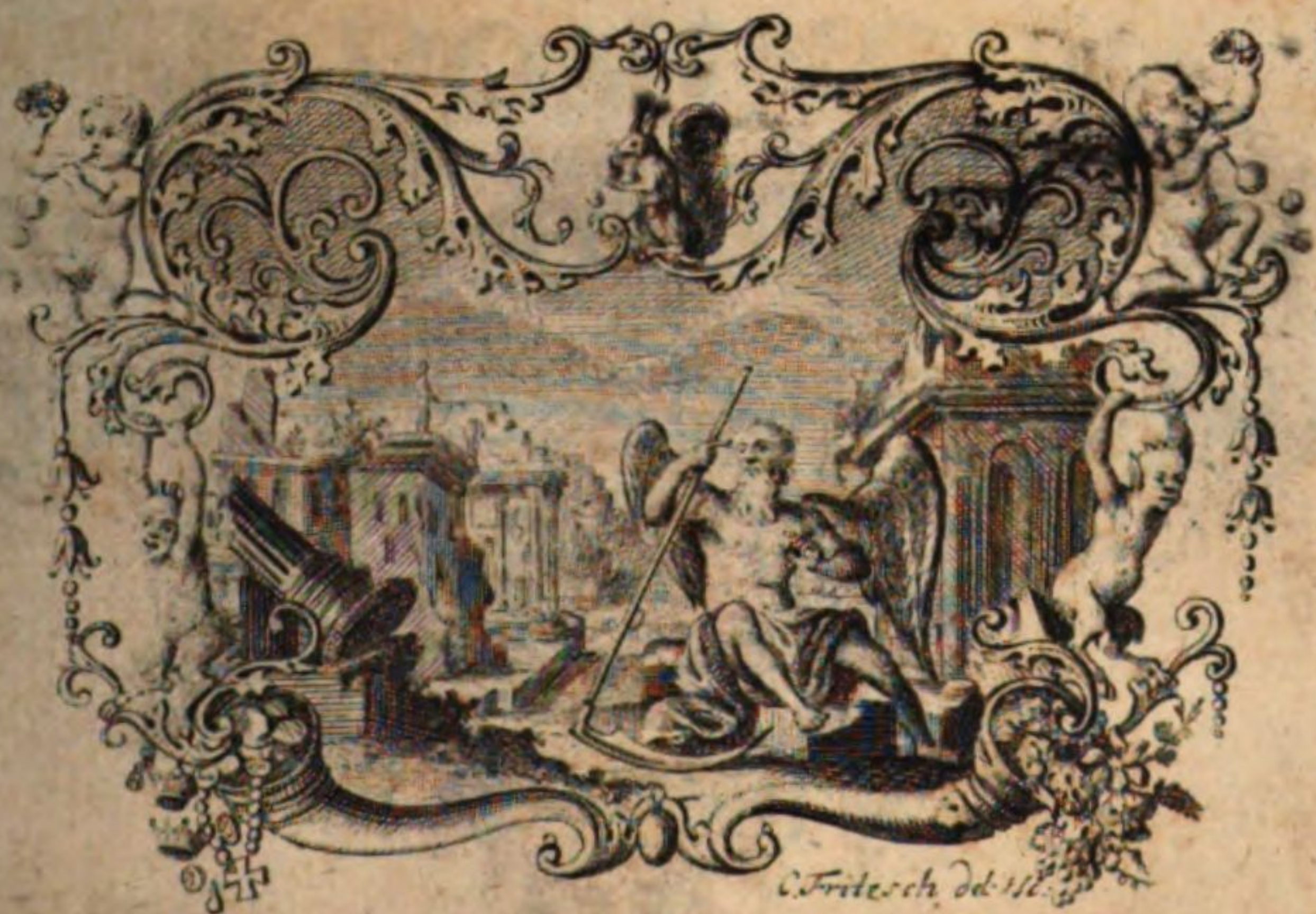
IN GYMNASIO HAMBVRGENSI

EXAMINI PVBLICO

EXPOSITA

A

FRANC. ANTONIO WAGENERO HAMB.

HAMBURGI
APVD CONRADVM KOENIGIVM.

HISTORIA
STATVORVM
HAMBVRGENSIVM

DVCTV
MICHAELIS RICHEY P. R.

DILECTA
AD D. VII OCTOB. A. MDCCXVIII
IN GYMNASIO HAMBVRGENSI
EXAMINI PVBLICO
EXPOSITA

A
FRANC. ANTONIO WAGENERO HAMB.

HAMBVRGI
APUD GONRADM KOENIGVM

VIRO
MAGNIFICO NOBILISSIMO
AMPLISSIMOQUE
DANIELI STOCKFLETH
REIPVBL. HAMB. CONSVLI
MERITIS INCLYTISSIMO

DOMINO
PATRONO AC PROPINQVO
QVAM OBSEQVIOSISSE
COLENDO.

VIR MAGNIFICE

Post Deum et Rempublicam, cui potius, quam TIBI, PATRONO MAXIMO, studiorum meorum rationem reddam, primitiasque eorum consecrem,

crem, non reperio. Ex quo enim prima
per aetatem mihi nata fuit facultas, magno-
rum virorum virtutes paullo intelligentius
contuendi, TVVM statim nomen, non
Fascibus magis, quam consiliis, legatio-
nibus, iudiciis, et omni ex parte maximis
in Patriam meritis illustre, semper mihi vi-
sum fuit venerandum. Posteaquam vero
ad humanissimam TVAM consuetudinem
affinitas aditum mihi aliquanto confiden-
torem conciliauit, animum TVVM erga
me ita benignum, ita paternum continen-
ter expertus sum, vt sine sensu esse viderer,
si quem alium circumspicerem magis gra-
tiosum speciminis, quod exhibeo, accepto-
rem, aut iuuenilis, quae forte in eo est, im-
becillitatis iudicem indulgentiorem. Iube
igitur, CONSVL GRAVISSIME,
Musas meas, in re difficili conatas, securo
apud

apud TE receptu non intercludi. Iube
spem, si quam de me in herba esse pera-
manter existimas, TV O praesidio atque
alimento maturefcere. Ego vero, vt in TE
colendo praecipuum mihi pietatis officium
constituo, ita, quoad patriam amabo, pro
TE quoque patriae seruando diuinam pro-
videntiam precibus quam ardentissimis
sollicitare non intermittam

MAGNIFICENTIAE TVAE

venerator obedientissimus.

Franciscus Antonius Wagener.

CAPVT I.

DE INITIIS ET PROGRESSV IVRIS HAMBVRGENSIVM STATVTARII.

§. I.

Hamburgum, nobile et antiquum Nordalbingiae oppidum, antequam augustis auspiciis effloresceret, rerumque suarum memoriam paullo celebriorem in annalibus nancisceretur, cur putari debeat, alio, quam communi veterum Saxonum iure, vsum fuisse (a), nulla apparet causa.

§. II.

Nihil ad nos, cum legibus suis, Sueui illi, qui saeculo VI. ab Austrasiae regibus in terras Saxonum, cum Longobardis Italiam petentium, intromissi, expelli deinceps omnino a redeuntibus non potuerunt. Hos quidem *Transalbinos* vocat Witichindus Corbeiensis, et *aliis legibus, quam Saxones*, fuisse vsos, tradit (b); sed praeceptum est coniectura Henr. A Mei-

(a) *Helmoldus L. I. Chron. Slau. c. 47: Tres autem sunt Nordalbingorum populi, Sturmarii, Holzati, Thetmarzi, nec habitu nec lingua multum discrepantes, tenentes Saxonum iura.*

(b) *De gestis Saxon. L. I: Sueui Transalbini illam, quam incolunt, regionem eo tempore inuaserunt, quo Saxones cum Longobardis Italiam adiere, ut eorum narrat historia: Et ideo aliis legibus, quam Saxones, utuntur.*

2 CAP. I. DE INITIIS ET PROGRESSV

Meibomii (c), per hos Sueuos Transalbinos *intelligendos videri Holfatos et Stormaros*. Vt enim taceam discrimen, quod inter Transalbinos et Nordalbingos, non sine veteri testimonio, constituitur (d); demonstrari certe non potest, Saxones illos, qui Longobardis in Italiam tendentibus se adiunxerunt, ex Nordalbingia emigrasse (e). Praeterea anceps est vniuersa haec historia, aliis scriptoribus Sueuos inuictos et relictos, aliis omnino tandem a Saxonibus eiektos referentibus (f). Denique reperti sunt Witichindi codices (g), qui, dum pro Sueuis Transalbinis *Suaunos Transbadanos* habent, omnem illam de incolatu pariter

(c) In Introd. ad Hist. Saxon. infer. p. 79.

(d) Transalbinos a Billena et Trauena ad Eldam et Panim in Orientem porrectos, Nordalbingos vero ab iisdem fluuiis, secundum Albim ad Eidoram et mare Germanicum vergentes, definit *Iac. Car. Spenerus* in Notit. Germ. med. p. 402. adstipulante magno Auctore *Chronici Gotwicensis*. p. 714.

(e) *Saxones cum Longobardis profectos in Italiam, non in Saxonia habitasse amplius, sed dudum digressos, in aliqua superioris Germaniae parte, viciniore Longobardis, qui tunc in Pannonia agebant, sententia est Illustr. Leibnitii* T. I. Scriptt. Brunsvic. p. 65. not. i. Dissentiunt alii, et non ex praesenti, sed ex veteri vicinia atque confidentia Saxones a Longobardis adscitos atque euocatos contendunt.

(f) Francorum partibus addictiores, ac proinde Sueuis, quos Franci tuendos susceperant, fauentiores videntur *Gregorius Turonensis* L. V. de Reb. gest. Sax. c. 15. *Aimoinus* de Gest. Franc. L. III. c. 7. *Paulus Diac.* de Gest. Longobard. L. II. c. 7. Hi scilicet omnes communiter tradunt, Saxones, a Sueuis iterum iterumque profligatos, a bello conquiesse. Contra vero *Krantzius* Saxon. L. I. c. 30: *Sed tamen, inquit, Saxonibus obnix instantibus, quum Franciae Reges aliis impliciti bellis tenerentur, arma undique contraxerunt: et Sueuis de integro congressi, exturbarunt regione, et recuperatae per arma patriae filios et uxores inuexere.* *Krantzium* sequuntur *Georg. Fabricius*, *Cyr. Spangenbergius*, et alii recentiores. Intercedit vir ingeniosissimus *Casp. Abellus*, qui Sueuos et Saxones postea coniunctim habitasse docet in *den Sächsischen Alterthümern* Cap. I. §. 11. p. 102. Partium studium in scriptoribus hostilibus hic conqueritur, & Saxonicos testes desiderat *Illustr. Bunauis* in *der Teutschen Reichs: Historie* P. II. pag. 107.

(g) Horum codicum alter est Archiui Electoralis Dresdensis, quem olim versauit *G. Fabricius*; alter in Italia bibliothecae monast. Casinensis. Illum cum Heruagiana Witichindi editione contulit *Tenzelius*; hunc cum Meibomiana *Zaccagnius*. Vtramque collationem Tomo I. Scriptt. Brunsvic. p. 211. et 221. inseruit *Leibnitius*: qui cum ipse alias pro *Sueui* legendum putasset *Slau*, (vid. *ibid.*

pariter ac iure Sueuico suspicionem ab Holsatia et Stormaria nostra longe amoliuntur (h).

§. III.

Qua vero aetate Hamburgum, iure ciuitatis praeditum, suas sibi leges proprias, siue ex communi Saxonum iure oppidano, siue ex arbitriis ac necessitatibus domesticis natas, et porro literis consignatas habere primum coeperit, digna quidem, sed ob sepultam longinqui temporis memoriam, parum expedita inuestigatio est. Quam dum conamur, sex occurrunt quaesita, quae statim in limine sollicite distinguenda

A 2

ibid. p. 65. et 75.) mutata sententia, in Introd. ad Tom. eund. n. XVI. Opportune, ait, ex his codicibus docemur, legendum *Suau Transbadani*, id est, trans Bodam amnem, qui ex Hercyniis montibus ortus, Quedlinburgum alluens, in Salam mergitur. Est autem illic pagus *Suauia*, qui partem Halberstadensis Dioeceseos constituit, ut ex Diplommatibus constat. Ceterum de vera illa Sueuorum Saxoniorum sede, ab Vnstruto, secundum Salam, vsque ad Saltzam amnem, et dehinc ad Bodam prorogata, item de *Norsauis*, ex Epistola Theodeberti Regis, deque pago *Sueuon*, siue *Schwabengow*, vberiora legi possunt apud laudatum *Abelum* l. c. p. 87. sqq. in quibus expendendis non moramur, qui satis ad scopum habemus, remotis a Nordalbingia Sueuis, nihil vnquam Sueuici iuris ad nostrates pertinuisse.

- (h) Poterant igitur leges istae Sueuorum commode abesse a *Themide Cimbrica*, quam praeclaro ingenii et doctrinae apparatu nuper adornauit *Petrus Frid. Arpe*, nisi placuisset Viro Excellentissimo §. XXIII. p. 149. ingeniose propinare sententiam de Sueuis, a Saxonibus ad confinia vsque Danorum reiectis, et cis Sliam e regione Angilorum confidentibus. Sed vero 1.) quae ex Ptolemaeo, multoque magis ex Edda Islandorum, de amplissimis Sueuorum sedibus afferuntur, ad hoc quaesitum non faciunt, et per se in rebus Germanicis fidei sunt valde ambiguae. 2.) Nullus omnino scriptor exstat, qui Sueuos vnquam in Cimbriam recessisse testetur. 3.) *Warnefridus* eam in rem citatus, non Sueuos reiectos, sed Saxones potius ita attritos scribit, ut a bello desisterent: de sedibus autem ad Sliam ne verbum quidem. 4.) *Suabi* et *Holsingi*, per quos *Ludouicus*, Lud. Pii filius, in Thuringiam iter fecisse, in Annalibus Pithoeanis memoratur, non sunt Sueui Cimbrici et Holsati: quia per hos iter a Visurgi in Thuringiam non ducit. Nec 5.) affirmat hoc, sed potius negat *Conringius*, frustra proinde allegatus. Ita vero nihil remanet argumenti pro fundanda hac coniectura, quam nomen regionis *Schwansfen* s. *Suansfen*, quae est ad Sliam. Hoc enim corruptum esse ex *Suauensheim*, Vir Excellentiss. sibi persuadet. Idem dudum hariolatus est *Danckwerthus*, in Chorogr. Holf. p. 125. cuius etiam *Anclam* ex *Angelheim* non omnino displicuit *Arpio* p. 155. Sed vereor, ne data hac Etymologiis luxurie, nullus tandem futurus sit in historia suspicandi modus.

guenda putamus, ne quid per confusionem incaute definiatur. *Primum* est de vltima qualicunque iuris nostri origine; *alterum* de legibus nostris primum scriptis; *tertium* de digestis et in librum redactis; *quartum* de recognitis; *quintum* de prima earum in annalibus aut documentis mentione; et *sextum* denique de vetustissimo, quod forte superest, codicis exemplo. Apparet, singula haec suas sibi epochas sigillatim habere, nec de primo aut secundo quaesito rationes temporum finiri posse ex rationibus reliquorum. Cuius discriminis neglectu factum arbitror, ut multi statim in saeculo XIII cogitationes suas defigerent, et, quoties de vltima iuris Hamburgensis origine ageretur, toties vel ad mentionem in priuilegiis factam, vel ad codices, nota non antiquiore signatos, prouocarent; atque ita de primo rogati, de quinto aut sexto responderent.

§. IV.

Fateor equidem, quod ad tertium et sequentia quaesita attinet, oculos a saeculo XIII non esse dimouendos: quandoquidem vix alia aetas copiosiore in Germania nostra νομογραφίαν ostentat; adeo ut ciuitates hac in re aemulo quodam studio tunc contendisse videantur (i). Ne enim de efficientia communis exempli dicam, fortasse Ciuitatibus pariter ac Principibus calcar addidit conditio temporum, a quibus occasio cuique nascebatur, et necessitas, rem domi suo arbitratu constituendi, publico Germaniae statu ex intestinis malis vehementer laborante. Neque abest etiam suspicio, quin iuri patrio condendo ac roborando tanto maiorem operam tunc nauauerint Germani, quanto procliuiorem sibi ad eos aditum parabat Ius Romanum, et quanto praesentior erat Pontificum conatus, Iuri suo Canonico omnia submittendi (k). Inprimis autem fertilitatem saeculi in statutis componendis mirari desinet, qui cogitabit, studium iuris generatim ea aetate ad τὸ ἀνάλεκτον καὶ εὐτακτον spectasse; ex Italiae scholis paullatim Iustinianae concinnitatis exemplum arrisisse; Decretalium collectionem non vnā factam esse; cogitari coepisse de Speculis, id est, syntagmatibus legum communium,

(i) Brunquell. in Hist. Iuris Rom. Germ. P. IV. c. VII. §. 1. p. 634.

(k) Tam certum, quam quod certissimum est, non aliam ob causam ab his temporibus scribi coepisse tot leges prouinciales ac statuta, quam ut irruentibus in forum iuribus istis peregrinis (Romano scilicet et Pontificio) obicem ponerent Principes ac Ciuitates. Heineccius in Hist. Iur. L. II. c. III. §. 72.

munium, Saxonicarum, Alemannicarum; atque haec omnia procul dubio valuisse ad excitandam in Ciuitatibus etiam singulis industriam, leges suas municipales recognoscendi, recognitas digerendi, et digestas in librum cogendi.

§. V.

At vero tametsi communes illae causae ad nostrates quoque penetrarunt; propterea tamen non efficitur, Hamburgum ante illa tempora, in iure domi dicundo, et ciuium moribus officiisque ad suae reipublicae conuenientiam componendis, nihil omnino habuisse iuris proprii, nihil etiam quomodocunque scripti, sed omnia vel meris consuetudinibus, vel legibus Saxonum communibus peregissee (1). Qua in re, per caliginem temporum, certa quidem initia ex monumentis demonstrari a nobis non possunt; si tamen coniecturae locus datur, in promptu sunt causae, quare ipsa Iuris nostri incunabula non demum a saeculo XIII repetamus. Has causas primo in medium afferemus, deinceps ad singulos dicti saeculi annos animaduersuri, in quibus, tanquam Statuti natalibus, suspicio quorundam defixa haesit.

§. VI.

Ac primo quidem credibile non est, urbem, Septentrionis sacri caput et matrem constitutam, a barbarorum incendiis subinde luculentius renatam, nec piscatu duntaxat aut opificiis, sed commerciis etiam terra marique inualescentem, in illo incolarum et aduenarum numero, illaque causarum forensium indies subnascentium multitudine, carere diu potuisse statutis singularibus, ad rationem sui status compositis, atque ad proprias ciuium necessitates accommodatis; cum norma eius, quod sigillatim expediret, non semper a iure aliquo communi aut mutuato posset impetrari.

§. VII.

Multo minus verisimile videtur, maiores nostros, qui ante saeculum XIII vixerunt, a legum ferendarum arbitrio, quantumuis Dominis

A 3

adhuc

(1) Fidenter Io. Mollerus, in Isag. ad Hist. Chers. Cimbr. p. 621: *Seculis ab V. C. quatuor prioribus Ius municipale sibi proprium incolae Hamburgenses non habere, sed ἐπιχώριον haud dubie Saxoniae Transalbianae in iudiciis sunt secuti. Enimvero si ἐπιχώριον intelligit Prouinciale, cogitare debuisset, Hamburgum non a quarto demum V. C. saeculo Weichbildum fuisse, Weichbildorum autem iura a prouincialibus perantiqua distinctione seiungi.*

adhuc obnoxio, vltro abstinere voluisse; ac si nullo afficerentur sensu conditionis suae, priuilegiorumque, et amicae ac perbenignae tutelae, cui a Caesaribus erant commissi. Quae priuilegia ne ipso quidem saeculo XIII Comites Schauenburgici, terris suis restituti, vlllo vnquam conatu ita attrectarunt, quin ciuitatem suis viuere legibus paterentur, eique tandem plane *αυτονομίαν*, alieno praesidio exsolutam, anno MCCXCII. liberaliter indulgerent.

§. VIII.

Nec apparet porro, cur Hamburgensium aut minor facultas, aut segnior prouidentia fuerit, quam aliarum Saxoniae ciuitatum, inter quas inprimis Magdeburgum iure suo proprio Weichbildico mature gauisum est, non tali quidem, quale a sequioribus inepte interpolatum, et glossis multo ineptioribus oneratum accepimus, sed antiquo et sincero, nec ab Ottoniana aetate necessario remouendo. Cum igitur Hamburgi eadem, quae in aliis Weichbildis, fuerit regiminis forma, intelligi non potest, quomodo siue Scabini, siue Consules nostri (m), cum praefectis quibuscunque iuris dicundi, tam diu supersedere potuerint condendis statutis reipublicae suae propriis, quibus, propter varietatem hominum negotiorumque, necessario ius commune Weichbildicum aut reformaretur, aut suppleretur.

§. IX.

Cum etiam Hamburgum iam saeculo XIII. singulare Ius nauticum sibi habuerit, quod ex codicibus statuti, anno MCCXC vetustioris, haud pridem communicauit Ampliss. Langenbeckius (n); cumque probabile sit, ob commune nauigandi studium, Hamburgenses in ordinanda re maritima non longo interuallo secutos fuisse exemplum Lubecensium, qui suum Ius nauticum ipsis Hansicis iuribus longe vetustius perhibent (o); conicere licebit, de rebus, quae intra moenia geruntur, certa lege constituendis, multo anteriorem cogitationem fuisse, quam de maritimis, quarum non adeo subita sunt incrementa.

§. X.

(m) De quorum appellatione, successionem ac veteri auctoritate vide prolixè et ex documentis agentem *Lambecium* L. II. Rer. Hamb. p. 4. sqq.

(n) In der Einleitung zu den Anmerkungen über das Hamb. Schiff- und See-Recht: vbi pag. 2. ius illud nostrum maritimum antiquum vocat *der Stadt eigenes, und aus seinen andern entlehntes Recht*.

(o) *Andr. Langius* in *Introd. in Notit. LL. nautic.* Cap. IX. p. 61.

§. X.

Denique nullus est codex, quantumlibet antiquus, & ex ipso saeculo XIII repetitus, qui vel aperte significet, vel subobscurum saltem indicio suspicandum praebet, antea nihil fuisse Hamburgi Statutorum. Quinimo omnes, non tam prima legum incunabula, quam sanctiones collectas, rescriptas, instauratas vel auctas videntur exhibere. (p).

§. XI.

Iam si quaeras, fueritne primum illud et antiquissimum Hamburgensium Ius oppidanum statim in literas, imo et in systema redactum, an tantum consuetudinarium et inconditum, ita ut moribus potius, quam legibus scriptis respublica contineretur; fateor equidem, de scripto aliquo iuris nostri libro ante saeculum XIII nihil commemoratum reperiri (q): sed tamen pariter e contrario nullum suppetit argumentum, quo persuadear, civitatem in re tanti momenti omni subsidio memoriae et constantiae carere voluisse. Neque enim quisquam ambiguam illam, de Germanis veteribus literarum secreta ignorantibus, fabulam pertinere adhuc putabit ad Saxones, melioribus sacris et civilioribus praeceptis iam imbutos (r): neque verisimile est, Hamburgenses oppidani
fui

(p) Non addo hic argumentum ex diplomate anni 1292, quod librum Statutorum nostrorum iam scriptum praesupponit, cum de eo futurus sit infra dicendi locus.

(q) Generatim adhuc temporibus Henrici Leonis, codicem consignatum iuris municipalis inter Germanos rem insolentem fuisse, et inauditum exempli, ait Excell. *Arpius* in *Feriis aestivalibus* p. 183. Sed quisquis illorum temporum calamitates, et miseram historiae conditionem cogitat, non arguet rei insolentiam, cuius exemplum, ob documentum iacturam, forte nobis est inauditum. Nos de Henrico Leone, et quantum ei communiter Civitatum inferioris Saxoniae res legalis debere videatur, existimandi locum habebimus cap. II.

(r) Imo ne tantam quidem in Saxonibus *Ὠφθαλμία* agnosco, ut credam, eos saeculo demum quarto ab *Ulfila* literarum elementa accepisse. Quamquam enim sunt, qui ex *Socrate*, *Sozomene*, *Philostorgio*, aliisque eiusmodi scriptoribus, huic *Moesiae Praefuli* primam inter Gothos literarum inventionem tribuant; non desunt tamen alii, a *Cl. Heupelio*, in *Diss. de Ulfila* laudati, qui maiori cum probabilitate putant, eum vel Alphabetum antiquius supplere, vel novum duntaxat characteris genus excogitasse, quod libris sacris, a se in linguam Gothicam conuersis, adhiberet. Quapropter debile est argumentum, quo nuper illustris aliquis scriptor usus est, ut ostenderet, Germanos ante saeculum quartum
literis,

fui iuris deteriore et magis ancipitem conditionem admisisse, quam quae erat legum communium Saxonicarum (s), quas saeculo Carolino non amplius omnino ἀγράφως fuisse, tum auctorum fide dignorum testimonia (t), tum ipsa Regum Capitula, tanquam legum auctaria, conceptis verbis facta, ostendunt.

§. XII.

literis, ac proinde etiam legibus scriptis caruisse, quoniam alioqui Vlphila inuentore non fuisset opus, et Versio eius vere sit Germanica. Mihi certe quemadmodum generatim historia tardioris apud gentes literarum inuentionis aliquid improbabile habere visa est; ita quoad demonstrari non poterit, Germanos aut αὐτόχθονας fuisse, aut longinquitate itinerum, et marium interiectu, ab origine sua auulsos necessario obbrutuisse; creditu difficile est, gentem a maioribus haud ἀναλφαβήτοις effusam, et morum suorum alias tenacem, sola vltiore migratione tantum stuporem, tantamque rei quotidie vtilissimae obliuionem contrahere potuisse, vt literas omnino ignoraret. Etsi de rariore scripturae usu, et ad leges consignandas fortasse non semper nec vbique translato, multoque magis de exemplorum inde superstitem raritate, nihil ausim contentiose negare.

(s) Saxonico iure antiquo etiam vfos fuisse Holsatos, dubitari non potest; quandoquidem illud hodieque a Nobilibus obseruari, testatur *Reyherus* in *Hist. Iur.* p. 344. 346. Atqui Holsati saeculo XIII. quum a Danis premerentur, ius suum nondum in literas redactum habuisse traduntur. Vnde forte quispiam colligat, in omni Nordalbingia, et proinde Hamburgi quoque, iuris scribendi morem tum nondum inualuisse. Narrat enim Auctor Chronici a Leibnitio editi in *Access. Histor. T. I. p. 31*, Praefectum Danicum castri Segebergensis Holsatiam iure Danorum administrare voluisse; huic se opposuisse multos Nobiles Holsatos, animose professos, nolle se alia lege vti, quam sua Holsatenfi: respondisse Praefectum: *Ostendatis mihi ius vestrum, et ego secundum illud diiudicabo vos. Nam ex proprio capite fingitis ius vestrum. Nostrum autem Danorum est ius praescriptum secundum scripturas. Scio vos et me regere: vestrum ius nescio: quia non scriptum est, diuinare non valeo. Oportet vt canem adducam, qui ius vestrum latrabit.* Si vera perhibet narrator (pro cuius fide alias non spondeo), crediderim equidem, Nobiles illos Holsatos non tam nihil habuisse scripti iuris, quam Danis imperiose poscentibus edere noluisse. Saltem ab exemplo Nobilitatis Holsaticae ad Ciuitatem Hamburgensem non valitum esset argumentum.

(t) *Eginhardus* in *Vita Caroli M. cap. 29*: *Omniū nationum, quae sub eius ditione erant, iura, quae scripta non erant, describere, ac literis mandari fecit. Witichindus L. I. de Gest. Sax. : De legum varietate nostrum non est, in hoc libello differere, cum apud plures inueniatur lex Saxonica diligenter descripta.*

§. XII.

Ex nomine autem *Ordaliorum*, quod veteribus quarundam Ciuitatum Statutis praescribitur, suspicari forte quis posset, antiquissimis temporibus librum, quem vocarunt *Stadt-Boek*, item *Ordel-Boek*, non tam leges, consueta iubendi aut prohibendi formula conceptas, continuisse, quam res iudicatas (*abgesprochene Urtheile*), ex quarum exemplis deinde causae similes definirentur. At enim vero quamquam maiores nostri fortasse circa consignandas sententias in iudicio latas non magis negligentes fuerunt, quam sumus hodie in rebus ab Actuario fungendis; quamquam etiam ex praeiudicatis aut decretis communibus non omnino nulla apud eos iuris dicundi norma exstitit, tamen voce *Ordelarum* vel *Ordaliorum* ipsas etiam leges olim appellatas esse, non Bremensia tantum, Verdensia et Oldenburgica Statuta comprobant, sed nostrum etiam Hamburgense vetustissimum, ab anno M C C L X X. superstes, in quo nomen *Ordel* et *Ordele* tum vniuersis, tum passim singulis legibus impositum reperitur (u).

§. XIII.

Ita explicatis rationibus, quibus in re, ad liquidum non perducenda, haud leuem saltem probabilitatem conciliauimus sententiae nostrae de primis natalibus Iuris Hamburgensium statutarii, ad saeculum XIII. non necessario deprimendis; nunc, more annalium, per singulas illas epochas ibimus, quas in isto saeculo Statutis nostris vel fixas esse, vel figi potuisse, comperimus. Ab his porro pergemus ad saeculum vsque XVII. omnes excussuri annos, quibus aliqua codicis patrii recognitio facta fuisse perhibetur.

§. XIV.

Primus est annus M C C X X X I I. in quo vestigia et indicia Statutorum Hamburgensium reperiri, quidam opinati sunt. Eo enim anno

B

Fri-

(u) Eodem pertinet verbum *sententiare*, quod vulgo quidem de iudicio, sed pariter etiam de legislatione usurpatum occurrit in diplomate Holsatico anni 1292. infra afferendo. Ibi enim *sententia* et *jus creatum*, item *sententiatum* et *statutum* eadem notione efferuntur. Non tetigit hanc significationem *Cangius* in voc. *sententiare*: quemadmodum nec de nostra *Ordalii* appellatione quidquam afferunt Glossariorum scriptores; tametsi *Wachterus* multa et erudita de *Ordalio*, quod modum significauit purgandi criminis, per iudicium Dei, ferro candenti, duello, aliisque periculis experiendum.

10 CAP. I. DE INITIIS ET PROGRESSV

Fridericus II. Imperator Augustus, quum ad Vtinum in Foro Iulii moraretur, rogatu Adolphi IV. Holsatiae Comitis, Hamburgensibus fruendum confirmavit ius, *secundum antiquam iustitiam Lubecensem*, ab Adolpho III. patre olim concessum. Verba diplomatis (x) ad rem nostram pertinentia haec sunt:

FRIDERICUS &c. Notum facimus — — quod Adolphus Comes Holsatiae fidelis nostro culmini supplicavit, quatenus concessionem iuris, quod olim secundum antiquam iusticiam Lubecensem Pater eiusdem Comitis fecit ciuibus novae ciuitatis in Hamburg iuxta Alstria, in bonis et iure suo, de areis, pascuis, in fructu arborum sylvestrium, concessam quoque immunitatem Telonei spectantis ad eum in tota terra sua, et quod bis fieret ibi forum in anno, iuxta tenorem paterni priuilegii eis indulti, confirmare de nostra gratia dignaremur. Nos igitur eiusdem Comitis Adolphi fidelis nostri supplicationibus favorabiliter inclinati, eandem concessionem, sicut idem pater eius praedictis ciuibus novae ciuitatis in Hamburg, secundum antiquam iusticiam Lubecensem, in bonis et iure suo iuste noscitur concessisse, de areis videlicet, pascuis, fructu arborum sylvestrium, et immunitate telonei, spectantis ad eum in tota terra sua, et insuper de foro bis in anno faciendo, prout et indulto eis eiusdem Patris sui priuilegio plenius continetur, de nostra gratia perpetuo confirmamus.

§. XV.

Fuere, qui antiquam illam *Iustitiam Lubecensem*, in hoc priuilegio memoratam, de iure Lubecensium statutorio, in vsum Hamburgensium func traducto, intelligendam putarent (y). Sed re maturius perspecta, aliter dudum senserunt doctissimi viri (z). Nec fieri potest, vt ab his discedas, si cogites 1.) *Iustitiae* vocabulum barbara illa aetate non insolenter significasse idem, quod nos Germani vocare solemus *eine Berechtigkeit*, id est, facultatem, vel agendi, vel vtendi ac fruendi, quam quis habet legitimam ex iure quaesito, praesertim in re aliena (aa);
2.) di-

(x) Quod integrum legi potest in den Beylagen der Gründlichen Remonstration wieder die Hamburgische Apologie. Lit. C. et ap. Lambec. L. I. p. 98.

(y) Cum his ex instituto nobis res erit cap. II. vbi de fonte Iuris nostri Lubecensi et Sufatensi.

(z) Conringius de Orig. Iur. Germ. c. 28. Lambecius L. I. Rer. Hamb. p. 97. 100. sqq.

(aa) Copiam exemplorum ex chartis veteribus et libris vide ap. du Cangium in Glossario, scilicet *iustitias ecclesiarum, iustitias almi Petri* etc.

IVRIS HAMBVRGENSIVM STATVTARII. II

2.) diploma ipsum disertis verbis *Iustitiam* illam, non in legibus latis, sed in areis, pascuis, glandibus, portoriis et nundinis collocare (bb); nec 3.) indulgentiam hanc ad Hamburgum vniuersum pertinere (cc), sed ad partem vrbs nouam, quae iuxta Alstria superiore demum saeculo exsurrexerat (dd); 4.) quum ipsi Lubecenses vltimam legum suarum municipalium originem ab Henrico Leone arcessant (ee), intelligi

B 2

non

(bb) Litem quidem hanc non vult suam facere *Andr. Langius* in *Introd. ad notit. leg. naut. c. 10. p. 92*; interim tamen obiicit, quod *Arnoldus* in *Chron. Slav. L. II. c. 35.* iustitias Lubecensium a titulis, quos in pascuis, syluis, fluuiis possidebant, aperte distinguat; et quod verba aliorum priuilegiorum, quae Hamburgensibus data sunt, vix possint tam stricte accipi. Sed, quod pace viri doctissimi dicam, non alia apud Arnoldum distinctio est, quam copulatum sub eodem genere, quae se mutuo explicant. Contendi enim debet particula *videlicet*, qua nostrum diploma expresse utitur, ad *iustitiam* per eadem illa explicandam, quae Arnoldus copulate distinxerat. Ad alia vero priuilegia Hamburgensium quod attinet, satis est, in iis saltem, quae ipse Langius attulit, nulum esse, quod verba tam stricte accipi non patiatur.

(cc) Quippe vrbs vetus iam omni illo beneficio affecta erat, ex priuilegio Friderici I. anno 1189. quod est ap. *Lambec. L. I. p. 83.* et in *Apolog. Hamb. Beylagen N. 1.*

(dd) *Thraciger* ad A. 1226: Hat Graf Adolph nachgegeben und verglunnet einem, Wyrad von Boitzenborch genannt, daß er und seine Gesellschaft, was von S. Marien Magdalenen Kirchen, die Alster längst, biß an das Millern Thor, unbewohnt, zu bauen und zu bewohnen, unter bürgerlichem Rechte, als sich desselben die Stadt Lübeck gebrauchen thäte. In quo loco ingentem quidem metachronismum a Thracigero commissum multis demonstrat ac reprehendit *Lambecius L. II. p. 53 -- 61.* quandoquidem Adolphi IV. temporibus assignauerit, quae retro, ad minimum quinquaginta nouem annis, patri eius Adolpho III. sint tribuenda. Sed quoniam fere durum videtur, in ipsa historia tantam oscitantiam tribuere scriptori instructo, opinabilius mihi videtur, totam illam periocham Thracigeri, quae incipit: Hamburg war auch zu der Zeit geringlichen begriffen, usque ad verba: auch die Carspel Kirche S. Nicolai aufgerichtet; quum forte serius in chartam singularem seorsum coniecta esset, errore inserentis subiectam esse anno 1226; quum inseri debuisset superius, ante annum 1189. Vtrobique enim antecedens rerum Lubecensium narratio errori facilitatem dare potuit. Quod si vero hanc Thracigeri excusationem non admittis, nil vetat, *μετάληψιν* agnoscere historicam, vt verba: Zu der Zeit non praecise ad annum proelii Bornhouedani, sed ad totam aetatem Adolphi III. respiciant, qui in viuis esse nondum desierat, quum filius Adolphus IV. terras suas recuperaret. Ceterum an *Wiradus* ille de Boitzenborg, novae vrbs aedificator, cum sociis suis, fuerit *Wiradus* Consul Hamburgensis senior, cum Collegis, qui priuilegiis quibusdam Adolphi III. subscripsit, ex sola nominis conuenientia *Lambecius* non satis capit argumenti.

(ee) Vid. inf. Cap. II. §. II.

non potest, quomodo Adolphus III. Iustitiam Lubecensem vocare *antiquam* potuerit, cum ipse Henrico Leoni *σύγχρονος* vixerit, cuius nec constitutiones, nec priuilegia Lubecensibus data, iam tum poterant in *antiquis* haberi (ff).

§. XVI.

Euidentialior Iuris Hamburgensium oppidani mentio, et, quantum ego quidem reperio, expressis verbis omnium prima, occurrit in historia anni MCCLVIII: quo anno Ioannes et Gerhardus, Adolphi IV. filii, Holsatiae Comites, fidelia nostratum officia (gg) compensarunt donatione agrorum, quos, in priuilegio limitibus designatos, *ipsis*, inquit, *et eorum ciuitati contulimus et contradidimus eo iure, quod infra* (hh) *muros ciuitatis habere et haecenus habuisse dinoscuntur, perpetuo possidenda. Concedentes ipsis etiam, infra praescriptos terminos iure vtantur oppidano, quod Wickbeldesrecht vulgariter nuncupatur. Quicquid autem infra eosdem terminos discordiae siue quaestionis natum seu ortum fuerit, infra ciuitatem debet omnimodo* (ii) *iudicari.* Lambecius, qui primus hoc diploma ex antiquo codice membranaceo protulit (kk), argumentum eius aliquanto explicatius considerandum sumsit: cumque illud in tria membra dissecuisset, ac primo quidem concessa a Comitibus *Iudicia*, quae vocantur, de territorio cum mero et mixto imperio recte exposuisset, ita pergit: *Secundo priuilegii membro conceditur Ciuitati vsus iuris oppidani, vulgo nuncupati Wickbeldesrecht. Quae verba nolim quis ita interpretetur,*
quasi

(ff) Non video, quid impediatur, cur illam antiquam Iustitiam non repetamus altius, quam a donatione Henrici; nimirum vel ab Adolpho II. urbis renatae parente; vel plane a Principibus Slauorum Christianis, sub quibus Lubeca ante primi sui excidii annum 1138. effloruit. Ab his enim *Iustitias* i. e. priuilegia de fruendo donari, eademque deinceps ab Henrico Leone resuscitari, et Susatensibus quibusdam augeri potuisse, non est incredibile.

(gg) Diploma habet *assidua felicitatis obsequia*: in quo a scriba erratum, et legendum puto *fidelitatis*.

(hh) *Infra* pro *intra*, quater hic occurrit, inculto scilicet saeculo vsitatum.

(ii) *Omnimodo*, id est *omnino*, nulla lite excepta, nec alio quaesito foro. Cetera, quae ex ICTis Lambecius, et ex Lucretio Rothius in Not. ad Diploma Ottonis IV. ad explicandam hanc vocem attulerunt, superuacua sunt; quum in eiusmodi diplomatibus verborum vsus neque ad Ius Romanum, neque ad scriptores veteres Latinos exigamus.

(kk) L. II. Rer. Hamb. p. 139. sq.

quasi tum Hamburgenses potestatem condendi iuris municipalis impetrauerint: quippe iam certo constat, anno demum MCCXCII. peculiari diplomate iis concessam fuisse. Intelligendum autem hic existimo Ius municipale Magdeburgensium, quod etiam nunc, non addito ciuitatis nomine, velut dignitatis quadam praerogatiua, ius Weichbildicum, Germanice das Weichbildrecht vocatur (11).

§. XVII.

Disimulare autem nequeo, tria esse in hac commentarii Lambeciani parte, quae assensum meum non impetrabunt. Primum est, quod vsum iuris oppidani ita insinuat concessum Ciuitati, vt cauto opus esse velit, ne quis intelligat, Hamburgum iam tunc iuris condendi facultatem impetrasse: cum tamen priuilegium aperte satis, non de iure oppidano condendo, sed de vfu eius ad nouum territorium extendendo loquatur (mm). Secundo recte quidem negat, epocham facultatis nostrae Statuta condendi in hoc diplomate constituendam esse; sed male ducit argumentum a futuro, quod a praeterito ducendum ex ipso priuilegio suppeditatur. Qui enim *iur intra muros ciuitatis habere, et hactenus habuisse noscuntur*; quorum etiam oppidanae iurisdictioni noua sub-

B 3

ditorum

(11) Hinc ius peculiare municipale anno 1258. ciuitati datum ex Lambecio rescribit *Mollerus* in *Isag.* p. 622. immemor, quod paullo ante non reiecerat *Thracigerum*, qui ciuitatem ab exeunte saeculo XII. vsque ad annum 1292. Iure Lubeeensi vsum fuisse putauit. Lambecii etiam auctoritate inductus *Io. Sal. Brunquellus*, Hamburgenses, ait, accepto priuilegio A. 1292. statuta collegisse, repudiato iure *Magdeburgensium Weichbildico*, quo antea vfi erant. In *Hist. Iur. Rom. Germ.* p. 639.

(mm) Agnoscat, pro humanitate sua, Ictus celeberrimus, et Kiloniensis Academiae decus, *Io. Zach. Hartmannus*, eandem, quae Lambecio, interpretandi rationem sibi quoque paullo festinantius excidisse, in *Programmate de Etymologia vocis Weichbild*, quo prolusit anno 1734. Viro Nobiliss. *Io. Henr. Wincklero*, Hamburgensi, pro facultate petendi supremos in Iure honores disputanti. Quando enim p. 5. facili opera se comprobaturum dicit, non Imperatorem, sed *Duces et Principes oppidis ac ciuitatibus suis ius Weichbildicum concessisse*; tria affert diplomata, ad ciuitatem Möllnensem pertinentia; quorum tamen plane eadem ratio est, ac Hamburgensis nostri. Scilicet si maturius inspicias, reperiēs, non agi de dando Möllnensibus Iure Weichbildico, sed de submittendis huic eorum iuri nouis agris, in quibus suae iurisdictioni, suisque emolumentis Duces per illa diplomata renunciabant. Quod equidem praeteriissem, nisi placuisset Viro Nobiliss. pag. 7. ipsum quoque hoc nostrum diploma Hamburgense ad causam citare.

ditorum accessio tribuitur, eos oportet non tum demum condendi iuris facultatem obtinuisse, sed id, quod *infra praescriptos terminos*, id est, ad limitem vsque donati agri (nn) extenderent, iam conditum habuisse (oo). Tertio de appellatione *Iuris Weichbildici*, deinceps iuri municipali Magdeburgensium κατ' ἐξοχήν tributa, perinde ac de eodem iure, in alias, praesertim Prusiae ac Poloniae, ciuitates transfumto, res quidem in confesso est; sed ideo in hoc nostro etiam priuilegio Ius Magdeburgicum intelligendum esse, non persuadebit Lambecius, quoad nimirum dubitari non potest, quin Hamburgum ipsum, vt supra demonstrauius, suum sibi ius proprium habuerit, idque more et exemplo communi *Weichbildicum*, id est, ciuicum seu oppidanum dictum fuerit; cui Weichbildo Hamburgensi benefactores Holsati subdiderunt tractum illum ad Alstria, suae iurisdictioni exemptum. Si quis interim coniectere velit, occasione crescentis Hamburgensium iurisdictionis, Statuta etiam ciuitatis aliquid fortasse accessionis aut compositionis nacta fuisse, non admodum refragabimur, praesertim si quid vestigiorum possit demonstrari.

§. XVIII.

Anno MCCLXIV. occurrit Priuilegium (pp), quo Gerhardus Comes ea, quae Fridericus I. Imp. itemque Adolphus auus, et pater, Hamburgo liberaliter impertiuerant, confirmauit, his adhibitis verbis: *Insuper omnem iustitiam, qua Lubecenses in ciuitate eorum frui solent, praefatis nostris ciuibus conferimus et donamus.* Thraciger interpretatur: *Daß sie sich mögten halten und richten nach Lübeschen Rechten.* Qui error ab eo in plures sequaces diffusus, habere locum amplius non potest, per ea, quae monuimus §. XV. et quae porro monebimus in Cap. seq.

§. XIX.

Circa ea tempora, annis minimum viginti ante illam vulgo a multis creditam aeram nostram statutariam, manifesta existunt indicia atque argumenta, habuisse Hamburgenses iam collectas suas leges ciuiles, et digestas

(nn) Nam quis ita dormitet, vt verba: *infra praescriptos terminos*, ad muros vrbs, nec potius ad fines agrorum, pertinere arbitretur?

(oo) Hac de causa nollem, eruditissimo etiam Placcio in ICto perf. p. 168. eam placuisse opinionem, quod longe rectius ex priuilegio anni 1258, quam ex anno 1292, ius statuta condendi teneamus.

(pp) Ap. Lambec. II. p. 165.

digestas in *librum*, quem vulgo *Ciuitatis* (*Stadt-Boek*) item *Ordaliorum* (*Ordel-Boek*) nuncuparunt. Testes omni exceptione maiores sunt codices satis antiqui, ad nostram aetatem delati, qui peruetustum illud Statutorum syntagma repraesentant. Interest, aliquos eorum, qui vel in conspectum, vel saltem in notitiam nostram venerunt, paullo diligentius commemorari.

Primus codex est *Bremerianus*, qui possessorem olim habuit Detleuum Bremerum, Reip. Hamb. ni fallor, Consulem (qq), et post hunc, interlapsis duobus saeculis, Andream Schulte, I. V. D. Ioannis Consulis, non senio magis quam meritis aeternum venerandi, fratrem, perscriptus in membranis, forma quarta, manu haud obscura, saeculo, vt opinor, XIV. et omnium, quos equidem vidi, antiquissimus. Non solum enim adscriptum legi primae habet annum M C C L X X, sed caret etiam literis, ad signandas et dinumerandas partes s. Titulos deinceps adhibitis, et leges, in duodecim capita (necdum enim adiunctum est decimum tertium, quod ad nautica pertinet) distributae, continua numerorum serie decurrunt ad C L X I X.

Secundus codex, sed deperditus, est *Placcianus*, pariter membranaceus, et eodem anno M C C L X X. notabilis. Erat is in bibliotheca Vincentii Placcii, I. V. L. forma octaua, literis elegantibus, et auro distinctis (rr). Possessor quondam fuerat Ioachim Nigele, Reip. nostrae ab anno M D V. vsque ad M D X X V I. Senator. Hunc codicem Placcius morti vicinus donauerat amico suo singulari, et olim discipulo, Diederico Anckelmanno, I. V. D. (ss), a quo peruenerat ad filium, paterni ex Iurisprudencia decoris heredem felicissimum, Frid. Alb. Anckelmannum, I. V. D. Sed incendio d. X V I I. Decemb. A. M D C C X X I X. de nocte oborto, quo aedes Langenbeckianae ad forum piscarium conflagrarunt, praeclarum quoque illud *κειμήλιον* flammis consumtum est.

Tertius itidem *Placcianus*, maioris formae, annum legis primae profitetur M C C L X X V I I, scriptus, vt, in fine legitur, per manus
Gre.

(qq) Quum saeculo XV. duo fuerint in Senatu nostro Detleui Bremeri, alter A. 1431. Senator, et ab A. 1447--1464. Consul, alter A. 1483. Senator, et ab A. 1499--1506. Consul, incertus sum, vtri horum, an neutri nomen tribuam, quod codici praescriptum legitur *Detlef Bremer to dem Glinde*.

(rr) Ipse memorat Placcius, et ante annum 1470. exaratum opinatur in ICto perfecto pag. 167.

(ss) Vide ab eo citatum, cum exscripto vnus legis specimine, in Disp. sub Chr. Thomafii praesidio habita de Pactis dotalibus. Hal. 1695. Sect. I. §. 5. n. 6.

16 CAP. I. DE INITIIS ET PROGRESSV

Gregorii de Goltzow, anno Dni. MCCCCLXIX. Vtrum ille pariter interierit, an superstes adhuc in sepulcro quodam literario delitescat, non habeo compertum. Hoc scio, Magnificum quondam Virum, Gerhardum Schroederum, I. V. D. et Consulem, aeterno in Fastis nomine dignissimum, pro incredibili, qua in rebus patriae illustrandis contendebat, diligentia, codicem hunc sollicite contulisse cum exemplo Bremeriano, quod ipse sua manu totum descripserat, et omnem lectionis varietatem quam accuratissime annotasse. Quod praeclarum monumentum, vna cum pluribus industriae Schroederianae reliquiis, ad rem nostram facientibus, videre nobis contigit, indulgentia benignissimi possessoris, Viri Magnifici Rutgeri Rulant, I. V. D. Consulis et Patriae Patris venerandi, qui petentibus nobis forulos suos quam humanissime excussit, et omne genus profuturi subsidii liberaliter erogavit. Quem animum Patroni Optimi generosum, fas est, et publice hic laudare, et innoxiiis honestae iuuentutis studiis gratulari.

Quartus codex est *Mollerianus*, chartaceus, formae primae, nota anni MCCLXXVI. insignitus, scriptura quidem minus eleganti, sed fideli nec ignobili. Nam finito operi haec subiecta sunt verba: *Anno 1522. die Veneris ante Michaelis per manus Magistri Iohannis Moller, alias Molitoris, utriusque Iuris Doctoris, ciuis hammenburgensis (tt).* Custodit eum incomparabilis illa, quam modo laudaui, rerum Hamburgensium manuscriptarum gaza Schroedero-Rulantina.

Quintus est *Mattfeldianus*, chartaceus in fol. annum MCCLXXVI. prae se ferens; quem ex bibliotheca instructissima Magnif. Consulis Bernhardi Mattfeld, I. V. D. pretio non vulgari a se redemptum beneuole nobis inspiciendum concessit Vir Nobilissimus Franciscus Stubbe, I. V. D.

Sextus denique est *Lindenbrogianus*, chartaceus, Statutum anno MCCLXXVII. signatum exhibens, et saeculo, ni fallor, XV. exaratus: quem inter legata summorum virorum Sebastiani a Bergen, Consulis, et

(tt) Non dubito, eundem hunc esse *Io. Mollerum*, cuius frater Bartholdus Mollerus, I. V. D. Canonicus et Lector primarius Theologiae in templo cathedrali, celebris exstitit inter propugnatores sacrorum Pontificiorum, quum anno 1526. noui melioris doctrinae praecones, in curia Hamburgensi, Senatu praesente, ad peremptorie disputandum cum aduersariis committerentur. Idem Ioannes scripsit Narrationem, sed hostili animo conceptam, de Reformatione sacrorum Hamburgensi, quam documentis suis inseruit Staphorstius P. II. Vol. I. p. 70. de auctore ipso videndus ibid. p. 32. et 51.

et Friderici Lindenbrogii, I. V. D. seruat bibliotheca nostra publica in fol. n. 77. Adhaerent in eodem volumine Iura vetera, Lubecense, Luneburgense, Dithmarsicum, et Maritimum s. Wisbyense.

Non dubito equidem, plura superesse vetustissimorum Statutorum exempla, quorum aliqua etiam citata reperi (uu). Sed quoniam euocare ea in conspectum meum non potui, satis erit in sex adductis, quo aetas legum iam ante annum MCCXC. conscriptarum probetur.

§. XX.

Quamquam vero isti codices in summa rei conueniant, aliqua tamen discrepantia animaduertitur, non in verbis tantum, sed in legibus etiam alicubi transpositis, mutatis, additis, omisiss. Quod discrimen vtrum a librariis aut possessoribus duntaxat ortum sit (xx), an argumentum praebeat exempli toties auctoritate publica recogniti, mihi quidem definiendum non sumo, postquam ne ipse quidem sagacissimus Placcius definire ausus est, adhibito quantumuis Ottone Sperlingio, arbitro harum rerum peritissimo. Iuuabit interim, in tanta antiquorum istiusmodi exemplorum raritate, descriptum libri initium, et nonnulla ex statutis ipsis delibata, pro specimine hic exhibere, vna cum variis lectionibus codicum, qui forte ad manus fuerunt.

§. XXI.

Ita vero codex Bremerianus, venerandae prae ceteris antiquitatis, post praemissum XII. Caput Indicem:

Iuste iudicate filii hominum. In deme namen des vaders, vnde des sones, vnde des hilgen geistes. Sint desse ordele bescreuen van (1) der menen stad willen, vnde van den wittegesten rade (2) van Hamborch. Vnde se ne mach oē nen man (3) beschelden by
C *syner*

(uu) Sic Nobilisf. *Langenbeckius* in Prooem. Commentar. ad Ius Hamb. nautic. laudat antiquum et originarium Librum Statutorum, quem, ait, inter Cimelia Ciuitatis in Archiuo seruari: item alium, quem possideat Vir Nobiliss. Nicolaus Stampeel, I. V. D. et Reip. Senator longe meritissimus.

(xx) Coniicere forsan licebit, varietatem illam natam esse inter manus priuatorum, qui, cum non admitterentur ad vnum illud primarium exemplum, quod in curia religiose custodiebatur, ea descriperunt, quae quisque habuit interpolata. Nolim tamen de omnibus mutationibus idem fieri iudicium, cum quaedam tanti videantur momenti, vt persuaideant de interuentu publicae auctoritatis.

syner wonynge de he heuet in der stad. Wil se ouer ienich man beschelden, de schal vntberen synes erues, vnde syner wonynge (4) sunder weder (5) in dyt bock (6).

VAR. LECT. (1) Mattf. myt.

(2) Placc. et Lindenbr. van den wittigesten van Hamborch.

(3) Placc. vnde nen man mag se.

(4) Moll. et Pl. addunt: in der Stadt.

(5) Mattf. et Placc. wedder. Moller. wedde (yy).

(6) Mattf. addit: Vnde is gedelet in derteyn stücken.

Subiicitur haec ipsa partitio, quam, ut summa codicis noscatur, hic exhibendam duximus, addito cuilibet parti numero legum seu Articulorum, quem tamen non in omnibus codd. eundem reperimus.

I. Dat erste Stücker is, wo men den Rad besetten schal, vnd van erue. (habet Articulos 23.

II. van Eruetynse. (Artt. 4.

III. van delinghe. (Artt. 17.

IV. van ghifte. (Artt. 8.

V. van Dormuntschop. (Artt. 6.

VI. van schult. (Artt. 33.

VII. van tügen. (Artt. 21.

VIII. van denste. (Artt. 6.

IX. van slaghen. (Artt. 30.

X. van unrichte. (Artt. 8.

XI. van vorsate. (Artt. 4.

XII. van dune vnde van Roue. (Art. 13.

XIII. van Schiprechte. (Artt. 28. (22)

Zyr begynnet dyt bock an der stad. (1)

Anno Domini (2) m°. cc°. lxx°. (3) des godens dages (4) vor sünste felicianes dage, do wart de mene Rad vnde stad, vnde darto de wittegesten van der stad (5) to rade. So we borgermeister were een jar, de ne schal darna bynnen ses jaren (6) nen borgermeister werden noch syn broder.

VAR.

(yy) Haec lectionis varietas ambiguum reddit legem. Si enim legas wedder, sensus erit, homini statuta reprehendenti non restitutum iri beneficium fruendi his legibus bono publico latis. Si autem vera lectio est wedde, intelligendum erit, exsilium istiusmodi hominis tale futurum, ut multa statutoria redimi non possit.

(22) Codex Mollerianus habet tantum 25. Contra in codice Archini Langenbeckius tres additos Articulos nauticos reperit et edidit. In Mattfeldiano subiectus legitur iuri maritimo census mercium, siue rationarium antiquum vectigalium, quae tunc ad Comitem redibant, vulgo: Greven Tolle. Subiectae etiam, velut per supplementum, tres leges singulae, non nauticae, quarum prima agit de non obloquendo Senatui in Ciuiiloquio: altera de Reditu vitalitio: tertia de Resignatione hereditatum.

- VAR. LECT. (1) Pro his verbis, in Mattf. et Moller. scribitur: *Dat erste Ordele van den Borgermeesteren.* Enimvero arbitrator, hunc titulum, quem nec Lindenbrogianus habet, a scriba transpositum, et rectius collocandum esse ante verba legis: *So we Borgermeister* &c.
- (2) Placc. et Lindenbr. *In dem jare van unsers Heren Borde.* Moll. *na unses Heren Bordt.*
- (3) Mattf. *mcc^o lxxvi.* Moller. *Dusent tweehundert söß vnde söventich.* Placc. et Lindenbr. *mcc^o in deme seuen vnde söuentigsten Jare* (aaa).
- (4) Pl. et Lindenbr. *Nydwefens.* Al. *Wandages.* Moll. *Wosdendaghes.* Vbi ad oram ex alio MS. *verden Daghes.*
- (5) Moll. Pl. et Mattf. *Do worden de menen Radmanne,* (bbb) *vnd de wittegesten van deffer stad to rade.*
- (6) Mattf. Moller. et Placc. *bynnen twen jaren.* Quae differentia non priuatum errorem, sed publicam legis inter annos 1270 et 1276 recognitionem arguere videntur.

Lex IV. quae aliis est V: (ccc)

C 2

Dat

- (aaa) Suspiciantur quidam, hanc anni notam ad solam legem primam ita pertinere, vt ex ea de vniuersi libri aetate iudicium non sit faciendum. Sed cur idem non sentiam, facit 1) Quod inter leges reliquas omnes nulla occurrat, quae notam temporis habeat adscriptam; nec appareat causa, quare in prima illa id prae ceteris fuerit necessarium. 2.) Quod tres diuersi anni non possint cadere in vnam eandemque legem, quae semel tantum mutata deprehenditur; totus autem liber fortasse pluribus annis stata die potuerit recognitus declarari. 3.) Quod in Stadenfi etiam statuto, iisdem plane verbis introitus libri, cum significatione anni 1279, continuo nexu ad ipsam primam legem descendat.
- (bbb) Placcius in ICto perfecto p. 166. interpungit *menen, Radmanne* et exponit *Gemeine und Rath.* Sed ex more illorum temporum, quibus in Senatu alternae quotannis vices erant, *mene Radmanne* sunt Senatores vniuersi, *der gesammte Rath*, id est, tum ii, qui praesente anno regimine fungebantur, tum qui consequente erant funeturi.
- (ccc) Exscripsimus hanc legem triplici de causa. Primo vt appareat, Ciuitatem emolumenta Comitum, quae in Priuilegiis sibi reseruabant, per ipsas adeo leges facta tecta praestitisse. Deinde vt intelligatur, Comites tam longe abfuisse a tota vrbe per superioritatem quandam territorialem velut in peculio habenda, vt non tantum res eorum a rebus Ciuitatis manifesto distinctae fuerint, sed in ipso hoc veteri Statuto lege II. cautum sit, ne quis in Senatum Hamb. legeretur, qui Comiti aliquo muneris vel ministerii vinculo esset obstrictus, imo ne adire quidem Senatum ei liceret, nisi vocato. Tertio vt ex additamento codicis Molleriani aliqua nascatur occasio inuestigandi aetatem primi libri, in quem Statuta nostra fuerint redacta.

Dat nement vnſes heren gut vorkopen mach (1).

De mene Rad (2) vnde de wittigſten van der ſtad ſint des to rade worden, dat vnſe Borgere (3) vnſes heren gud kopen noch vorſetten (4) ſcholen, noch an der molen, noch an tolne, noch an ienigen gude dat he heuet in deſſer ſtad. (5)

VAR. LECT. (1) Moller. Wo neen man vnſes heren gud kopen ofte tho Weddeſchatte nemen moedth.

(2) Al. Radlūde.

(3) Moller. noch vnſe Borgere noch Gaſte.

(4) Id. noch kopen noch weddeſchatten.

(5) Id. noch an jeniger hande gude, dat he bynnen deſſer ſtad hefft. Mer ſo wat er deme boſe ſchen yß, dat ſchal ſtede weſen. Postremum hoc additamentum ita interpretor: Si quid autem ante librum conditum, i. e. ante legem latam, actum fuerit, id ratum manebit.

Lex CLXIV. quae in aliis est septima Partis XI.

So welk kerſten man ofte wiſſ, de vngelouich is, ofte mit rouerie vmmegheit, ofte mit vorgiftniſſe, vnd mit der verſchen dat begrepen wert, de ſchal men uppe der hort bernen. Vnde alſo ſchal men of don eneme vorradere, vnde eneme kettere, de mit der ſchult begrepen werden.

Notabile est, haereticos, quos comburendos hoc statutum iubet, abesse ab omnibus codicibus annorum ſequentium; quemadmodum et ex lege antecedente a poena furti leuioris abest clauis candens, quae in codice anni MCCLXX. ita ſtatuitur: vnde benedden viij ſchillingen ſchal men ene to der ſtupen ſlan, vnde mit eneme gloieden ſlotele an ſyn ene leer bernen, vnde darto ſchal he de ſtad vorſweren.

Ex his vero et aliis eiusmodi derogatis pronum est coniiicere, ſtatim poſt annum MCCLXX. libro ſtatutorum aliquid reuiſionis obtigiffe.

§. XXII.

Ad abſentiam Partis XIII. ſeu Iuris nautici in codice Bremeriano quod attinet, cuperem equidem certus eſſe, an concrematus etiam ille Placcianus (nam hi duo ſoli annum habent MCCLXX.) eodem defectu notabilis exſtiterit. Interim, donec quis meliora doceat, ita opinor, Hamburgum quidem res ſuas maritimas dudum ante iam legibus neces-

necessario constitutas habuisse, sed seorsum, et a ceteris Statutis ciuilibus distinctas, nec statim in primum Ordaliorum suorum librum inscriptas: anno autem MCCLXXVI. quum forte liber ille publica auctoritate recognosceretur, cooptatum etiam in eundem fuisse Ius nauticum, cuius separatam antea conditionem confirmat inscriptio, quam ceterae libri partes singularem non habent: **De mene Rad vnde de borgere van der stad hamborch hebbet dit schiprecht wilkoret vnde vthgeheuen.**

§. XXIII.

Quum autem in his, quae speciminis ergo ex antiquissimis patriae Statutis attulimus, toties occurrat mentio **des menen Rades vnde der wittigsten**; intelligi arbitror, quaenam a priscis illis temporibus in vfu fuerit legum in republ. nostra ferendarum ratio. Scilicet *Consulatus* (quo nomine tunc Senatum appellatum fuisse, constat) potestatem *νομοθετικήν*, qualem moribus ac priuilegiis confirmatam habebat, ita exercuit, vt, si quid sanctionis pragmaticae faciendum esset, ex Ciuitate ad consultationem adhiberet sapientiores (*die wittigsten*), a quorum consensu, cum pro vniuersitate essent, legibus condendis firmentum accedebat. Horum virorum delectus qua voluntate aut necessitate, quoue numero ac ritu antiquitus factus fuerit, non omnino liquet. Sequiori autem aetate legitimus exstitisse deprehenditur. Constat enim, istud consultandi officium, istamque sapientiae fiduciam saeculo XV. defigi coepisse in XLVIII. viris, aerariorum sacrorum curatoribus, atque ex his anno MDXXVIII. denuo delectos esse duodecim seniores, (*Olderlude*), ex quauis scilicet dioecesi ternos, qui, facta A. MDCLXXXV. vnus dioeceseos accessione, nunc sunt Quindecimuii, (*Oberalten*): praeter hos vero successu temporum alia exstitisse spectabilia Ciuium Collegia, quibuscum Ampl. Senatus de rebus sancendis communicat, ita quidem, vt quae Statuti perpetui vim habitura sunt, non nisi conuocata tota Ciuitate statuantur; quae vero vel singularia sunt, vel praesentis temporis necessitati prouident, (qualia in Mandatis et *Ciuiiloquiis* promulgari solent) pro re nata, ad suffragia vnus aut plurium Collegiorum referantur. Ita quippe nunc pro lege est, ex Recesu A. MDCIII. Artic. XXVIII: **Ein Ehrb. Rath will oock tho neenen Eyden unse Stadt-Boock, Recesse und Land-Recht vorändern, mindern ofte vormehren, idt sy mit medewetende der gangen**

C 3 **Börgera**

Börgerschop. Wat averst de Voränderung der Buersprake belanget, solches schall allewege geschehen mit medewetende und Bullborde der vorordenten Börgerere. (ddd)

§. XXIV.

Nunc nostram ad se diligentiam vocat annus MCCXCII. in quem digitum intendunt omnes, qui persuasum sibi habent, non aliam veriorum ac certiorum epocham scripti libri Statutorum Hamburgensium demonstrari posse, quam quae constituitur in priuilegio, tum demum ab Holsatiae Comitibus impetrato. Frustra erit hac de re disceptatio, antequam diploma ipsum, in quo omnis cardo vertitur, non obiter fuerit inspectum, nec immatura interpretatione explicatum. Totum exhibuerunt alii (eee): nos ea tantum verba recitabimus, quae sunt nostri argumenti.

ADOLPHVS, GERHARDVS, IOHANNES ADOLPHVS, et HENRICVS, Dei gratia Comites Holsatiae et in Schouwenborch - - - Concedimus etiam et donamus eisdem (Consulibus et Vniuersitati Hamb.) ius tale, quod vulgo Köhre dicitur: Statuta mandare, et edicta promulgare secundum placitum eorum, pro utilitate et necessitate ciuitatis praedictae ac eorundem, et reuocare eadem, quotiescunque et quandoque ipsis visum fuerit expedire. Conferimus nihilominus (fff) eisdem de mera et libera voluntate nostra, ut iura sua et sententias nusquam alias, id est foris ciuitatem, quam in domo Consulum ipsius ciuitatis secundum scripta libri ipsorum liberius exequantur, tali conditione adiecta, eadem nec pauperi aut diuiti, vel alicui ex parte nostra postulanti, qui sibi autumauerit aut suspicauerit, minus iuste esse sententiatum, et iniuriam esse irrogatam, si petierit ipsius libri copiam (ggg),
nulla-

(ddd) Adde Recess. A. 1529. Art. 50. et den Haupt Recess A. 1712. Art. 16. 17.

(eee) Herm. Langenbeckius sen. in Praef. ad Statut. Vet. Latine, cum interpretatione compendiarum Saxonica. Auctor Remonstrationis Danicae contra Apolog. Hamb. A. 1642. editae, in Append. lit. RR. item in den Beylagen der Anderweitigen Remonstration A. 1643. lit. CC. et DD. Lambecius L. II. Rer. Hamb. p. 239. Lünigius in dem Reichs Archiv. Part. Spec. Continuat. IV. P. II. p. 932. Moserus im Reichs-Städtischen Hand-Buche P. I. p. 849.

(fff) Id est: Non minus, seu pariter.

(ggg) Ergo liber Statutorum antiquitus non fuit in omnium manibus, sed verum ac originarium eius exemplum in curia velut in sacrario asseruatum, quod nemini patebat, nisi ad legem de iure prouocanti. Atque hanc etiam causam supra opinatus sum, cur ἀπόγραφα antiqui Statuti et rara sint, et inter se non prorsus aequalia.

nullatenus denegent. Donamus etiam praeterea plenam et perfectam potestatem, super causis emergentibus, de quibus non est sententiatum in libro praedicto, nouum ius creandi, et statuendi de communi consensu Consulum et potestate pro suo libitu et voluntate. Ita tamen ut huiusmodi ius, sic de nouo creatum, libro praefato inscribatur, et pro perpetuo iure ab ipsis ac ipsorum posteris teneatur. Prouiso tamen, ut ipsum ius siue sententia, taliter statuta et facta, ad decrementum et damnum, siue impugnationem exactionum et iustitiarum (hhh), quas in ipsa ciuitate nostra ad praesens habemus, et futuris temporibus habere poterimus jure haereditario, nullatenus se extendat.

§. XXV.

Agnosco diplomatis capita, nobilia sane, et ciuitati nostrae fructuosa. At illi tamen nimium agere videntur, qui ex hoc Comitum indultu colligunt, Hamburgum, ante impetratum hoc priuilegium, nihil proprii ac scripti legum libri habuisse, sed vel Lubecensi, vel Magdeburgensi iure vsum fuisse; omnem proinde originem codicis nostri statutarii ab hoc anno MCCXCII. esse repetendam. Ita vero non hi tantum sentiunt, quorum interest, ut Hamburgum Comitibus Holsatiae nihil non acceptum referre iubeatur; sed ipsis etiam nostratibus nonnullis eadem sese opinio insinuauit. Quibus si forte intersunt, quos, pro tenuitate nostra, reuerenter habere debemus, dissensionem suscipimus verecunde, idque eo magis, quod afferunt suffragia scriptorum, quorum auctoritas iam aliquam obsequendi consuetudinem videtur induxisse (iii). Saltem igitur, ne per securitatem historico indignam obsequiose coecutiisse videamur, quaedam afferemus in medium, quae impediunt, quo minus amplectamur sententiam, inuito diplomate obtrusam.

§. XXVI.

(hhh) En exemplum vocabuli *Iustitiae*, pro censu aut redditu usurpati; quod addi meretur iis, quae ad explicandam *Iustitiam Lubecensem* attulimus supra §. XV. not. (aa) Nolunt Comites impugnari *exactiones et iustitias* suas, id est *Höbungen und Rechte*, oder *Gefälle*; non autem leges et statuta.

(iii) In his sunt *Thraciger* pater, in Chron. Hamb. ad A. 1295. *Filius* in Serie Consulum Hamb. ad A. 1284. *Spangenbergius* in Chron. Schaumb. L. II. c. 7. *Conringius* de Orig. Iur. Germ. c. 28. p. 171. *Lambecius* L. II. Rer. Hamb. p. 142. *Mollerus* in Isag. ad Hist. Chersf. Cimbr. p. 623. *Meibomius* in Introd. ad Hist. Sax. inf. p. 80.

§. XXVI.

Nimirum si annus demum MCCXCII. pro ultimo initio *Libri Ciuitatis* habendus est, quippe cuius ne condendi quidem facultas ante impetratum hoc priuilegium fuit; quid fiet de manifestis illis exemplis hodieque superstitibus *Libri Ordaliorum*, quem non tantum viginti circiter annis priuilegio ipso antiquiorem, sed plane iam anno MCCLXXVI. reuifum ostendi §. XIX? (kkk) Quid de peruetusto iure nostro maritimo? quod eodem anno Statutis adscriptum videtur, quum antea procul dubio seorsum exstitisset. In hoc enim condendo non fuisse expectatam seram hanc anni MCCXCII. indulgentiam, et codices loquuntur, et persuadet emporii nostri Albini, iam supra §. VI. et IX. in argumentum conuersa conditio, protinus noscenda ex priuilegiis saeculi XII (III), quae non patitur, vt legibus vicinorum nauticis nostras eentum annis iuniores opinemur. Quemadmodum etiam credibile non est, quum Stada librum Statutorum habeat, iam anno MCCLXXIX. conscriptum (mmm), Hamburgi, cuius necessitates quaedam Stadenfibus pares, quaedam, ni fallor, exstantiores erant, in prouidendo huiusmodi commodo maiorem fuisse cunctationem.

§. XXVII.

Ad haec in ipso Priuilegio, dummodo rectam interpretandi rationem adhibeas, et omnia inter se contendas, ne verbum quidem occurrit,
ex

(kkk) Ne dicam de fragmento Statuti Hamburgensis, quod apud Consultisf. Ciuem Dn L. F. se vidisse testatur Placcius l. c. p. 167. ita a codicibus illis ceteris peruetustis diuersum, *vt antiquitatis etiam maioris videretur.*

(III) Friderici nimirum Barbarossae A. 1189. et ex eodem saeculo Adolphi III. in quo dicuntur mercatores a Comite petiuisse, vt in loco competenti eis Capellam, *propter nauium affluentiam*, in honorem S. Nicolai construere liceret. Quem locum singularem de negotiatione maritima Hamburgensium iam illis temporibus celebri obseruat Lambecius L. II. p. 56. Adde etiam Priuilegium Hanfae, quod, rogatu Alberti Ducis Brunsvicensis, iam anno 1266. Henricus III. Angliae Rex dederat Hamburgensibus, siue ciuibus, siue, vt quidam volunt, Brunsvicensium institutoribus. Vid. *Nachricht von Hamburg*, p. 122. sq. vbi de pluribus priuilegiis, Suecicis, Danicis, Bremensibus, Luneburgensibus, eodem saeculo ad rem mercatoriam ciuitati nostrae datis, p. 158. sqq.

(mmm) Si de codicibus nostris antiquissimis aliquid compertum habuisset vir quondam doctissimus *Georgius Rothius*, non scripsisset, *Bremensia et Hamburgensia statuta a Stadenfibus antiquitate superari*; in Notis ad Diploma Ottonis IV. anno 1209. Stadenfibus irrogatum p. 40.

ex quo colligas, ciuitatem haëtenus legibus aliunde adoptatis administratam, propriis destitutam, nullum sibi suarum librum habuisse. Imò notione praeteriti expresse memorantur *scripta libri ipsorum*; nec volunt Comites, vt liber primum scribatur, sed vt ius abhinc *de nouo creatum*, necdum antea *sententiatum*, item si quid *reuocatum* aut retractatum fuerit, libro eidem inscribatur. Quid igitur causae est, cur *scripta* conuertere in *scribenda*, et pro statutis nouiter accessuris, vniuersum eorum syntagma accipere, atque ita consignati iuris nostri initia omnino hoc priuilegio antiquiora pernegare debeamus?

§. XXVIII.

Summota igitur opinione de libro antehac plane nullo, vera nunc ipsius diplomatis sententia in luce ponenda est. Redit haec disceptatio ad duo momenta, quorum primum est, vt intelligatur, quid et quantum sit id, quod Ciuitati datur. Alterum, vtrum per res circumstantes ex hoc quidem priuilegio beneficium illud Comitum pro dato, an pro confirmato videatur accipiendum. Ad primum quod attinet, negari facile non poterit, eam fuisse ciuitatum sub Comitibus conditionem, vt quidquid Statuti instar a Magistratibus sanciretur, id ratum et perpetuum non esset, nisi Domini auctoritate sua corroborassent. Huic igitur suae legum censurae et confirmationi Comites Holsati in vrbe nostra ita renunciarunt, ut omnem deinceps legislationem arbitrio Consulari permetterent, et ciuitatis *αὐτονομίαν*, quomodocunque haëtenus circumscriptam, nunc plenariam et absolutam declararent.

§. XXIX.

Non obstat his, sed potius praestructis subsidio venit vocabulum **Röhre** (nnn): quamquam illud in nostro quidem hoc diplomate paullo
D laxius

(nnn) Sensu Grammatico **Röhre** generatim optionem quamlibet significat: vnde est vulgare illud nostratum: **Wessel und Röhre**. Politice autem Saxonibus nostris vel de personarum, inprimis Magistratuum electione, vel de pacto, conuentione, aut professione voluntaria, vel denique de arbitrio in legibus ferendis, et metonymice de ipsa lege vsurpatur. Primam significationem in voce **Ehur-Fürsten**, et alias passim obtiniam, minus commode in Diploma nostrum ingerit Auctor Procemii ad Statut. vetus, ita opinatus: **Düth Privilegium bewiset und betüget apenbar, dat der Stadt Querikeit und Kegeringe beth tho düssen tyden was in willeför des fürsten, de jarlikes Keder unde Dorwesers settede, na synem Behage. Welck nu uth düsser Dor löuinge**

laxius et liberalius explicari existimem, si de vniuersa legum ferendarum potestate hic accipiatur, et omne principium conscripti statuti ex hoc concesso pendere iubeatur. Expendi enim debent verba sequentia, quae notionem illam diserte restringunt. Scilicet Illustres priuilegii datores ipsi interpretantur *mandare, edicta promulgare, eadem reuocare, super causis emergentibus nouum ius creare*. Haec autem ἐξηγήματα vocis *Röhre* vix permittunt, vt eam in hac donatione intelligas de statutis generatim et velut a primo fundamento exstruendis, sed de facultate reformandi leges iam scriptas atque vsitatas, easdemque per arbitria (*Willführe*) mandata et edicta, pro re nata augendi, mutandi, abolendi, sublato interuentu auctoritatis Comitum, qui suos tantum redditus suosque census in vrbe saluos sibi reseruarunt.

§. XXX.

Circa alterum interpretationis momentum disquiri adhuc posse existimo, annon istiusmodi res donationem hanc circumstent, vt confirmationi similior, vel saltem postliminio facta videatur. Nisi enim credere liceat, Comites, iam diu ante hoc priuilegium, de auctoritate sua hac in parte remisisse, non capio, quomodo Hamburgenses iam a quatuor lustris talem prae se ferre αὐτονομίαν potuerint, qualem statuta eorum, anno MCCLXX. et LXXVI. condita ostentant. In his enim neque

löuinge jarlifes schüdt dorch den för des Rades, na Ordinerunge unde Schickunge dar up gemaket. Hauserunt haec et recoxerunt Auctor Remonstrationis Danicae p. M. 2. R. 2. sq. et alii non pauci. Altera significatio non vno loco occurrit in Statutis hodiernis. Postremam vero vsus denuo fecit triplicem. Primo enim *Röhre* et *Willförde* generatim Statutum quoduis significat. Deinde opponitur iuri communi, et denotat legem ciuitatis alicuius propriam atque arbitrariam. Tertio distinguitur a perpetuo, et significat statutum accessorium aut temporarium, quo legi perpetuae et pragmaticae vel obrogatur vel derogatur. Primus vsus vulgaris est. Secundum probat Glossa Iuris Weichbild. ad Art. 1. vbi vom *Marck-Recht*: Und solch Recht heisst ein wilfürd Recht (von alter Gewohnheit her), das ist, das die Stadt ein teil halten nach dem gemeinen Recht, und ein teil nach ihrer selbsts Wilfür. Tertiam vero notionem arbitror proprie ad priuilegium nostrum pertinere; quae etiam non sine exemplo est. Nec enim puto ταυτολογίαν Recessum nostrum A. 1529. Art. 2 vbi *Recht-Boeck* et *Willförde* distincte nominantur: Des willen de ghemenen Borger vnde Ynwaner hyr vp dem Ersamen Rade na aller redelicheit bystendich vnde behülplich syn, vp dath unser Stadt Rechtboeck, olde vnd nyge Wilförde, Reccessse vnde Bursprake allenthalven in macht vnde werde blyuen möghe.

neque omnibus neque singulis vlla reperiuntur vestigia aut indicia vel auspicii vel confirmationis Comitum, sed omnia suo arbitratu sanciant Consules et sapientiores, *de menen Radmanne unde de wittigesten van der Stadt*: adeo, vt ipsi etiam Comitis Aduocato seu Praefecto (qui tandem plane iudiciis Hamburgensibus exesse coepit) praescribatur, quid sui esse debeat officii, quidue ex multis emolumentis.

§. XXXI.

His eatenus confectis, nemo a nobis expectet, vt importune ac imprudenter prolabamur ad disceptationem de natura et efficentia Privilegiorum Holsaticorum; item, si quid forte ex eo saeculo de territoriis, de iure dandae *αὐτονομίας*, de Reseruatis Caesareis, et de aliis eiusmodi, dubium occurrat; num fraudi fuerit Hamburgensium libertati, quod consultius duxerint, pro conditione illorum temporum, in re donata vtiliter acquiescere, quam potestatem donantis ad normam qualemcunque iuris, quod tunc erat, publici exigere. Haec talia enim, vt scopum nostrum non feriunt, ita disquirenda relinquimus aliis, quos vel parata subsidia doctiores, vel publicae auctoritatis praesidia audentiores faciunt, et inuidiae tolerantiores. Nobis satis est, de iis, quae ex vero sensu diplomatis ad origines iuris nostri statutarii transferenda putauimus, sententiam dixisse: quam si quis idoneis damnet argumentis, honestum ducimus, obsequio non deesse.

§. XXXII.

Priusquam vero a celebri illo Priuilegio omnino abeamus, retinemur parumper verbis illis, quibus Comites indulgent Hamburgensibus, *vt iura sua et sententias nusquam alias, id est foris ciuitatem* (ooo), *quam in Domo Consulum ipsius ciuitatis, secundum scripta libri ipsorum, liberius exsequantur* (ppp).

D 2

Diser-

(ooo) Quaedam exempla habent *foris vel extra ciuitatem*.

(ppp) Io. Kenner in Chronico Brem. rhythmico, ad A. 1289. et 1292. p. 54:

De Stadt Bremen bekamen hat
Dat weltliche Richt in der Stat:
Welck Hamborg ock darna bequam
Van vif Graven der Holsten Stam.

Qua fronte ergo scribere potuit auctor des Manifests der bürgerl. Freiheit p. 3. b. es sey aus der Historia bekannt, daß Hamburg bis A. 1421. keine eigene Gerichte gehabt, sondern solche erst in selbigem Jahre von Kaiserl. Maj. Sigismundo erhalten? Priuilegium sane Sigismundum Iurisdictionis Hamburgensis firnamentum, non autem initium vocat *Apologia Hamburgensis*, disertam eius analysin, et sententiam, ab omni obscuritate liberatam exponens p. 30. sq.

Disertum ad haec commentarium praebet Lex LXX. Statuti nostri vetustissimi: So wanne de menen Ratmanne een Ordel van deme Hus sendet vor dat Rechte, van den de hyr bescreuen stat, vnde mishaget enen manne dar wat ane, he mot is wol wedder teen an dat bock, vnde men schal it eme lesen vth deme boke. Mer bescheldet he dat Ordel, he ne mach is nergen teen, sinder vor den Rad uppe dat hus. Vnde de bescheldinge schal he beteren na des rades willen. Wert ok de mene rad eendrechtich vmmen en ordel, dat in deme boke nich ne steit, vnde van deme huse sendet, vnde beschelt dat jmmende, de schal nicht mer in deme rade wesen, vnde he schal wedden iewelkeme ratmanne iij schillinge. Vnde he ne mach is nergene teen, sinder wedder uppe dat hus. Atque haec ipsa sunt, ad quae respicitur in *Priuilegio de non appellando*, quod Carolus V. anno MDLIV. Ciuitati nostrae impertiuit, vbi Imperator: Biewol sie und ihre Vorfahren, vor zweyhundert und mehr Jahren, mit sonderm Priuilegien, Exemption und Freyheiten, Statuten und praescribirten Gewohnheiten, unter andern dermassen versehen, daß von ihren, von Hamburg, Urtheilen nicht weiter, noch anderer Gestalt, denn auf ihr Stadt-Buch, appelliret und beruffen werden soll. Wie sie denn bey solcher Freyheit, von obberührter Zeit an, biß daher ruhiglich unverhindert gelassen, und dawieder nicht beschweret worden. etc. Corrupte in hoc priuilegio auf der Stadt Burg pro auf ihr Stadt-Buch, legit Auctor libelli, sub initium huius saeculi, Halae Saxonum, inter Rerumpublicarum seu *Statuum* descriptiones, quas a bibliopola Rengerianas vocant, editi, hoc titulo: Nachricht von der Stadt Hamburg (qqq) p. 170. Hinc postquam cum laruis pugnasset, et nescio quos confutasset, qui forte Stadt-Burg *Domum Consulum*, id est vel Curiam, vel (quod ipse praefert) *cauaedium Praetorum* (der Gerichts-Herren Dehle) interpretaturi essent; mirabili conatu probandum sumit, Hamburgenses olim eodem, quo Burgenses in Femaria, iure ac beneficio vfos fuisse, propterea, quod Hamburgum, aequae ac Burgum Femariae

(qqq) Cuias ille fuerit, Gudiusne, an aliter appellatus, non plane scio. Holsatum fuisse, ex quadam eius in hanc partem procliuitate suspicor. Scriptor cetera nec ineptus nec indiligens, sed de interna Reipubl. Hamb. constitutione nonnunquam anceps, quum videatur, iuxta meliora alia, ante oculos etiam habuisse *Manifestum* illud, quod vocatur, *libertatis ciuicae*: de cuius scripti fide nunc tacere praestat, quam odiosam temporum memoriam refricare.

mariae oppidum, iure Lubecensi esset donatum, per id vero ius prouocare Ciuitati nostrae licuisset ad iudicium Holsatiae tetrapolitanum (rrr). Itaque, quantum ex subobscuris eius verbis intelligi potest, vult auctor, Carolini priuilegii hanc esse sententiam: *Daß von der Hamburger Urtheilen nicht weiter, noch anderer Gestalt, als wie es auf der Stadt Burg in Femern zu geschehen pfleget, appelliret werden solle.* Quis autem statim non videt, incidisse hominem in exemplum priuilegii, manifesto siue calami siue typorum errore vitiatum? Non enim auf der Stadt Burg, sed auf ihr Stadt-Buch legendum esse, docent exempla, toties cum alibi, tum in ipso codice Statutorum Hamb. edita. Deinde non recordatur auctor eorum, quae ipse de appellatione ad Comites, per priuilegium anni MCCXCII. non sublata, contra Lambecium scripserat p. 135. Non enim simul ad Comites atque ad quatuor illas vrbes prouocatio data fuisse videtur. Porro, cum per annos plusquam ducentos Hamburgum iuris illius possessione gauisum in priuilegio dicatur, mirum est, ex tanto temporis spatio ne vnum quidem proferri posse exemplum causae Hamburgensis, ad Tetrapolin Holsaticam deuolutae. Denique precarium est, quod contendit, *Iustitiam Lubecensem* non Rechte, nec Vorrechte, sed Gerichte significare. Taedet plura: quapropter auctorem, qui se exspectaturum, ait, Dauusne videatur, an Oedipus, si viuit, rogatum cupimus, vt Daui titulo abeat contentus.

§. XXXIII.

Ad progressum Iuris Hamburgensis vt reuertar, dubitari vix potest, quum saeculum XIII, ut supra demonstraui, *νομορραφία* studiosissimum fuerit, natam atque excitatam Hamburgi a praeclaro illo priuilegio fuisse diligentem rei statutariae prouidentiam, vel, si id videatur credibilius, susceptae iam et compositae rei priuilegium opportune superuenisse. Quippe et eodem tempore sublatum esse legitur veteris ac nouae vrbs discrimen, vniuersa ciuitate ad vnam curiam (sss) vnumque iudicium reuocata, Senatu in vnum collegium coniuncto: qui cum esset alieno
D 3 arbitrio

(rrr) De quatuor ciuitatibus Holsaticis, iure Lubecensi, et foro secundae instantiae gaudentibus, Kilonio, Rendesburgo, Ietzhoea et Oldesloa, deque Tundera et Burgo eodem prouocantibus, vid. *Danckwerth. Chærogr. Hols.* p. 23. et 158.

(sss) An reuera duae olim fuerint Hamburgi curiae, exponam Cap. II. ad §. VII. vbi de Weichbildo Hamburgensi.

arbitrio et regimine in iure dicundo iam solutus (ttt) vsum codicis patrii, procul dubio tunc recogniti ac rescripti, indies commodiorem et constantiorem effecit; mandata, edictaque, per praeconium pro more publicanda, addidit; atque ita rempublicam, *αὐτονομία* iam plene gaudentem, et magis magisque efflorescentem, administravit.

§. XXXIV.

Ab eo tempore per duo saecula non reperio, librum Statutorum nostrorum notabiliter innouatum fuisse. Anno autem MCCCCXCVII. quum tanto temporis interuallo Ciuitas insignibus incrementis aucta aliam faciem induisset, legesque non paucae vel in defuetudinem abiissent, vel accessionem, interpolationem, aut surrogationem pascae essent (uuu), atque interea exempla, saepius a priuatis descripta, varietate quadam laborare incepissent, Ampliss. Senatus, consentientibus Civibus, magna diligentia totum Statutorum librum recognoscendum sumsit, eumque in XV Capita seu Titulos, totidem Alphabeti literis signatos et distinctos dispertitus est, quos hic exhibeo, vt discrimen prioris codicis quodammodo intelligatur:

A. Van

(ttt) Sublata enim appellatione ad Comites, simul procul dubio desuisse iurisdictionem Aduocati, qui haecenus Consilio publico, nomine Comitum, praesederat, arbitratur Lambecius L. II. p. 244. Non probat quidem isthaec Auctor paullo ante notatus der Nachricht von Hamburg p. 135; sed tamen quae ex ipso diplomate in contrarium affert, non ad iurisdictionem, sed ad emolumenta Comitum pertinere, in propatulo est.

(uuu) Causas fuscipiendae instaurationis libri Statutorum enarrat, et tempus simul annotat *Langenbeckius* senior in Praefatione ad Statut. vet. his verbis: Vnde also denn meer Gesetze der Stadt Rechte ganz syn vorlecht, de noch gescreuen staen, ytlicke ock gedelget syn, de byllich worden gehalten; ychteswelcke ock in contrarie Brusinghe vnde böse Wahnheit ofte Mißbrusinghe ghesamen syn; vele ock duncker vnd vnuorstentlicke schynen, so dat meer Wilköres werdt dagelykes gebruket, also bescreuen Stadt Rechtes, des dat mynste deel in guder Brusinghe werdt achterfolget vnde gehalten, jegen losse vnde plichte derhaluen gedaen: Worumme de Ersame Radth to Hamborch vnlangts geleden am Auendt omnium sanctorum, na veler vormanynghe der erberorden gebreke, eyndrachtiglyken bewilligde vnde beleuede, der Stadt Boek auer tho seende, vnde na Notroft tho verbeterende: so angehaen vnde begunt wordet am Auende Bateryne, anno 97.

- A. Van Ordyneringhe vnde Geschieke der hóghesten Auerigheit düsser Ereentryken Stadt Hamborch (xxx). Habet Leges 23.
- B. Van Schickynge vnd Vorderynge des neddersten Richtes. Ll. 18.
- C. Wo men Horsam vnde Sekerheit to rochte bestedige. Ll. 15.
- D. Van Vormunderschop. Ll. 6.
- E. Van allerhande Bewisen, van Eeden, vnde van Eügen. Ll. 33.
- F. Van Denste vnde Gesinde. Ll. 9.
- G. Van Erue egen, vnde Hüre darvan kamende. Ll. 17.
- H. Wo men Erue vortynse vnde vorpande. Ll. 12.
- I. Van Vortruwinghe vnde Erffschichinghe. Ll. 30.
- K. Van Giffen by leuende edder na dode. Ll. 12.
- L. Van allerhande Plichten vnde Schulden. Ll. 18.
- M. Van Wedde vnde Bothe. Ll. 20.
- N. Van Vorsate. Ll. 4.
- O. Van Pynlicken Saken dat hogeste belangende. Ll. 30.
- P. Van Schiprecht vnde den Reders der Schepe. Ll. 50.

Cum vero explorari non potuerit, cui tunc temporis sigillatim deman- data fuerit isthaec opera in retractandis et concinnandis statutis, non audeo suspicioni indulgere, qua inter viros iurisperitissimos, qui ea aetate Hamburgum nobilitarunt, propendeo inprimis in Hermannum Langenbeckium, I. V. D. et Consulem, suo etiam commentario de Sta- tutis iisdem optime meritum.

§. XXXV.

Codicum huius exempli quemadmodum diligens vsus et studiosa collatio cum Statuto hodierno omnibus esse solet, qui non oscitanter legibus patriis incumbunt; ita etiam copia eorum insignis passim habe- tur; tanto magis, quod remissa quodammodo illa curiali custodia, nec tamen adhuc typographia subuenire iussa, liber a priuatis certatim manu describeretur, ea etiam elegantia, vt supersint adhuc exempla, quae videri ac memorari mereantur. Est in Tabulario Ciuitatis publico eodex maioris formae membranaceus, vsibus, vt videtur, solennio- ribus

(xxx) Haec inscriptio, quae proprie ad Caput I. Statuti pertinet, ab imperitis scribis saepe toti libro, quasi commune frontispicium praefixa, decepit incautos quos- dam lectores, vt vniuersum Statutorum codicem hoc titulo bibliothecis adscri- bendum putarent.

ribus (yyy) olim destinatus, holoserico et fibulis argenteis vestitus, atque in capsula obserata custoditus: in quo non tantum memorabilis literarum luculentia, sed picturae etiam elegantes singulis Statuti capitibus praefixae, in quibus (nisi pictorem in reuerendo opere mentiri ausum suspiceris) veteris Iudicii Hamburgensis imago, Consulum confessus et habitus, ac rerum etiam agendarum quodammodo ritus et forma spectatur. Huic suppar ibidem alius asseruatur, eadem euidentia in membranis scriptus, sed cetera minus ornatus. Membranaceum etiam; literarum magnitudine illustrem, habet bibliotheca nostra publica, ex legato Viri Magnif. Sebastiani a Bergen, in fol. num. 16. Plures sine dubio spectabiles sunt in gazis librariis priuatorum; quos vt suis possessoribus, non inuidis, gratulor, ita exquirendos et longo ordine laudandos non sumo. Dicam tantum de quibusdam formae minutae, quos opinor ita comparatos fuisse, vt, pro more temporum, in sacculo gestari, et sicubi de iure consulendum esset, maxime in conuentu ciuico, aut in iudiciis, praesentissimi oraculi vicem praestare possent. Cumque credibile sit, adscriptas etiam a possessoribus consuetudines fuisse, de quibus rogati, in promptu haberent, quod responderent; ab illo libri tegumento siue sacculo ortum opinor nomen des **Books-Beutels**, quo nostrates significant mores, ritus ac consuetudines, in negotis aut officiis vitae communis, praesertim solennioribus, aut decus aliquod habentibus, ad amussim solitas obseruari. (zzz)

§. XXXVI.

(yyy) Alium minoris formae, in charta probe scriptum, vidi in laudatissima bibliotheca Rulantina, cui ad frontem praescripta erant haec verba: *Magnificus et Clariss. Vir Dn. Iohannes Niebur Procos. hunc praesentem codicem, continentem leges et statuta municipalia huius Ciuitatis, quotidianis vsibus Iudicii Superioris assignatum, beneuolentiae et memoriae ergo consecrauit* A. 1589.

(zzz) Eadem sententia est *Patriotae Hamburgensis*, P. II. (edit. in 8. quae sola ab Auctoribus agnoscitur) pag. 248. Dissentit quidem, sed perquam honorifice, Vir Illustris *Ioachimus Ernestus de Westphalen*, in Tract. de Consuetudine ex sacco et libro p. 174. sqq. qui praefert suam coniecturam, abundanti variae eruditionis copia perfusam, de origine et significatione des **Books-Beutels**, quaerenda in *sacco sine futura*, quem cum septem grossis hodieque in quibusdam Saxoniae locis magistratui offerunt viduae nupturientes, pro redimenda poena, in secundas nuptias Iure Pontificio statuta. Qua de opinione verecunde patior existimare doctiores: saltem pace Viri Excellentiss. modeste admoneo, veram *Patriotae* sententiam non fuisse in iis quaerendam, quae de hereditario quodam familiarum libro per iocum insperfit p. 244. sed in coniectura p. 248. serio prodita, cui et hoc loco non nihil adhuctribuendum censemus.

§. XXXVI.

Anno quidem MDXXIX, quum reformatio sacrorum non parum etiam reformationis in rempubl. ciuilem adduxisset, cogitatum fuisse reperio de reuidendo libro Statutorum, deque legibus Iudicii inferioris, et quaecunque arbitrarie edicta essent, ita inter sese componendis, ne quid *ἐξ ἀντιώμης* querelae daretur. Ita enim constituit Recessus eius anni Artic. 50: Dem Erb. Rade sampt den verordenten Borgeren der veer Rarspel schal ock vpghelecht werden vnde bevalen syn, dat se tho beqwemer tydt vnse Stadtbock, de Ordenynge des sydesten Rechtes vnd Buersprake gantzlick vnde also besichtigen vnde con- corderen scholen, dat sich hyrnamals nemant myt reden daer yegen hebbe to beklagende. Sed quid quantumue ex hoc Plebiscito factum aut infectum dicam, non inuenio.

§. XXXVII.

Nec magis scio, quem effectum habuerint, quae iterum anno MDXLVIII. in Recessu Artic. 9. in hanc sententiam sancita sunt: Zu Abschaffung der Fehle und Beschwerden, so Gerichts und Rechts halber, und sonderlich des Articuls von der Succession der Kinder in ihrer Eltern Stelle, angezogen werden, sollen durch den Herrn Syndicum und etliche Raths-Personen und Bürger, die E. E. Rath dazu verordnen wird, zu forderlicher gelegenen Zeit, das Stadt-Buch, und die Ordnung des hohen und niedern Gerichtes, die Bauersprache und lezt aufgerichteten Reccesse besichtiget, und ohne unnöthige beschwerliche Veränderung, ein gewiß klar Recht und Statuta, sampt einer beständigen Gerichtlichen Ordnung und guter Policen gemacht und verfasset werden. Adde quae ibidem porro decernuntur de *Concordatis* in literas redigendis et asseruandis; item de modo iudicandi causas grauiiores, quibus forte lex scripta nondum suppetit; deque Decretis communibus in librum Statutorum conferendis, ex praescripto Recessus anni 1529. Art. 17.

§. XXXVIII.

Ita nullo nobis obuiam facto recogniti Iuris vestigio, deuenimus ad annum MDCIII. qui postremus est eorum, quos instauratio libri nostri statutarii ad nostram vsque aetatem memorabiles reddidit, idemque primus, a quo *Acta Conuentuum Senatus et Ciuium* literis consignata, ac porro continuata, et in plurium manus diuulgata, ordiuntur. Non

34 CAP. I. DE INIT. ET PROGR. IUR. HAMB. STAT.

iuuat enucleare causas susceptae recognitionis, nec occasionem atque incitamenta ex intestina, quae tunc erat, reipublicae conditione euoluere, ne quid paroxysmi dissimulandum occurrat, quo ciuitates liberae, etiam cum optime valent, corripere se patiuntur. Satis est, eas cognoscere causas, quas loquitur Edictum, quo Amplisf. Senatus die X. Octobr. eiusdem anni Statutum hoc renouatum publicauit :

Weil aber gleichwol bey eingefallener Aenderung der Zeiten und Läuſſte, zu förderlicher Entscheidung der streitigen Parteyen, und schleuniger Abrichtung der täglich erhobenen und häufig erwachsenden Sachen, für rathsam, nüz und nöthig ist erachtet, solche alte Statuta, Sazung und Gerichts-Ordnung in eine gute verständliche Richtigkeit zu bringen; so sind wir demnach, um gemeines Nüz- und Bestes willen, mit einmüthiger Beliebung und Bevollbortung Unserer Erbgesessenen Bürgerschaft, solche Statuta und Gerichts-Ordnung, zu männiglichem, der allhie in diesem Nieder- und Ober-Gerichte in seinen Sachen Rechts zu gebrauchen gemeinet, nöthiger und bequemer Anleitung, mit gutem vorbedachten Rath, publiciren zu lassen, dadurch bewogen und geursachet worden.

Superuacuum foret, ad demonstrandam operis nouitatem, et a superioribus codicibus differentiam, exscribere ac dinumerare Partes, Titulos, Articulosque; quum nostratium nemo faciem libri, qui suo quodam iure in omnium ciuium manibus est, non habeat perspectam. Cuius autem calamo commissa fuerit ista reparati Iuris scriptio, non omnino constat. Magnas in eo opere partes fuisse immortalis viri *Sebastiani a Bergen*, tunc Senatoris, postea Consulis, de Republica nostra ciuili non magis quam erudita praeclare meriti, apparet ex schedis *αυτογράφοις*, quae cum eius in matrimonio successoris *Frid. Lindenbrogii* reliquiis, ex legato, in bibliotheca nostra publica haud pridem asseruabantur; hodie, ni fallor, ex literaria in ciuiliorem custodiam transumptae Alii perhibent, Doctorem Iuris, nescio quem, ad concinnandum fuisse adhibitum. Cui num fuerit idonea sermonis Germanici facultas, vt satis pure, aequaliter et perspicue scriberet, et pariter sufficiens cauendi solertia, ne quid aut distractum, aut abundans, aut *εναρτιοφάνες* admitteret, iudicabunt viri in rebus fori nostri digne versati; quibus, vereor, ne intersint, quorum desideria maioris plenitudinis, ordinis, perspicuitatis, per solam legum receptarum reuerentiam intra priuatas cogitationes cohibentur.

CAPVT II.

CAPVT II.

DE FONTIBVS LEGVM HAMBVRGENSIVM.

§. I.

Acturus nunc de fontibus, ex quibus ius suum hausit Ciuitas Hamburgensis, non arbitror a me expectari, vt de communi legum omnium humanarum origine et norma dicam, lege nimirum diuina, siue promulgata, siue per naturam mentibus indita; neque vt de varia necessitate differam, quae, quemadmodum omnibus rebus publicis, pro sua cuilibet conditione, sanctiones esse proprias iussit, ita nostrae quoque ciuitati mater exstitit legum, quas salus reipubl. posceret, et quas latiorum prudentia statui singulari attemperaret. Quin de externis ac subsidiariis duntaxat fontibus differendum mihi sumo, id est, de aliarum gentium ac ciuitatum legibus, moribus et consuetudinibus, quas Hamburgum vel omnino suas fecisse, vel aliquid saltem earum adoptasse perhibetur.

§. II.

Censentur in his quatuor potissimum iura, Saxonicum scilicet, Magdeburgicum, Lubecense et Romanum. His vt de iure Susatensi etiam nonnihil addamus, vulgata doctorum quorundam halucinatio iubebit. Sed priusquam ad singula accingamur, tria nobis concedi postulamus, quae partim supra iam confecta sunt, partim mox conficientur:

1. Repertam Iuris nostri cum peregrino Iure conuenientiam non illico argumentum esse transumpti: quippe aequalis utrobique necessitas leges etiam parit aequales.
2. *Iuris* et *Iustitiae* vocabula passim in documentis non de statuto, sed de legitima agendi vel fruendi potestate esse interpretanda.
3. In originibus Statutorum municipalium per inferiorem Saxoniam, quod ad σύνταξιν et conformationem attinet, tempora Henrici

Leonis, et Ottonis IV. Augusti non ante dimittenda esse ex oculis, quam manifesta indicia cogant aliorum respicere.

Haec enim, pro cautelis adhibita, efficient, ne vel ipsi temere opinemur, vel alios incaute opinatos sine iudicio sequamur.

§. III.

De *iure Saxonico*, primo ac praecipuo Statutorum nostrorum fonte nemo dubitabit, nisi qui situm et nexum Hamburgi veteris ignorat. Rudera quaedam eius et reliquias, incertum an ab aevo Carolino superstites, agnoscimus in Legibus Saxonum, quas, praeter editores alios, in lucem reduxit celeberrimus ciuis noster Frid. Lindenbrogius (a). Digestas et sequioribus auctas priuato auspicio compilauit auctor Speculi Saxonici, de quo non vacat hic rescribere, quae a tot editoribus, totque peruulgatis Historiarum Iuris Germanici scriptoribus in medium sunt allata (b). Cum istis legibus Statuta nostra iam olim diligenter contulerunt glossatores veteres; nec adhuc defunt viri intelligentissimi, qui suo et consilio et exemplo docent, quantum expediat, contendere ius nostrum hodiernum cum pristino, et legum plurimarum sensum causasque in origine Saxonica inuestigare.

§. IV.

Vtrum vero fontes illi Saxonici, ad saeculum vsque XIII. meri ac sinceri fuerint, an aliquid Slaui, Danici, aut Francici admixtum habuerint,

(a) Incomparabilis illius antiquarum legum collectionis Lindenbrogianae desiderium, quod omnibus Iuris patrii non frigide studiosis, ob raritatem libri, dudum maximum fuit, ex consilio Illustris Heineccii opportune nuper solatus est Vir doctiss. *Petrus Georgisch*, edito Corpore Iuris Germanici antiqui, Halae 1738. 4. in quo opere, gratiam immortalem merituro, praeclare ac scienter ad augmentum adhibita sunt, quaecunque, post Heroldum et Lindenbrogium, a Baluzio, Eccardo, Muratorio, aliisque praestantissimis legum ac tabularum veterum editoribus fuere suppeditata.

(b) Forte non frustra, nec sine spe conuertendi in publicam vtilitatem, auguror, in manus viri cuiusdam Excellentissimi incidisse codicem Speculi Saxonici perantiquum et perelegantem, suoque inprimis epilogo notabilem, qui fuit in bibliotheca Antonii, Comitis Aldenburgici, Varelii et Kniphufii Dynastae, in quo nuper rebus humanis exempto insignem Maecenatis gratiosissimi iacturam merito dolent eruditi.

rint, non tam ex sola Saxonum indole, quos patrii moris tenacissimos fuisse constat, quam etiam ex conditione temporum, et vicibus bellorum ac dominorum erit definiendum. Qui enim cogitat fata Saxoniae praesertim Transalbinae, quam variae gentis clades ac victoriae, quae migrationes, exilia, victorum arbitria, vicinorum vel iniuriae vel commercia fuerint; non mirabitur, si quid peregrini legibus maiorum sese ita affricuerit, ut, quae ex Iure Saxonico accepit Hamburgum, non omnia sint omnino Saxonica.

§. V.

Slauos, quantumuis Saxonibus infestos, suas tamen consuetudines in Nordalbingiam paullatim intulisse, dubium non est, siue id crebra eorum irruptione, siue Carolina Obotritorum admisione, siue ipsa denique vicinitate efficeretur. Memorantur quidem in annalibus (c) Leges et Consuetudines Slauicae gentis; laudantur etiam recti moris exempla, praesertim hospitalitatis (d); sed scripti iuris ab eo populo nihil vel habitum (e) vel ad nostra tempora conseruatum est: nihil etiam in Regum Francorum Capitularibus reperitur, quod ad leges Venedorum s. Slauorum respiciat, aut ad eas pro accessione referatur. Quamquam optandum esset, vel postliminio collecta aut restituta ad nos peruenisse aliqua Iuris Slauici documenta, forte praebitura origines, neque Saxonis, neque nostris adeo legibus, ut arbitror, erubescendas. De virtute enim gentis, non bello magis, quam negotiis, et vrbibus mercatura florentibus inclytae, ineptum foret, iudicium facere ex barbarie incredibili et vitiis inhumanis, quibus Slauos onerant accusatores monastici, refractarios scilicet, et nolentes citius esse Praesulum tributarii, quam doctrinae Christianae alumni, praesertim cum institutionem armis agi, et decimas prouinciasque haud segnius, quam animos captari sentirent.

E 3

Fiden-

(c) *Pithoeanis* scil. ad A. 849. et *Fuldensibus* ap. Freher. T. I. p. 21.

(d) Ab *Helmoldo*, teste experto, in Chron. Slau. L. I. c. 82. n. 9. p. 183.

(e) *Arpius* in Themide Cimbr. p. 212: *Literis consignare, et populo in tabulis proponere, eo magis antiquitus abhorrebant, quod Clericos, eorum notarios, odio prosequerentur plane Vatiniano. Quo factum reor, ut ex altera parte Clerici par iis iure talionis referre studerent, et eorum instituta acerrimo, quo poterant, studio calumniarentur.*

Fidenter interim Cocceius (f) *Slauorum*, inquit, *iure hodieque vtuntur sex eorum ciuitates, Vandalicae dictae, Lubeca, Hamburgum, Rostochium, Stralsundium, Wismaria, Lunaeburgum.* Cautius, opinor, dicendum fuisset, has ciuitates (quae nec omnes Slauorum sunt, licet communi Vandalicarum nomine ex vsu Hansico comprehendantur) Saxonico iure vti, non sine quadam consuetudinum Slaucarum mistura.

§. VI.

Danorum, vt de suo per omnem aliquando Saxoniam imperio, ita de amplissima quoque legum latione, gloriosa apud quosdam eorum scriptores narratio est. Gotricum seu Godefridum, ambitiosum illum Iutiae meridionalis regem, crederes, Caroli M. tempore, suis legibus omnem, qua patet, Saxoniam obnoxiam habuisse, nisi Thrafonismum nimis crassum saperent, quae de exturbato e Saxonia Carolo, et de iure Gotrici in vniuersam plane Germaniam produntur (g). Haraldus leges, faeculo

(f) In Iur. publ. prud. C. III. Sect. VII. §. 59. citatis quidem Chytraeo atque Hagemiero; sed qui, vt nonnulla de Ciuitatibus Vandalicis, ita de iure earum Slaui ne *verum* quidem. Ceterum de isthoc iure Venedorum plura dabunt *Schwartzius* in Orat. de Hist. iuris Slauor. Grypswald. 1735. f. *Arpius* l. c. §. XXX. p. 179. sqq. *Hoffmannus* in Specim. Coniectur. Polit. de Orig. et nat. Legum Germ. Sect. IX. p. 63. sq. cuius est iustissimum desiderium historiae populi pariter ac iuris Slaui a quopiam digne aliquando elaborandae.

(g) Cisterciensis ille Monachus, cuius Historia gentis Danorum sub Erici Regis nomine ambulat, ap. Lindenbrog. edit. Fabric. p. 266. intemperante admodum iactantia scribit, Godefridum *totam Teutoniā iam septimo tributariam fecisse; subiugasse etiam Sueciam et Frisiam; Carolum M. cum toto imperio suo contra eum venisse, sed fugatum esse de Saxonia.* Refellit has nugas scriptor nuperus *Iosephus Pichler*, in Historia augusta quinque Carolorum, edita Vindob. 1735. fol. p. 77. Nihilo moderatior *Saxo Sialandicus*, L. VIII. Hist. Dan. c. 47: *Gotricus hanc quoque Saxonibus tributū legem indixit, vt eorum Duces, quoties apud Danos regni mutatio obueneret, centum equos niueos suffecti Regis initiis dedicarent. — Saxoniam susceptum Caroli iugum cupidius amplexantem, ac Romana arma Danicis praefferentem, ad pristinum regni sui titulum reuocare tentabat. — Speciosam ex Saxonibus victoriam referens, contractis denuo viribus, ac frequentiori copiarum robore comparato, non in Saxones modo, verum in omnem Germaniae populum amissae dominationis iniuriam vlcisci constituit. Iactanter haec quidem, quasi omnem Germaniam in potestate sua habuerit, qui inferiorem solum peruagatus, populis nonnullis obsequium et tributum aliquatenus extorsit: sed de intentione tamen superbi Regis ipse *Eginhardus* in Vita Caroli M: Godefri-*

saeculo X. latas, Saxonibus Fresonibusque sua adhuc aetate custoditas fuisse, perhibet quidem *Adamus Bremensis*, et, qui ex eo eadem rescribunt, *Helmoldus*, et *Albertus Stadenfis* (h). Sed *Helmoldus* secum ipse committendus est (i): omnibus vero aduersa videtur narratio *Presbyteri Bremensis* (k) qui refert, *Holzatos*, nobilissimum Saxoniae Nordalbingicae

Godefridus, inquit, adeo vana spe inflatus erat, ut totius sibi Germaniae promitteret potestatem. Frisiam quoque et Saxoniam haud aliter atque suas prouincias aestimabat. Iam Abotritos, vicinos suos, in suam ditionem redegerat; iam eos sibi vestigales fecerat. Iactabat enim, se breui *Aquisgrani*, ubi Regis comitatus erat, cum maximis copiis aduenturum. Nec dictis eius, quamvis vanissimis, omnino fides abnuebatur, quin putaretur tale aliquid inchoaturus, nisi festinata morte fuisset praeuentus.

- (h) *Adamus Hist. Eccl. L. II. c. 19*: Certissimum est, *Haraldum* tam nostro populo, quam *Transalbianis* et *Fresonum* genti leges et iura constituisse, quae adhuc, pro tanti auctoritate viri, seruare contendunt. *Helmoldus L. I. c. 15*: Etiam in mundana sapientia, in his videlicet, quae ad regni gubernationem pertinere videntur, adeo claruit, ut leges et iura statuerit, quae pro auctoritate viri, non solum *Dani*, sed et *Saxones* adhuc hodie seruare contendunt. *Albertus Stad. in Chron. ad A. 984*: Regnavit autem annis L. ipseque *Transalbianis* et *Fresonum* genti leges et iura constituit, quae adhuc pro tanti auctoritate viri seruare contendunt. Quis non videt fideliter transcripta? Quis autem in hoc Scriptorum genere non animaduertit singularem in *Haraldum* amplificandum propensionem, ab eius in *Ordinem* sacrum munificentia excitatum? Hanc tamen necesse est suo suffragio non confirmasse eos auctores, ex quibus longe alia de fucata *Haraldi* pietate, et de morte eius multo indigniore, narrat *Celeb. Hoyerus* in *Hist. Dan. p. 22. et 26*. Interim potentissimus *Daniae* Rex *Christianus V.* in sua ad codicem *Danicum* praefatione, *Haraldo* huic *Gormonis* filio constare ab externis scriptoribus hanc gloriam iubet, ut vocetur Rex *Magnus* et *Christianissimus*, qui non *Danis* tantum, sed etiam *cis* et *trans Albim* *Saxonibus* *Frisiisque* leges et iura condiderit.

- (i) Alias enim dixerat, *Nordalbingos tenere Saxonum iura L. I. c. 47*. Secum ipse ergo prius conciliandus est, quam cum *Adamo Bremensi*, cuius discrepantiam obseruat *Lambecius*, compositionem vero, quia longioris est dissertationis, in aliud tempus differt *L. I. Rer. Hamb. p. 103*.

- (k) *Anonymus Presbyter Bremensis* in *Chronico Holsatiae* s. *Continuatione Chronici Slauor.* ap. *Leibnit. in Access. Histor. Vol. I. p. 31*: Volebant *Dani*, sicut coeperant, totam terram *Holsatiae* subiicere sibi et legibus suis, ita ut *Lex Holsatorum* in ius vulgare extingueretur in toto. Et quod deinceps secundum legem et librum *Danorum* *Loebock* deberet iudicari. Super quo *Holzatenfes*, *Danis* subiecti, sunt multum conquesti, quod legibus suis solitis ab antiquo deberent priuari, et noua incognita uti. — — — Tunc *Holzati* conglobati hinc inde reuersi, et *Capitaneum* et *Aduocatum* prope *Segeberge* petentes, iterum ius sibi
Holza-

albingicae populum, saeculo XIII. quum Waldemar II. eiecto Adolpho III. Comite, Nordalbingiam occupasset, adeo abhorruisse a legibus Danorum, vt Proceres strictis gladiis suas consuetudines aduersus castelli Segebergensis praefectum Danicum tueri maluerint, quam iura patria, id est, Saxonica, cum Danicis permutare.

§. VII.

Francici iuris paucissima sunt, quae Saxonum institutis se attexerunt. Quantacunque enim per reliquam omnem, qua Francis paruit, Germaniam, antiquissimae legis Salicae, itemque Ripuariorum auctoritas fuerit, ad Saxones tamen vnquam eam pertinuisse, non liquet. Ipse Carolus M. postquam diuturno bello Saxoniam tandem omnino suam fecerat, indolem gentis ita leniter habuit, vt prudenter nollet, seruire Saxones, tanquam in prouinciam redactos (1), sed suis vti legibus, et meliora

Holzatense ministrari, respondens eis dixit: quale ius elegistis habere in patria vestra? Tunc ex primis et maioribus et nobilibus Holzatenfes, extracto gladio vibrante, imperterrita voce clamabant: ius nostrum solitum ab antiquo retinere volumus, et gladio tueri. A quo facto vulgare verbum postmodum in Holzatia dicebatur, et hodie adhuc dicitur: Ius nostrum gladio defendimus. Addit porro auctor, Danos ab Holsatis finibus expulsos, emergente Adolpho IV. Comite, quem alterum Iudam Maccabaeum vocat. Nam, inquit, vt Iudas diuino fultus subsidio, superbum Regem Antiochum, legem Iudaicam destruentem, deuicit; ita et hic Comes Adolphus Canutum Regem Daciae, ius Holzatense vi suppressere nitentem eneruauit. Agnosco rhetoricam inculti Historici, qui Reges et tempora perturbat. Agnouit eiusdem ἀνισογενείαν, et non semel castigauit Lambecius L. II. p. 44. sqq. sed negligere tamen omnino auctorem non potuit. Quapropter immitis est et suspiciosa accusatio, qua Lambecium onerauit Thom. Bartholinus iun. quod scilicet anonymum hunc Presbyterum Bremensem, quia virtuti gloriaeque Danorum impense iniquum deprehenderit, eo lubentius, vt animo suo consonum, adduxerit. L. III. de Causis contemptae a Danis adhuc gentilibus mortis. Cap. III. p. 664.

- (1) Qui more Romanorum in prouinciam redigebantur, eorum certissima inter alias conditio haec erat, vt legibus patriis abolitis, nouas a victoris arbitrio acciperent. Vid. Sigonius de Antiq. Iur. Prouinc. L. I. c. 1. Fabri Semestr. I. 7. Condonandum igitur ignorantiae saeculi, quando Adamus Bremensis H. E. I. 9. et ex eo Helmoldus I. 3. Saxoniam vocant subactam, et in prouinciam redactam. Nisi forte hac formula sacri homines suis in Saxonia censibus, et sacrae suae iurisdictioni prospicere voluerunt. Ergo etiam Carolus M. (vel potius religiosus eius Diplomatopoeus) in Charta Bremensi ap. Adamum l. c. cap. 10. etsi paullo ante dixerat, Saxones pristinae libertati donatos, et omni sibi debito censu solutos a se fuisse; innox tamen subiungit, se omnem terram eorum, antiquo Romanorum more, in prouinciam redigere, et inter Episcopos certo limite disterninare.

meliora tantum sacra edoctos, salua libertate, in vnam cum Francis ciuitatem coniungi. Hanc conditionem finiti belli diserte exprimunt scriptores coaeui (m). Capitula etiam, seu Regum Francicorum in comitiis vel conciliis edicta, non multa sunt, quae ad Saxones pertinent (n). In his pleraque de rebus ecclesiasticis (o), aliqua de Iure publico, perpauca in rem ciuilem priuatam promulgata. Quapropter etsi Carolus M. quod supra iam obseruauimus, Eginhardo teste, *omnium nationum, quae sub eius dominatu erant* (proinde etiam Saxonum) *iura, quae scripta non erant, describi, ac literis mandari iussit*; hinc tamen colligere, nouas ab eo leges reiectis antiquis surrogatas fuisse, (p) perinde est, ac Carolum Speculi Saxonici auctorem perhibere.

F

§. VIII.

- (m) Eginhardus: *Ea conditione a Rege proposita, et ab illis suscepta, tractum per tot annos bellum constat esse finitum, ut abiecto daemonum cultu, et relictis patriis ceremoniis, Christianae fidei atque religionis sacramenta susciperent, et Francis adunati, vnus cum eis populus efficerentur.* Poeta Saxo, Annal. L. IV:

————— ————— *permisſi legibus uti*
Saxones patriis, et libertatis honore.

Vid. Cocceii Iur. publ. Prud. c. III. Sect. III. §. 39. Transalbinos quidem, et vltiores ad Cimbricam vsque porrectos Saxones, addictius habitos, et secus atque ceteros, patrimonio regni Franco-Teutonicum a Carolingis seruatos esse, existimat *Schurzſleischius* de Antiqua Saxon. dignit. §. 8. Per id vero legibus eorum patriis adeo derogatum fuisse, vt Salicis viuere iuberentur, nullo argumento cognoscitur.

- (n) Praecipua est Caroli M. *Capitulatio de Partibus Saxoniae*, eiusdemque aliud *Capitulare Saxonum*, A. 797. datum, quae duo monumenta ex antiquissimo MS. Palatino bibliothecae Vaticanae edidit Illustr. *Fürſtenbergius* in Monum. Paderborn. p. 329 inde repetierunt *Baluzius*, *Conringius* et plures, illustrarunt *Meindersenius* et *Caluocrius*. Nos in posteriori illo Capitulari, pro ratione scopi nostri, haec praecipue animaduertimus: 1. Decreta omnia fuisse non nisi ex placito ipsorum Saxonum, qui ad concilium vocati consenserunt et *aptificauerunt*. 2. Transalbinorum in illo conuentu mentionum fieri nullam. 3. Capitulo VIII. et X. quaedam mandari agenda *secundum eura Saxonum*, id est, secundum eorum leges, quas proinde saluas et praesumptas Rex voluit.
- (o) Hinc est, quod a neglectu Capitularium, quum ad Ottones ventum esset, *velut ab extincta disciplina ecclesiastica*, manifestam Numinis iram, et omnem Germaniae collabentis calamitatem arcescit *Baluzius*, in Praef. ad T. I. Capitular. §. 1. citato eandem in rem *Conringio*, qui tamen iacturam aliquam Iuris Canonici, ante Burchardum Wormatiensem factam, narrat quidem, sed non aequè deplorat.
- (p) Miror, istis Eginhardi verbis induci potuisse magnum *Conringium*, vt contenderet, Carolum Saxonibus, ne requirentibus quidem, ex iure belli, quo ipsos domu-

§. VIII.

De *Iure Weichbildico*, tanquam altero quidem, sed pariter Saxo-
nico, Iuris nostri fonte, ne quid inconsideranter dicamus, necesse vi-
detur, tollere prius, quod in illo nomine ambiguum est; quippe quod
vel antiquiore sensu, eodemque latiore, accipitur, vel nouiore sigil-
latim ad ius municipale Magdeburgicum restringitur. Latiore no-
tione Ius Weichbildicum est pars antiqui Iuris Saxonici, generatim
scilicet in Provinciale, Municipale ac Feudale diuisi (q). Nimirum in
oppidis veteris Saxoniae, seu vicis, quum ius ciuitatis obtinuissent,
Comites pagorum praefecti, statuis in loco publico positis, forum
significabant, vbi ius diceretur tum ciuibus, tum colonis suburbica-
riis et agrestibus circumiectis, siquidem hi certo limite (r) urbanae
iurisdictioni essent attributi. Statuam eiusmodi, quae plerumque Cae-
saris, alicubi autem tantum crucis imaginem referebat, *Mallum* (s),
Marcam

domuerat, leges praescripisse, de Orig. Iur. Germ. c. 13. Aliud certe est, leges
gentis haecenus non scriptas, in literas redigere; aliud nouas praescribere. Nec
iuuat Conringium Constitutio Caroli de Sede et iudicio regio Aquisgranensi,
quippe quam non tantum suspectam ipse pronunciat, sed in qua disertis verbis
Carolus legem Saxonum et aliorum populorum se non tulisse, sed tantum
*distinctam sub auctoritate Regia et Imperatoria stabiluisse, non ex sua adinuen-
tione, vel corde prolatam, sed communi consilio a se renouatam et auctam in
melius.* Ne dicam, Eginhardum l. c. adeo longe abesse ab affirmanda Caroli le-
gislatione Saxonica, vt ne in ipsis quidem Francorum suorum legibus reforman-
dis, suscepto consilio eum satisfecisse fateatur. *Sed in his, inquit, nihil aliud
ab eo factum est, quam quod paucula capitula, et ea imperfecta, legibus addidit.*

(q) Vid. G. Beyeri Delineat. Iur. Germ. p. 1.

(r) Limites etiam illi suburbani signis, siue statuis, siue crucibus aut columnis no-
tabantur. Id ipsum vocabant *die Feld; Markt*, alias *Land; Wehr*, saepe etiam
Weichbild: quoniam causae intra illum limitem obortae ad praetorium oppida-
num pertinebant. Plurium Weichbildorum, siue suburbicariorum, siue con-
tiguorum, quae coalitu facto in vnam urbem coierunt, exemplum est in Bruns-
vico: de quo proinde Aeneas Sylvius in Europ. c. 32: *Quinque hic fora, quin-
que praetoria, et totidem Consulatus, iura ciuibus dicunt.*

(s) *Mallum* agnosco Germanicam vocem *Mahl*, id est signum: vnde *Denk-Mahl*;
et *Mahl-Stätte*, locus designatus. Lambecius L. I. Orig. p. 22: *Singulis Saxo-
niae pagis siue partibus vnus aliquis ab Imperatore praeficiebatur; isque in pri-
mario ditionis suae oppido mallum publicum constituebat, hoc est, tribunal,
siue locum, vbi publice ius diceret.*

Marcam (t), et sequiore aevo *Rolandum* (u) vocarunt. Vulgatum autem nomen eius Saxonicum erat *Wyck-Beld* (x) quasi in *vico* posita *imago*.

F 2

Quo

(t) *Marck* Saxonica lingua *signum* est: vnde *marcken*, *zeichnen*, *märcken*. Civilis vsus vocis apud nos potissimum triplex: 1. de Pondere auri argentique, dimidia scil. librae, et dehinc de valore nummi, vt *Marca Lubecensis*, *Danica* etc. 2. de Finibus agrorum, qui posito signo terminantur. Hinc *Feld-Marck*, et prouinciae limitaneae *die Marcken*, hisque tuendis praefecti *Marck-Graven*, et incolae *Marck-Männer*, *Marcomanni*. 3. de Signo fori civilis, siue *Weichbildo*, in locis iure ciuitatis gaudentibus. Vnde vicus ipse *Marck*, et *Marck-Flecken*, (perperam *Marck-Flecken*; quamquam non nego, vocem *Marck*, quae forum significat, esse quasi *marcket*, i. e. locum signatum, aream publicam et apertam, in quibus plerumque *Malli* illi scil. *Marcae*, fori signa constituebantur) ciues *Marck-Leute*, Statuta *Marck-Recht*, quod idem esse, ac *Stadt-Recht*, docet Auctor Iuris *Weichbildici* Artic. I: *Marckrecht ist dieses, das die Marck-leut hievor bey den alten gezeiten unter einander gesetzt haben, von ir selbs wilfür (von alter Gewonheit) nach Karolus Recht, als die von Eöln über Rein, die von Magdeburg, und ander guten Stedt. Quibus haec affundit Glossator: Und dis ist Ius civile genannt, und heisst darum Stadtrecht, daß es ein iegliche Stadt selbst wilfür, von göttlicher Anweisung, nach irem gurdlincken.*

(u) De voce *Roland* non possum quin profitear, superuacuum in ea videri quorundam sollicitudinem, qui non sine magno doctrinae antiquariae ostentu, *Mühe-Land*, *Müge-Land*, et nescio quid appellatiui nominis exsculpunt. Prona enim et facilis est opinatio, statuis illis Caesareis, *Weichbildum* significantibus, sequiori tempore fortassis etiam interpositas fuisse imagines *Rolandi*, quem fabula *Turpiniana* celebratissimum reddiderat: vel, si id non videatur verisimile, accidere saltem potuisse, vt, quum *Rolandus* gigantea fuisse statura perhiberetur, *Weichbildicae* autem statuae mensuram humanam plerumque excederent, *Rolandi* nomen ad grandiora quaeuis simulacra synecdochice transferretur. Ita solent hodieque in quibusdam *Holsatiae* locis rustici *Rolandum* appellare statuam versatilem eminentem, ludendi causa quotannis erectam, in qua equestri cursu se exercent, quod Graeci vocent ἀνδριάντα παίζου. Interim obseruatu dignum est, appellationis huius vestigium nullum occurrere in ipso Iure *Weichbildico*, nedum in monumentis antiquioribus: vt adeo credi debeat, vergente demum saeculo XIV. statuas illas vocari *Rolandos* coepisse; praeterea nunquam eas fuisse signum Ciuitatis Imperii liberae ac immediatae; proinde absurde iactari, *Hamburgeneses* anno 1375. ideo *Rolandum* suum deiecisse, quod a *Carolo IV. Caesare*, decreto *Tangermundano*, iussi fuerint Comitibus suis semper esse coniunctissimi, tradente *Krantzio*, sed sine teste, L. X. Saxon. c. 2.

(x) *Wyck* recessum significat, siue locum, in quem secure habitandi causa conceditur. Nota sunt oppidorum nomina: *Brunswyck*, *Bardemyck*, *Osterwyck*, *Coswyck*; quorundam etiam extra Saxoniam in Germania, complurium vero in Britan-

Quo nomine mox a signo ad rem signatam translato, ipsa etiam loca, ciuitatis iure gaudentia, dicta sunt *Wyck-Belde*, et ore superiorum Saxonum *Weichbilde*.

§. IX.

Erant his *Weichbildis* seu Ciuitatibus Saxonice sua iura ciuilia priuata, a prouincialibus distincta, et ex communi iure Saxonum ad oppidanitas necessitates ita relata, ut quaedam municipiis omnibus generatim conuenirent, alia singulis *Weichbildis* propria essent, et ex arbitriis (*Willführen*) ad res singulariter circumstantes componerentur. Magdeburgum, inter ciuitates Saxonicas una ex nobilissimis, legum suarum tantam olim habuit curam, et iure dicundo tantopere excelluit, ut ius Magdeburgicum in exemplum abiret, et sequiore aetate κατ' ἐξοχήν *Weichbildicum* diceretur. Atque hoc titulo, cuius notionem strictiorem esse diximus, editum exstat, ex compilatione priuata, saeculo circiter XIV. ineunte facta (y); cuius auctorem, multoque magis glossatorem nugacissimum, fas est, ex ingenio obscuri saeculi aestimare, et para-

Britannia, ab Anglo-Saxonibus procul dubio profecta. His vero singulis an conueniat ratio nominis, quam affert *Krantzius*, scilicet a recessu maris, fluminis, aut stagni, in aliquem sinum, non magis scio, quam utrum eadem locum habeat in omnibus illis Belgii, Noruagiae atque Islandiae locis, quorum nomina in *wick* terminata collegit *Sagittarius* in Hist. Bardeu. c. I. §. 53. 54. Radix nostrae vocis est *wycken*, quae facit, ut uocabulum *Wyck* trans Alpes potius migrasse, quam ex Latinorum *Vicus* ad nos descendisse, mihi persuadeam. Atque hinc statuae illae forenses nostratibus dictae sunt *Wyck-Bilde*, praesides iuri dicundo *Wyck-Greuen*, exsequendo praefecti *Wyck-Vagede*, incolae primarii *Wyck-Manne*, quod nomen abiit in proprium *Wichmann* vel *Weichmann*. Cum autem sit notissimum, syllabam Saxonice *yck* dialecto superiore efferri *eich*, et pro *ryck* dici *reich*, pro *wycken* *weichen*, pro *Brunswyck* *Braunschweig* etc. neminem ita morabitur mutatio τὸ *Wyckbild* in *Weichbild*, ut aliam plane vocis originem quaerendam, et praefendum putet uerbum *wygen*, quod est *weihen*; unde, mutato V in B, ex *Wyge-Veld*, i. e. *geweiht Feld*, ortum sit *Weichbild*. Qua in nouitate haud pridem pererudite quidem periclitatus est Vir quidam in uicinia celeberrimus; sed nescio, an paratiora habiturus suffragia, quam si habuerunt, qui in uocabulo *Belethe*, quod media breui nihil aliud est, quam *Bilde*, uitiato accentu dilapsi sunt partim ad *belieben*, partim ad Belgicum *beletten*, i. e. prohibere, et ita ex *Wichelethe* suam sibi significationem miris fidiculis extorserunt.

(y) Post Speculum tamen Saxonice; quippe in quo, perinde ac in scriptoribus et documentis anteriorum temporum, uocabulum *Weichbild* omnino non occurrere, haud temere obseruauit *Gryphiander* de *Weichb. Sax.* p. 255.

parachronismos, ineptiasque historicas pariter ac iuridicas barbariei temporum condonare.

§. X.

Hunc itaque fontem quando cum veteribus Statutis Hamburgensibus contendimus, non sine iudicio et discrimine omnia, quae forte consonant, Magdeburgica pronunciabimus, tanquam iure Magdeburgico nobis dato (z): sed quemadmodum in compilatione ista compendium quaecunque Iuris, non quidem Romani (aa), sed municipalis Saxonici, arbitriis Magdeburgicis interpolatum agnoscimus; ita in nostris Statutis alia deprehendemus fontis esse communioris Saxonici, alia, et forte pauca, ex Magdeburgensium decretis pro supplemento adoptata; cetera vero nostra, et ex facultate arbitrii Weichbildica, qua ipsi, non secus ac Magdeburgenses, a conditu Ciuitatis vfi sumus, domi nata.

§. XI.

Temperare autem mihi non possum, quandoquidem Cap. I. §. XVI. de Weichbildo Hamburgensi, et de agris suburbanis ei attributis, iterumque nunc de Iure nostro Weichbildico dixi, quin, aliqua digressione facta, contra eos experiar, qui ante annum MCCXC VII. duas Hamburgi fuisse curias contendunt, atque ita duplex propemodum persuadent Weichbildum exstitisse. Prouocant hi ad inscriptionem Articuli I. Tit. I. Statuti veteris: **Wo Hamborch in eyn tho eynem Radhuse und tho eyner Dinghbanck gebracht sy by den Jaren 1297.** Adhibent Legem ipsam eiusdem Statuti primam: **Dat Hamborch eyn is, vnd eyn blyuen schal jümmerniere. Vnd dat men schal kessen in den Radt jogelicke bedarue Manne, so wor se beseten syn (i. e. siue habitent in veteri, siue in noua parte) in düsser Stadt, de des Rades werdich syn. Eyn Radthus schall men ock hebben, vnd anders neen, vnde eyne Dinghbanck darby. Vnd de Markede scholen blyuen, so se ehr weren.** Ex his colligunt, habuisse vtramque vrbis partem suam sibi curiam; alteram, quae nouae partis fuerit, in dioecesi Nicolaitana eodem fletisse loco, quo curia nostra hodieque persistit; alteram in veteri
F 3 vrbe,

(z) Quam Lambecii halucinationem notauimus sup. Cap. I. §. XVII.

(aa) Aeneas Syluius in Europ. c. 31. vocat *Ius ciuile Romanorum abbreviatum*. Arbitror, scribere voluisse *Germanorum*, vel potius *Saxonum*. Nam etsi auctor Iuris Weichbildici a laciniis quibusdam Iuris Romani sibi non temperauit, longe tamen abest a compendio totius.

vrbe, sublatam scilicet, et vsibus priuatis concessam, in foro piscario prope templum cathedrale esse inuestigandam. At vero ne huic sententiae, a Thracigero primum insinuatae (bb) cum aliis praemature subscribamus, velim locus detur coniecturae, quae forte expendi prius, quam explodi merebitur. Scilicet opinor, incolas Nouae Urbis ad Alstiam (quae hodie dioecesis Nicolaitana est), quum per Priuilegium Friderici II. (de quo egimus Cap. I. §. XIV.) *Iustitiam Lubecensem*, et duas quotannis nundinas impetrassent, aedem etiam sacram, et rerum suarum incrementa habuissent, suburbicario nexu forsitan exsolui cupiisse, et suum sibi Weichbildum, veteri vrbi haud amplius obnoxium affectasse. Hoc vt est non incredibile, ita, si admittatur, facile intelligemus, quae mens, quaeue causa sit allatae legis, nec vrgebimur dubiis, quae duplicem illam curiam de cetero circumstant. Etenim 1.) Citata illa inscriptio, quae glossatoris est, non loquitur necessario de Hamburgo ad vnitatem *reducto*, sed adducto, nec de curia altera *sublata*, sed praepedita. 2.) Lex ipsa, quae affertur, commodissime explicatur de praecauendo, nec quidquam habet, quod diuisionem ciuitatis iam perfectam significet, cum expresse dicat, Hamburgum *unum esse*. 3.) Ne verbum quidem habet Glossa vetus de duabus curiis iam constitutis, multo minus locum earum designat, sed tota est in explicanda curia Romanorum, et in commendanda vnitatem seu concordia animorum. 4.) Statutum recens, quod eandem legem retinet (cc), consuetudinem de vna tantum curia habenda non vocat *eine alte*, sed notanter *eine uralte Gewohnheit*, id est, ab ipsis originibus constantem. 5.) In codicibus Statutorum, quae ante annum MCCXCVII. condita sunt, nullum vspiam apparet vestigium duplicis curiae, sed ad vnam domum, toties vocatam *dat Hus*, vnumque et idem iudicium ciuicum omnia referuntur. 6.) Pariter in priuilegio A. MCCXCII. Comites de vno tantum Consulatu, vnaque Domo Consulum loquuntur. 7.) In libris vetustis hereditatum Hamburgensium, qui ab anno MCCLXXIV. supersunt, altum est silentium de aede isthac publica ciuitatis, in peculium priuati transcripta. 8.) Vacil-

(bb) Vid. *Thraciger*. ad A. 1276. quem postquam (reprehenso tamen metachronismo) hac in parte secutus est *Lambecius* L. II. Rer. Hamb. p. 245, a tantis duumuiris opinio illa de duabus curiis in sequaciores omnes rerum Hamburgensium scriptores secure commigrauit.

(cc) Non crediderim, per solam antiquitatis reuerentiam factum esse, vt prudentissimi Patres eandem istam legem, de vna curia vnoque iudicio ciuico, perstare primo loco voluerint etiam in nouissima Statutorum editione.

Vacillant, qui locum eius in foro piscario ostendere conantur, aliis ad ascensum Basilicae sacrae, aliis ad introitum plateae pistorum minoris inclinantibus. 9.) Denique certior fieri cuperem, quisnam Alstriae canalis a ponte molendini profluens, ea tempestate urbem nouam a veteri discreuerit; vtrumne angustior ille, qui Pharmacopolium publicum et pontem Rolandinum subterfluit, an spatiosior, qui iuxta porticum mercatorum et pontem telonii cum Albi committitur. Si posterius habetur verisimilius, oportet curiam hodiernam, quae cis illum canalem sita est, tunc temporis ambitu veteris urbis fuisse comprehensam. Ne dicam, breuius videri abhinc ad forum piscarium interuallum, quam vt credibile sit, urbis nouae incolas, occidentem versus iam latius habitantes, curiam suam nouam in tanta veteris vicinitate collocare voluisse.

§. XII.

In viam redeo, atque nunc tertio loco de *Iure Lubecensi*, tanquam nostri fonte, non aliter, quam de Magdeburgico feci, iudicandum mihi fumo. Quamquam enim de antiqua et perampla Lubecae gloria nihil detractum cupio, quae vrbs saeculo XIII. et XIV. tanta legum suarum celebritate gauisa est, vt non tantum a compluribus ciuitatibus, praesertim Venedicis, Ius Lubecense reciperetur (dd), sed in causis etiam dubiis Lubecam, velut ad commune aliquod iuris oraculum recurreretur (ee); tamen quicumque Hamburgum nostrum illis ciuitatibus simpli-

citer

(dd) Mecklenburgicarum urbium exempla non pauca affert, et de natura huius receptionis, quibus scilicet limitibus, et qua lege facta sit, pererudite disquirat Vir Illustris Ern. Ioachimus Westphal in Diff. de Indole practica Iuris Lubecensis in ciuitatibus Mecklenburgicis. Rostoch 1728. conf. eiusd. Tract. de Consuetud. ex facco et libro. p. 8. Pomeranicas, Prusicas, Liuonicas, Holsaticas, recenset Sibrandus ad Ius Lub. P. I Sect. 5. et 10. et post eum alii. In Holsaticis Conringius numerat Ploenam, Aldenburgum, Kilonium et Ietzehoam, citato eam in rem Cypraco in Annal. Episc. Slesuic. p. 252. vbi tamen Anonymus ille Helmoldi Continuator, quod ad Ietzehoam attinet, vtrum de Statutis, an de Priuilegiis loquatur, non satis expeditum videtur, quidquid contendat Meibomius in Introd. ad Hist. Sax. inf. p. 84. Eadem mihi dubitatio est de Tundera, cuius vtrum legum, an priuilegiorum suorum, copiam fecerint Lubecenses, non satis distincte intelligo ex literis ap. Danckwerth. in Chorogr. Hols. p. 85.

(ee) Quas prouocationes, si propius inspexeris, non tam appellationes, quam consultationes, et praerogationem iurisdictionis dixeris; vt ex Sturtzio prudenter admonet Menius ad Ius Lub. Quaest. praelim. II. §. 19. videndus sigillatim de Rostochio, Stralesunda et Wismaria, ibid. §. 20. sqq.

citer annumerant, quae Statuta sua a Lubecensibus petita iuerunt, aut quae, velut beneficii loco, a quocunque Principe impetrarunt, ut Iure Lubecensium statutorio vterentur (ff), hi vulgatam quidem cantilenam canunt, sed neque rerum testimoniis, neque vlla antiqui et idonei auctoris fide muniuntur. Fateor equidem, Iuris nostri hodierni, a scriptoribus, qui dedita opera vtrumque contulerunt, eam passim cum Lubecensi congruentiam ostensam esse, ut credi possit, quaedam a maioribus nostris successu temporis ex eo saltem delibata, nonnulla etiam forte ad exemplum Lubecense composita fuisse (gg): qua ex parte Statutis Lubecensibus locum inter fontes Iuris nostri non omnino inuideamus. Quod vero ad exemplar plane transcriptum attinet, agnoscent dubitandi argumenta amicissimi Lubecenses, nec quidquam de elogio suo Conringiano (hh) deminutum putabunt, si dixerimus, Hamburgum nunquam eam fuisse Romam, quae ab Athenis Wagricis leges repetiuerit.

§. XIII.

Etenim primo quis dubitet, multa fuisse in veteribus vtriusque civitatis constitutionibus, quemadmodum forte nec desunt in hodiernis, quae vel communis utrobique occasio et necessitas, vel commune utriusque Ius Saxonicum aut Romanum, affinia et consonantia effecerit? Deinde quum Lubecenses Statutorum suorum natales in saeculo XII. exeunte ipsi constituent, Hamburgum autem, ut supra demonstraui, non tunc demum Weichbildi iure frui, et rerum legibus administrandarum incremento gaudere coeperit; difficulter creditur, Hamburgenses, omnibus, quae ipsi secum statuerant, insuper habitis, alienas leges mutuo sumsisse; nisi opportune aliquid pro supplemento tantum fuisse adscitum intelligas, cum Statuta nostra aliquando recognoscerentur. Nullum etiam datur exemplum prouocationis a iudicio Hamburgensi ad Lubecense: cum tamen moris fuerit, ut ciuitates, a quibus aliae ius suum

(ff) Id dicebatur mit Lübeschem Rechte bewiedmen. Vid. *Meu* l. c. Qu VIII. §. 14.

(gg) Audacter *Steuernagelius* in Praef. Memorabilium: Daß aber das Hamburger Stadt-Recht zum Theil aus dem Lübeckischen genommen, bezeugen die Textus verschiedener Articul. Cautae ac temperanter *Meuius* Statutum Hamburgense *aemulum Nomothesia Lubecensis* vocat, quod proinde ad interpretationem dubiorum in Iure Lubecensi non frustra adhibeatur. In Comm. ad Ius Lub. P. I. Tit. X. Art. 4. n. 9. et Art. 6. n. 44.

(hh) de Orig. Iur. Germ. cap. 28. p. 170.

suum municipale petierant, matrum loco haberentur, et causae ancipites ad earum Scabinos, velut iuris promoscondos deuoluerentur. (ii). Denique si antiquissimos vtriusque ciuitatis codices statutarios inter se contendas, neque in forma verborum, neque in ordine ac dispositione legum, eam reperiēs conuenientiam (kk), quae sufficiat probandis transsumtis. Et si vel maxime nonnulla etiam in ipsis adeo verbis non discrepent (quod fateor praesertim in statutis ad crimina pertinentibus non rarum esse) anceps tamen dimitteris, sitne Lubecense magis quam Hamburgense pro exemplari habendum. Praecipue vero idoneum desidero testem, et temporibus illis aequalem, qui aperte doceat, Hamburgum aliquando Ius Lubecense, siue sponte sua, siue iubente aut dante aliquo Principe, adoptasse. Omnes enim, qui hanc in sententiam loquuntur, recentiores sunt (ll), omnes inducti a Thracigero (mm), quem semel corripuerat error de *Iustitia Lubecensi*, ex Diplomate Friderici II. ad Ius statutarium pertrahenda, de quo satis Cap. I. §. XV.

G

§. XIV.

- (ii) Id maxime notatu dignum censet, et Lubecae, Aquisgrani, Coloniae, Halae ac Magdeburgi exemplis probat *Heineccius* in Hist. Iur. p. 435. sq.
- (kk) Hac in re non tantum *Placcio* credimus, qui in ICto perf. p. 167. testatur, esse penes se exemplum antiqui Iuris Lubecensis, *omnibus modis ab Hamburgensi discrepans ubique*; sed ipsi ad manus habemus codicem peruetustum, cuius collatio non quidem in legibus singulis, praesertim ex Iure Saxonico, et ex conditione urbium, communibus, sed maxime in vniuersitate operis digesti, tantam ostendit dissimilitudinem, ut vnum alterius *ἑκτυπον* non possim suspicari.
- (ll) *Cyr. Spangenbergius* in Chron. Schauenb. L. II. c. 7. p. 87. *Casp. Danckwerth* in Chorogr. Holf. P. III. p. 254. 255. *Henr. Meibomius* Introd. in Hist. Sax. inf. p. 83. sq. *Io. Mollerus*, sed ipse anceps, in Isag. ad Hist. Cherson. Cimbr. p. 622. *Io. Gottl. Heineccius* in Hist. Iur. Rom. ac Germ. L. II. §. 88. p. 440. Euitandam sibi disceptationem de voce *Iustitiae* censet, ac nihil certi statuit Doctiss. *Chr. Nettelbladt* in Coniectur. de Fontib. Iuris Lub. Cap. I. §. 7.
- (mm) Atqui *Thracigerum*, qui Hamburgenses ad annum vsque 1290. Iure Lubecensi vsos testatur, Syndicum Ciuitatis fuisse, *Meibomius* arguit, qui non videatur iura Urbis suae ignorasse. Quasi vero vel Syndici officium, vel Iuris scientia impedire debuerit errorem criticum; cum non de Iure intelligendo, sed de vocabulo *Iustitiae* in Diplomate ducentorum annorum explicando agatur. Quid? si ad *Krantzium*, qui pariter Syndicus Hamburgensis, imo et Lubecensis, et dimidio saeculo antiquior fuit, prouocemus, cuius altum est de ista Iuris Lubecensis inutatione silentium. Vtinam vero alii, minus amici, quemadmodum *Thracigerum*, quum forte ipsis fauet, Syndicum nobis obiciunt, ita etiam *Krantzium* aut *Thracigerum*, si quando ipsis aduersi sunt, Syndicos fuisse non obliuiscerentur!

§. XIV.

Omnia tandem eo redeunt, quae, meo quidem iudicio, minimum temeritatis habent in dicenda sententia de Iure Lubecensi et Hamburgensi, quatenus ad se inuicem referuntur: Lubeca vrbs Wagirorum fuit, Hamburgum Nordalbingorum. Illa igitur, si vltimas origines respicis, vta est iure Slaunico (nn), haec Saxonico. Per mutuam gentis vtriusque μετοικεσίαν, per dominorum communionem, per commercia, per foedera et communia studia, tantundem Slauci seu Venedici se admiscuit Hamburgensium Saxonismo statuario, quantum Saxonici Lubecensium Venedismo. Hinc omnia paullatim congruentiora, maxime ab exitu saeculi XII. quo singularis aliqua conformati Iuris epocha exstitisse videtur. Si enim datur, quod supra §. II. postulauimus, admodum probabile habebitur, prouidentia et auspiciis Henrici Leonis, in Saxonia inferiore praecipuarum urbium, et cum his Lubecae, cuius ipse instaurator exstiterat, rem omnem statuatariam non vulgari cura fuisse recognitam; ita quidem vt leges, quas ciuitates, pro sua quaeque conditione, proprias habebant, ad consensum aliquem concinnitatemque reuocarentur. Firmat hanc coniecturam non tantum Henrici studium laudatissimum in prouidendo Saxoniae suae et rebus ad iustitiam perti-

(nn) Si Slaunicam urbem agnoscis, quid prohibet, eandem Iuris, quam Urbis originem agnoscere? Nihilò secius mira doctorum in vario Iuris Lubecensis fonte quaerendo sollicitudo, mira circa repertum dissensio. Qui ex Saxonico, Caesareo, et domesticis consuetudinibus conflatum dicunt, de hodierno, non de antiquissimo loquuntur. Qui a Sufato repetunt, leges cum beneficiis confundunt, vt mox demonstrabo. Ex Sueo-Gothia arcescit Vir celeberrimus et de rebus Sueciae literariis praeclare meritis *Christianus Nettelbladt* in Noua de fontibus Iuris Lubecensis coniectura, quam prodidit Gryphisw. 1728. 4. cui tamen, propter annalium silentium, applaudere noluit Heineccius in Hist. Iur. p. 439. Citantur quidem a clarissimo Doctore Gryphico ἐπιόψητος Io. *Ioachim Rango* in Dissert. epistolica de Bylaginibus Lubecensium ad Anton. Wincklerum, et *Pet. Frid. Arpius*, qui ex moribus Gothorum, Vandalorum, Venedorum, aliarumque gentium septentrionalium, itemque ex urbium dirutarum, Iulini, Vinetae, Bardouici et Slesuici institutis, per exsules ciues Lubecam allatis, Ius Lubecense conflatum existimat, in Feriis suis aestiualibus p. 285. Sed quam dignos assensu istos Virorum Excellentissimorum fontes septentrionales iudico, si de Iure Lubecensium maritimo praecipue agatur; tam nescio, an in cetero iure oppidano magnae partes fuerint Suecorum: quemadmodum etiam credibilis est, exsules, si qui recepti sunt, Iuri ciuitatis submissos, quam leges peregrinas ab iis in urbem pro statutis illatas fuisse.

pertinentibus (oo), sed quod ipsi Lubecenses veteres pariter ac recentiores non alium auctorem et statorem compositi sui iuris disertius profitentur (pp). Nec minus Stadenenses habere, quod in Statutis suis eidem Henrico Duci acceptum referant, ex Diplomate liquet, quo Otto IV. Henrici filius, paternam de hac vrbe constitutionem confirmavit (qq). Quidni ergo credamus, Hamburgum quoque prudentissimo Principi tanti visum esse, vt eadem cura nostris etiam legibus prospiceret, iisque formam et constantiam quandam Saxoniam impertiret. Quod si factum est, in promptu habemus causam, cur in vetustis harum vrbium statutis

G 2

aliqua

- (oo) Catonem sui temporis vocat *Habnius* in der Reichs-Historie P. III. p. 292. vbi ex Continuatione *Morenae*, et ex *Radenico* magnifica Henrici encomia.
- (pp) Etsi enim alii Fridericum Barbarossam, alii Albertum, nescio quem, Ducem Bardeuicensem, Iuris oppidani Lubecensis conditorem faciunt; manifestum tamen est, de Friderico priuilegiorum confirmationem imperite ad legislationem trahi. De Alberto autem Duce, quem primus, ni fallor, Giesebertus memorauit in Praef. Peric. Harmon. Statut. voc. LVBEC. parum aberat, quin suspicarer, pro *Alberto de Bardewich* legendum esse *Henricum de Badewide*, quippe cui Albertus Vrsus, Marchio Brandenburgicus (Bardeuici quidem expugnator, sed assumpto inde titulo non vsus) Comitiam Holsatiae clientelari iure administrandam dederat. Sed cum annus 1294. ab ipso Gieseberto notatus, minime conueniret Comiti illi de Badewide, ac praeterea auctores alii illum Albertum de Bardewich virum priuatum Lubecensem mihi insinuarent, quo annitente, anno 1294. non ius conditum, sed codex scriptus fuerit; nullus fere amplius dubitavi, errore quodam apud Giesebertum ex voce *Dnus* factam esse vocem *Dux*, atque hinc *Ducem* illum *Bardeuicensem*, Iuris Lubecensis conditorem, in aliorum etiam e. gr. Io. Mollerii, Brunquelli, et plurium commentarios irrepsisse. Verisimiliora ergo tradunt, et antiquis etiam Iur. Lub. prooemiis nituntur, qui Henrici potius Leonis auspicia in conditu Statutor. Lubecens. agnoscunt, scilicet *Meibom.* in Introd. ad Hist Sax. inf. p. 84. sq. *Moller.* in Isag. ad H. Ch. C. P. IV. p. 499. *a Melle* in der Nachr. von Lübb. p. 248 *Langius* in Introd. ad not. LL. naut. c. 9. p. 63.
- (qq) Verba Ottonis sunt: *Inspecta fidelium nostrorum, qui Stadiis ciuitatem inhabitant, deuotione, ipsos in Iure suo, quod ad eiusdem loci profectum, recolende memorie Henricus Dux Saxonie, Pater noster, statuit, diligenter volumus conseruare, eiusdem per dilecti Patris nostri, tam in hiis quam in aliis, que laudabiliter gessit, vestigia cupientes imitari.* Pertinet autem Diploma non tantum ad ea, quae sunt Iuris publici Stadenensis, sed maxime etiam ad ius priuatum, et inprimis ad rem iudiciariam constituendam, adeo vt in Statutis veteribus Stadenensibus, quae annum 1279 prae se ferunt, complura sint, quae etiam ipso hoc diplomate continentur. Confirmavit illud Ludouicus Bauarus anno 1329. Edidit vero, et illustrauit anno 1717. Stadae in Programmate scholastico *Georgius Rothius*. vir diligens, et ob magnos in historia Stadenensi conatus, longiori vita dignissimus. Ego vero vix dubito, si Tabularium Hamburgense excutiat, pariter occurrura tum Henricianae, tum Ottonianae erga leges nostras patrias prouidentiae documenta.

aliqua valde conueniant (rr); vt propterea non sit opus, omnia ex vno transcripta opinari. Postremo tamen vniuersam hanc meam coniecturam ita verecundam esse volo, vt argumentis meliora docentibus illico concedat.

§. XV.

Romani Iuris in antiquis Statutis nostris oppido parum est (ss); plus in recentioribus; prout scilicet successu temporum Romanae leges, etiam in Germania, iuris communis nomen atque auctoritatem sibi compararunt. Error igitur est, statutum quoduis Germanicarum ciuitatum a Iure Romano distinguere tanquam proprium a communi, aut tanquam partem ab vniuerso. Error est, non internoscere tempora, confundere patrium cum peregrino, fontem cum subsidio, consonum cum transumpto, communitatem Germanici Iuris antiquam et radicatam, cum aduentitia Romani communitate. Proinde si quid in maiorum nostrorum priscis institutis aliqua interpretatione indigere videtur, perperam neglectis Saxonum legibus ac moribus, illico recurritur ad decreta Romanorum. Quasi vero omnia, quae a Romanis sancita sunt, necessario debuerint omnibus sub quocunque coelo populis commodare. Hinc videmus, accidisse non raro iuris nostri veteris glossatoribus, in illo Iustinianum aduocandi pruritu, vt fontem legis non inuenirent limpidum et salientem, sed foderent turbidum et coactum. Longum autem nobis futurum esset, per singula ire saecula, atque ostendere, quomodo paullatim in Saxoniam nostram vsus legum Romanarum sese insinuaerit; quid primo peregrinationes nostratum in Italiam studiorum causa, deinde Academiae in ipsa Germania conditae eam in rem effecerint; et a quo tempore, quoue successu, Hamburgum iuris illius peregrini pedetentim expers esse desierit. Prolixum pariter foret, singulas leges nostras, tam veteres quam nouiores perquirere, et domestica, id est Saxonica vestigia a Romanis secernere. Vtroque labore non parum nos leuarunt alii, partim qui Iuris historiam et vicissitudines, imprimis in

(rr) Contulimus Statuta Stadenfia iam iam commemorata anni 1279., & miram quandam cum Hamburgensibus anni 1276. conuenientiam in rebus pariter ac verbis deprehendimus.

(ss) Quamobrem codicem Statuti nostri veteris *insigne Iuris antiqui Germanici, a Iure Romano adhuc minime infecti monimentum* merito vocat Vir Nobiliss. *Conr. Diet. Volckmannus* I. V. L. in Diss. sub Böhmeri praesidio habita de Aeris alieni inter coniuges Hambb. communione. §. 19.

in Germania nostra, diligenter scripserunt, partim qui in Statutis Hamburgensibus, vel omnibus vel singulis, cum Iure externo, et praesertim cum Romano, conferendis operam posuerunt. Illos laudare superuacuum est, omnibus quippe notissimos; hos commemorandi locus dabitur in capite Dissertationis nostrae extremo.

§. XVI.

Quandoquidem autem hanc qualemcunque operam nostram ad origines, et vetustorum magis quam recentium Statutorum fontes indagandos primario direximus; de nouissimis quidem (quod membratim faciendum esset) dicere non ingrediar: praesertim cum ex veteribus plurima pendeant hodiernorum. Id vnum tantum afferam, Constitutionum etiam Imperii Germanici publicarum, quae ad πολιτείαν pertinent, eam omnino fuisse a postremis reuisi codicis statutoribus rationem habitam, vt ex hac etiam scaturigine statuta quaedam deriuarent. E. gr. P. III. Tit. VI. in materia de Tutelis ita profitentur Legislatores: Als haben wir, so wol aus ietzt erregten Ursachen, und Erinnerung unsers Obrigkeitlichen Amptes, als auch in Krafft nähern sieben und siebenzigsten Jahres zu Franckfurt am Mayn reformirten und verbesserten Policenz-Ordnung, diese hernach gesetzte Maas und Ordnung verfasst, welche wir auch, so viel uns dieselbe berühren mag, hinfüro unverbrüchlich zu vollstrecken, halten und hand zu haben gemeinet seyn.

§. XVII.

Supereft, quod spopondi, vt de Iure etiam *Susati*, antiqui Westphaliae in Comitatu Marcano oppidi, agam. Quo labore supersedissem, nisi Ius illud, post meliorem sententiam ab aliis iam admissam, nuperrime ad fontes Statutorum Hamburgensium strenue rescripsisset Vir maximi nominis Io. Gottl. Heineccius. (tt) Res omnis redit ad duo ex medio aeuo testimonia, in quibus vocabulum *Iuris*, non secus ac aliis in locis vocabulum *Iustitiae*, cum de legitima rerum fruendarum facultate explicandum esset, ineaute ad legis civilis aut statuti oppidani notionem pertractum, atque hinc opinio illa de Susatensium institutis, Lubecam & Hamburgum transfumtis, per tot auctores recentiores diffusa est. Vnum, quod ad Lubecam spectat, dedit Arnoldus, Abbas Lubecensis, qui in Supplemento Chronici Slauorum L. II. c. 35. vbi obsidionem Lubecae anno MCLXXXII. a Friderico Barbarossa factam narrat: *Post aliquot, inquit, dies, burgenses reuersi cum Guncelino Comite,*

(tt) In historia Iuris Ciuilis Romani et Germanici L. II. §. 87. et 88.

ex praecepto Ducis (Henrici Leonis) ciuitatem in manu eius (Friderici) tradiderunt. Verum priusquam ei ciuitatem aperuissent, exierunt ad eum, rogantes, ut libertatem ciuitatis, quam a Duce prius traditam habuerant, obtinerent, et Iustitias, quas in privilegiis scriptis (al. scriptas) habebant, secundum Iura Sositiae, et titulos (al. terminos) quos in pascuis, syluis, fluuiis possederant, ipsius auctoritate et munificentia possiderent. Imperator vero annuit petitioni eorum, et non solum ista confirmauit, verum etiam quicquid a Duce de telonio ad stipendia Canonorum in Lubeca vel in Raceburg donatum fuerat, ratum iudicauit. Alterum, quod ad Hamburgenses pertinet, est in fragmento diplomatis alicuius Adolphi IV. Holsatiae Comitis, ex quo haec verba recitat Lambecius L. I. p. 101: *Et in pascuis, et in lignis ad comburendum libertate gaudebunt, quam constat eos retroactis temporibus possedisse: et in reliquis iure fruantur Susatensium et Lubecensium.*

§. XVIII.

Miror profecto, cum vtriusque documenti sententia tam clare et aperte ad ius publicum ciuitatum referatur, potuisse nihilo secius in mentem venire tot viris celeberrimis doctissimisque (uu) ut de Iure municipali priuato interpretarentur. Non morabor in coniectura Conringiana, quam adoptarunt Lambecius et Bangertus, pro Iure Sositiae et Susatensium legendum esse Holsatiae et Holsatensium (xx). Nam, ut taceam,

(uu) *Henr. Meibomio* sen. in Not. ad Witichindum T. I. Rer. Germ. p. 670. *Io. Gryphiandro* de Weichbildis. Cap. LXXX. n. 15. 16. qui tamen ipse fatetur, de Iure Susatensi, quale id fuerit, se nihil indagare potuisse; nisi illud Ius *Vemicum* vicinae ciuitatis *Tremoniae* redolere quis opinetur. *Casp. Danckwerthio* in der Holst. Landes-Beschr. p. 216. Auctori des Braunsch. und Lüneb. Stamm- und Regenten-Baums. p. 65. *Th. Forstmanno* in Diss. de Fascium Susatensium vicissitudine. Jen. 1703. §. X. *Henr. Meibomio* iun. in Introd. ad Hist. Sax. inf. p. 88. *Io. Mollero* in Isagoge ad Hist. Cherson. Cimbr. p. 255. & 494. *Iacobo a Melle* in der gründl. Nachricht von Lübeck. p. 249. *G. Guil. Leibnitio* in Not. ad Scriptt. Rer. Brunsv. T. I. p. 292. & T. II. p. 651. *Ern. Ioach. Westphalio* in Tr. de Consuetud. ex sacco et libro. p. 64. *Chr. Godofr. Hofmanno* in Specim. Coniect. Polit. p. 137. *Io. Sal. Brunquello* in Hist. Iur. R. G. p. 635. ut *Struuium*, et alios plures praeteream.

(xx) Omnem hanc disquisitionem inutilem fuisse, pronunciat *Steurnagelius* in Praefat. Memorabilium suorum. pag. 3. Recte quidem, si ad causas in foro agendas earumque patronos respicias; secus autem, si ad Historicos et Diplomatum interpretes. His enim fortasse non ea datur venia, quae *Steurnagelio*, ut *Arnoldum* referant inter eos qui de Iure Sositiae disputauerint, aut ut Ius Saxonicum in Holsatiam introductum dicant, quod omnes norunt, nunquam non in Holsatia, quae Saxoniae veteris pars est, natuum fuisse ac radicatum.

taceam, Holsatiae ius, quod prouinciale erat et Saxonicum, nihil oppidanis fruendum dedisse, nec ad vsum eius singulari priuilegio opus fuisse; temerarium saltem puto, sollicitare lectionem, quam duo diuersa documenta eandem et constantem habent (yy): praesertim cum tanta non fuerit Susati veteris obscuritas, vt mentio exempli eius in priuilegiis insolentior videri mereatur (zz). Id agam potius idoneis argumentis vt ostendam, neque Lubecam, neque Hamburgum iura sua priuata seu statutoria a Susatensibus accepisse, sed potius eo iure publico, iisque priuilegiis, ad vtilitatem ex circumiecto territorio capiendam pertinentibus, donatas esse, quibus Susatum, amplissimum tunc Saxoniae oppidum, et Henrico Leoni inprimis carum, gaudebat.

§. XIX.

Namque 1.) Nisi ad lucem velis coecutire, et omnes interpretandi regulas posthabere, ipsa ea Arnoldi pariter atque Adolphi verba, quae antecedunt et sequuntur, quid *Iuris* hoc loco intelligendum sit, velut affuso commentario, luculenter & explicate ostendunt. Arnoldus coniunctim effert *Iustitias in priuilegiis scriptas secundum Iura Sositiae*. Quis autem Princeps priuilegium scribit secundum ius priuatum? In Diplomate praecedit *libertas in pascuis et lignis*: additur: *in reliquis*. Quis haec *reliqua* ad plane aliud genus referat? Quis dictum putet *fruantur*, vbi dicendum erat *teneantur*? 2.) Tanta erat Susati, oppidi mediterranei, ab emporiis nostris maritimis diuersitas, vt paene incredibile sit, leges illius ciuiles nostrae conditioni aptas censerı potuisse (aaa). 3.) Valde ficulneum est argumentum, quod a nomine veterum quorundam Lubecae

(yy) Conringio quidem ignosci potest, qui solum Arnoldum prae manibus habuit; sed minus ferendum in Lambecio, quod statim etiam diploma Adolphi ad eam coniecturam reformare maluit, quam Arnoldi lectionem ex eo confirmare,

(zz) *Susatum rebus seculi opulentum, populo plenum, longe lateque circumpositis Saxonum gentibus, nihilominus (i. e. nec minus) prouinciarum populis notissimum* appellat Rotgerus in vita D. Brunonis, fratris Ottonis M. ap. Leibnit. T. I. Scriptt. Brunsv. p. 292. Adde, quae de vrbis priuilegiis et iuribus habet Forstmannus l. c. th. XV.

(aaa) Audiamus acutissimi ingenii virum P. F. Arpium, ita iudicantem in Feriis suis Aestiu. p. 283. *Quin iura Sositiae minime omnium Lubecae congrua fuisse videantur, ob confluum peregrinorum, maris confinia, mercimoniorum continuam mutationem, Venedorum mores in legibus Lubecensium obuios, crebros tumultus Susatum autem ignorabat hyperboreos aduenas, ciuitas campestris, in media regione sita, quae nec proram nec puppim nauium vnquam viderat: Saxonum colonia, mercibus destituta, cujus ciuibz nec timor, nec cupido, leues somnos auferebat, vt Lubecensibus.*

Lubecae incolarum ducitur, qui appellati sunt *de Susato* (bbb). Idem enim nomen forte in aliis etiam ciuitatibus repertum, quarum iura propterea non sunt Susatensia (ccc). 4.) Neque plus roboris habet, quod affert Meibomius de vna aliqua lege Lubecensi, quam forte cum quadam veteri Westphalorum lege congruentem reperit. Quid enim, si aliam non congruentem reperiamus? aut si conuenientiam aliunde repetamus? 5.) Nullum neque Lubecae neque Hamburgi memoratur exemplum responsi, in causis dubiis a Susatensibus petiti: quam tamen fiduciam de vrbibus statuta sua communicantibus haberi solitam fuisse, § XIII. obseruauimus. 6.) Quod hodie superest, vetus ius municipale Susatensium, si cum statutis Lubecensium antiquis conferatur, ita discrepat, vt nullis fere vestigiis facta olim communicatio agnoscatur (ddd). Denique 7.) non defuerunt dudum, nec desunt hodie viri perspicaces, qui iura illa Solatiae, veteribus memorata, neutiquam de Statutis oppidanis, sed de libero ac legitimo vsu rerum, iusto priuilegii titulo obtentarum, interpretanda censuerunt (eee).

CAPVT III.

- (bbb) Colonias plane ex Susatia ab Henrico Leone Lubecam deductas, scribit *Brunquellus* in Hist. Iur. p. 635. Altum de his in historia silentium. Adolphum quidem II. Holsatiae Comitem in loca Wagriae desolata colonos ex Westphalia, Hollandia, Frisia et Holsatia inuitasse, et Westphalis pagum Dargunensem dedisse, auctor est *Helmoldus* L. I. c. 57. Sed quid haec ad Lubecam, quae necdum condita erat? Quid ad Henricum Leonem, qui vixdum puber? Quid ad Susatenses, quos ciues et vrbanos ad agrum colendum in Wagriae deserta migrasse vix credas. Praeterea pagum illum Dargunensem mox flammis euertit Niclotus Slauus, ab Holsatis quibusdam, peregrinae coloniae inuidentibus, stimulatus, vt suspicatur *Helmoldus* c. 63. Alia Westphalorum colonia ab Henrico de Badewide, Comite Raceburgensi in terram Polaborum aduocata legitur ap eund. c. 91. De Henrico autem Leone, Susatenses Lubecam adducere, non memini quidquam vsquam memoriae proditum fuisse. Ad haec, si demus, totas ex Susato migrationes Lubecam factas esse; an propterea credi debet, statuta eorum patria ciuitati Lubecensi optabiliora accidisse, quam priuilegia & beneficia?
- (ccc) Habuit Hamburgum in vetustissimis suis familiis, etiam Consularibus, nomina *de Brema*, *de Colonia*, *de Laneborch*, *de Salsborch* etc. Sed quis totidem iura municipalia cum his primum aduentantibus in ciuitatem Hamburgensem allata suspicetur?
- (ddd) Id ipse deprehendit *Heineccius* l. c. p. 437. vbi codicem Susatensem, quem secum habet, recenset. Et quamquam admoneat, hoc ius recentius esse, quippe passim nota saeculi XIV. signatum; vix tamen crediderim, antiquum ius tanti oppidi intra duo saecula adeo obsolescere potuisse, vt ne lineamenta quidem pristinae faciei retinuerit, ad quae *ἐκτύπον* illud Lubecense exigere posset atque agnosci.
- (eee) Nimirum *Lambecius* L. I. R. H. p. 101. *Bangertus* ad Arnoldum p. 296. et nouissime *Excell. Arpius* l. c. Sicco pede omnino Ius Susatense praetereunt, vbi de Lubecensi agunt, *Meuius* in suis ad hoc commentariis, et *Reyherus* in Hist. Iuris. c. XCIII.

CAPVT III.

DE EDITIONIBVS

STATVTORVM HAMBVRGENSIVM.

§. I.

Statutum vetus, quod anno MCCCCXCVII. recognitum fuisse diximus, nunquam typographorum prela subiit (a). Noui autem, seu anno MDCIII. instaurati, triplex ab officinis editum est exemplum, ac primum quidem iubente, alterum damnante, tertium non abnuente Ampliss. Senatu excusum.

§. II.

Prima editio statim quidem eodem anno MDCIII. destinata ac decreta fuerat; sed quum variae causae eam aliquatenus suspendissent (b),
H
vrgen-

(a) Lambecium editionem anno 1497. factam subobscore testari, opinatur Io. Mollerus in Isag. ad Hist. Ch. C p. 623. Sed Lambecio, qui L. II. p. 244. (non 224) editum dicit, non aliud puto in mentem venisse, quam vt intelligeret *publicatum*.

(b) Habuisse quidem Ampliss. Senatum, quae ante editionem faciendam paullo maturius elaborata cuperet, apparet ex Actis A. 1604. d. 3 Maii, vbi in Propositis a Senatu n. 9 haec habentur: So ist auch zu unterschiedlichen mahlen begehret, das neu reformirte Stadt-Buch in offenen Druck ausfertigen zu lassen: Dieweil aber in praxi, und indem man darnach gerichtet, befunden, daß etliche Sachen noch wol dienlicher zu setzen, als es damahls in der Eile geschehen, auch der Titul von Wechselln einer mehrern Erklärung bedürftig; Als hat E. E. Rath durch Personen ihres Mittels, und etliche Personen von der Börse, die Wechsel-Ordnung etwas ändern, und auf Art und Weise, wie hiemit wird übergeben werden, verfassen lassen. Dieweil auch immittelst, wie in schriftlichen Processen zu verfahren, der vierte Theil des Stadt-Buchs etwas förmlicher gesetzet, doch auch in substantialibus nichts geändert, den Oberalten übergeben, welche sich aber darauf nicht erklären wollen, sondern solches zu der gemeinen Bürgerschaft Beliebung gestellet; als stehet nun bey derselben, zu schliessen, ob sie nicht denen Oberalten committiren und Vollmacht geben wollen, hierin mit E. E. Rathe vollkömmlich zu schliessen. Sed causam irriti huius SCti subolfaciendam praebet Plebiscitum, quod ab iterata consultatione responsi loco tale fuit: Was im Stadt-Buche künfftig zu corrigiren für hochnöthig geachtet wird, solches soll mit Consens und Wissen der Oberalten, die ihren Eid, neben E. E. Rath, derhalben geleistet, geschehen.

urgentibus interea ciuibus (c), fuscepta et perfecta est anno MDCV. (d). Sumtus impendit *Georg. Lud. Frobenius*, Bibliopola et ipse doctissimus, et in promouendis operibus publice vtilibus nec timidus nec parcus, ab Ampliss. autem Senatu eam in rem priuilegio munitus. Prelum adhibitum est *Pauli Langii*, in ciuitate nostra per viginti annos typographi, operarum et copia et elegantia clarissimi, qui nec passus est in chartis nitorem, in literis luculentiam, et in correctione, si naeuos perpauco excipias, curam desiderari. Recessui eiusdem anni simul excudendo mandatum defuit: quamobrem eum plerumque manuscriptum codici suo addere solebant possessores. Typis autem publicis ad calcem Statutorum vtiliter subiuncta sunt: 1. Priuilegium Appellationis (e) 2. Formula iuramenti appellatorii. 3. Formula fideiussoriae cautionis. 4. Formula pignoratitiae cautionis; et 5. denique Index Titulorum et Articulorum.

§. III.

(c) Vid. in Actis Sen. & Civ. A. 1603. d. 9. Dec. die Bürgerl. Neben-Puncta. N. 11.

(d) Errat Mollerus l. c. quando librum nostrum Statutorum anno 1603, iterumque anno 1605. editum putat. Prior enim annus, forte ex Mandato praefixo desumptus, ad publicationem pertinet, quae facta est, Statuto nondum excuso: posterior editioni competit, quae biennio demum interiecto publicationem secuta est.

(e) Datum illud fuit a Carolo V. Bruxellis d. 6. Aprilis A. 1554. eodemque anno d. 28. Nouemb. Iudicio Camerali insinuatum, atque ab hoc per decretum anno sequente d. 29. Mart. pro insinuato declaratum. Hinc anno 1634. d. 31. Mart. Ferdinandus II. idem Priuilegium instaurauit, summam sexcentorum aureorum ad septingentos aureos Rhenanos extendit, et causis, quae prouocationem non admitterent, accensuit *Factorehen, Mascopen, Bodemerey, Wechseley, und Sachen so auf Rechnung beruhen, auch sonst alle andere Kauffmanns, Gewerbe und Handel betreffend: desgleichen von schlechten Bescheiden, welche kein unwiederbringliches Grauen nach sich führen, sondern durch die hauptsächlichste Erkenntnis repariret werden können etc.* Camera insinuationem, anno 1635. d. 13. Octob. factam, statim d. 9. Sept. (alii habent d. 4. Decemb.) professam est et agnouit. Denique vtrumque Priuilegium omnino confirmatum est a Ferdinando III. d. 7. Jul. 1637. Carolinum illud primum exhibuerunt etiam *Ayrenus* in Proceff. Iur. p. 511. sq. *Wehnerus* in Tomo suo VI. Symphorematis Gylmanniani, p. 142., et qui *Wehnerum* in hac materia strenue exscripsit, *Limnaeus* L. VII. Iur. publ. c. 23. *Lunigius* im Reichs Archiv. Rubr. Hamburg. num 79. Ferdinandeum, in nouissima editione Statuti non bene omissum, legitur apud *Moserum* im Reichs-Städtischen Hand-Buche, T. I. p. 925. (vbi p. 926. lin. antepenult. pro *Geben* reponere *Gebäude*) et ap. Nobiliss. *Schubartium*, Senatorem hodie Reip. Hamb. dignissimum, in Diss. inaug. de Licito per querelam nullitatis ad summa Imperii Dicasteria recursu. p. 89. qui et Ferdinandi III. confirmationem, haecenus non nisi in corpore Iuris Cameralis *Ludolfiano* editam, subiiecit p. 96. formulam quoque profitendi insinuationem, et acceptationem declarandi exhibuit p. 26.

§. III.

Secunda editio, sublesta admodum et mendosa, anno 1663. ex clancularia quadam siue nostratium, siue Altonauiensium officina obrepfit. Mentitur quidem ea omnino frontem ac speciem prioris exempli, et nomen eiusdem typographi, annumque eundem 1605. dolose subsignat; nec studio pepercit impostor, quo paginarum literarumque similitudinem exacte referret, adeo vt ipsa etiam errata cum indice fideliter repraesentaret. Sed attentius contuenti statim suspicionem movet charta subliuida, et ductus, qui est in numeris literisque nonnullis principibus, priori exemplo passim dissimilis observatur. Quamquam autem Statutum ipsum ab hoc prelo forte non adeo multum vitii contraxit; bilem tamen omnino mouet Recessus anni 1603, quem editor, bene scilicet meriturus, in linguam superioris Saxoniae conuersum, velut optabilem Statutis laciniam subtexit. Qua in re infeliciter vsus est opera *Georgii Graeflingeri*, Poetae quidem apud nostrates effuse canentis, et pro illa aetate non omnino spernendi, sed hominis peregrini, patria Ratisbonensis, et ad quoduis aliud, quam ad nostrae legis interpretationem adhibendi. Apparet enim, in conuertendo nullam ei linguae nostrae, nullam rerum nostrarum scientiam, in edendo autem nullam interpunctionis, nullam sanioris sententiae curam fuisse. Incredibile dictu est, quam multa oscitanter et imperite, alia plane ridicule, pleraque corrupta, hiulca, turbata extulerit (f). Ipsi hoc, nec diffitenti, coram aliquando se exprobrasse, refert Placcius, in *Idea ICTi Hamb. perfecti*, Cap. V. p. 165. vbi et pauca quaedam ex crassioribus vitiis notantur. Sed quoniam, his non obstantibus, haud exigua mendosi exempli copia in hominum manibus est, atque accidere forte potest, vt quis peregrinus, et fraudis huius, aequae ac veteris nostrae dialecti ignarus, gratiam sibi factam putet in Graeflingeriana illa *μεταφράσει*; non fuimus aliquando grauati, in Augiae hoc stabulo purgando patientiam experiri, et lapsus plus quam mille (vix enim versus sanus est) in censum conferre: Quem cum integrum, sine taedio lectoris, apponere non possumus, liceat vnā saltem centuriam corrigere errorum, qui sensum grauisssimae sanctionis omnino vel peruertunt, vel corrumpunt.

H 2

Recessus

(f) Vt misero interpreti aliquid excusationis detur, crediderim, eum ante oculos habuisse Recessum anni 1529, cuius capita complura in Recessum anni 1603. fuerunt transsumpta. Illum vero imperitus quidam homo superioris Saxoniae eloquio ita turpiter incrustauit, vt fidem huic habens Ratisbonensis noster non potuerit non subinde falli. Extabat autem pridem confecta alia longe dignior metaphrasis MSta Rec. A. 1603, quam si vidisset ac reddidisset Graeflingerus, suis illis ineptiis potuisset supersedere.

Recessus Anni 1603.

- Pag. 4. Artic. 2. lin. 6: bürgerlich. leg. bürgerlich.
 p. 5. Art. 2. lin. 4: 30 Malter. leg. 30 Mark.
 Art. 3. lin. 3: für das bestellte und beschützte Recht. leg. ins gehegte Gericht.
 lin. 10: beständig. leg. beyständig.
 p. 6. Art. 5. lin. 7: alle Forderungen. leg. alle Verzögerung.
 lin. 8: Zu geniessen. leg. Zeugnissen.
 p. 7. Art. 6. lin. 20: Vorladunge leg. Verlassung.
 p. 8. Art. 7. lin. 3: Zu dem Behelf. leg. Zu dem Behuf.
 lin. 15: Forderung. leg. Führung.
 lin. 23: ein elende Recht. leg. ein Armen-Recht.
 p. 10. Art. 10. lin. 6: verbergen. leg. verbürgen.
 lin. 8: auf das niemand den Richtern befehlen werde, daß er sein Amt und Dienst nicht in zu thun habe. Monstrum sententiae: pro quo legendum: auf daß niemand dem Frohnen überliefert werde, an welchem derselbe sein Amt und Dienst nicht zu thun hat.
 Art. 11. lin. 1: versprechen. leg. verwirken.
 lin. 3: oder wegen des Malteses in Säcken zu schießen, und in andere zu stürzen. leg. entweder wegen übermäßiger Einsackung des Malteses. Saxonicum *aversacken non est de sacco in saccum transfundere, sed in implendo excedere mensuram, quam cerevisiariis praescribit Recessus A. 1410. Artic. 5.*
 p. 11. Art. 12. lin. 1: Bürger Kinder die ihren Eltern in dieser Stadt ehelichen in der H. Ehe gegeben seyn. leg. Deren Eltern in dieser Stadt ehelich zusammen gegeben sind.
 lin. 8: ist aber wol bey seinem Leben oder Vollmacht seiner Vermögenshaft den Freunden will zeugen. Non intellexit Saxonica Wolmacht et Mageschop. leg. Will aber iemand noch bey seinem Leben oder Wolvermögen den Freunden seine Anverwandtschaft zeugen.
 p. 12. Art. 14. lin. 4: Der Freund, der das Erbgut allenthalben zu recht auffholen mag, sollen Aufsehend haben. leg. so sollen die Freunde, denen das Erbgut allenthalben mit Recht anfallen mag, Aufsicht haben.
 lin. 13: und viele darnach das Erbgut der das bey Leben beweislich genossen hätte. leg. und siele hernach das Erbgut auf den, der dessen bey Leb-Zeiten beweislich genossen hätte.

- p. 12. Art. 15. tit. Von Veränderung der Frauen über ihre Theilunge. Lepide! Saxonicum est: baven ere Telinghe, quod vertendum: wann sie keine Kinder mehr erzielen kann.
- lin. 2: und das Ihre an die Seite zu legen willens. Sax. um Verheges willen, i. e. sicheren Verbleibens halber.
- p. 13. Art. 15. lin. 3: vorwissend zu thun. leg. Versicherung zu geben. Sax. Vorwissinge.
- lin. 10: was der Mann vom Gute gebracht, oder sonst in Vorraath behalten. leg. was der Mann an Gütern eingebracht, oder sonst sich vorbeschieden.
- p. 14. Art. 16. lin. 2: ohnbelebet. leg. unbescheiden.
- Art. 17. lin. 5: der soll es suchen wo recht ist. leg. wieder den soll ergehen was recht ist.
- p. 15. Art. 18. lin. 1: nach aufgebrachtter rechter Erkentniß. Sax. Anfumpst. i. e. nach beygebrachtem Beweis, daß er mit Recht daran gekommen.
- lin. 6: gelegen. leg. beeigenen. i. e. sich eigenthümlich anmassen.
- Art. 19. lin. 5: vortragen. leg. sich vergleichen.
- lin. 11: wissentlich fordern. leg. jährlich verzehren.
- p. 16. Art. 20. lin. 23: raue Sprache halten. leg. Rück-Rede halten. Sax. Rückgesprake.
- p. 17. lin. 14. totus versus omissus.
- p. 18. Art. 22. lin. 8: bereits. leg. bereitesten. Sax. redesten.
- lin. 11: vorbekent. leg. verzeichnet.
- Art. 23. lin. 2: Daermassen. leg. Barmherffen.
- lin. 3: Hammerbaum, Kranenmeister. leg. Hammer-Baum, Bullenhufen, Mobishus, Wage-Meister, Krane-Meister.
- lin. 4: Deer, Winsen, Beer, Kneveltfahren. leg. Fährre auf Winsen und Stade, Bier- und Knevel-Karren.
- lin. 9: Baukunstmeister. leg. Barsmeister, i. e. Praefectus nauis excubitoriae ad ostium Albis.
- p. 19. Art. 23. lin. 3: Zinse-Vögte. leg. Accise-Vögte.
- lin. 11: bey ihrem Zehenden. leg. bey ihrem Thun. Sax. by ehrem Donde.
- lin. 15: einen andern bedürfftigen Mann. leg. wackeren tüchtigen Mann. Sax. bedarven.
- Art. 24. lin. 9: 20 Reuter. leg. 20 reitende Diener.
- p. 20. Art. 25. lin. 10: mögen die vor sich selbst verantworten. leg. mögen sie dieselben (Briefe) für sich selbst beantworten.
- Art. 26. lin. 2: daß darinne sage. leg. das dahin sähe.
- p. 21. Art. 27. lin. 10: Bürgern und Freunden. leg. Bürgern und Fremden.

- p. 22. Art. 28. lin. 2: unsere Stadt-Bücher. leg. unser Stadt-Buch.
 Art. 29. lin. 2: Sigillation. leg. Segelation.
- p. 23. Art. 30. lin. 4: daß sie darnach keine Englische Tücher, als gekrümme
 und Scharfen schneiden sollen. leg. daß sie darnach anders
 keine Englische Tücher, als gekrumpen und geschoren, schneiden
 sollen.
 lin. 9: das solle wiederumb den Wandschneider. leg. dagegen
 sollen die Wandschneider.
- Art. 31. lin. 1: bietlichen. leg. bey etlichen.
 lin. 3: geborgten Schiffen. leg. geborgenen.
 lin. 11: Neuenberg die durch Sturm. leg. Neuentwerck durch Sturm.
- p. 24. Art. 31. lin. 17: und Eigenthümer solcher Güter. leg. den Eigenthum sol-
 cher Güter.
 lin. 30: die nicht können unvermuthlich. leg. die vermuthlich nicht
 können.
- p. 25. Art. 31. lin. 23: und soll solche Unkosten dem Eigenthümer oder dessen
 Bevollmächtigten, gegen die Restitution neben des ge-
 bührlichen erstattet werden. leg. und sollen von dem Eigen-
 thümer oder dessen Bevollmächtigten gegen die Restitution der
 Güter, solche Unkosten, nebst dem gebührlichen Berge = Lohn,
 erstattet werden.
- p. 26. Art. 32. lin. 6: Zu ihren Studiis nicht verlehen. leg. Zu ihren Studiis,
 und weiter nicht, verlehen.
- Art. 33. lin. 7: die derjenigen Hauptstuel und Rente zu den Allmosen.
 leg. die da einigen Hauptstul oder Rente zu Dohm-Pröben.
 lin. 11: auf Briefe borgen, oder andern Berweiß. leg. auf Brie-
 fe, Bürgen oder andern Beweis.
- p. 27. Art. 34. tit. Wo man Plätze von Lehen scheiden soll. leg. Wie man
 Streitigkeiten (Sax. Plete) über Lehn-Güter entscheiden soll.
- Art. 35. lin. 12: nach Gelegenheit des Raths. leg. nach Beschaffenheit
 der That.
- p. 28. Art. 36. lin. 5: aufgesetzten Baurensprache. leg. abgelesenen. Sax. af-
 gesehten.
- Art. 37. lin. 5: durch vermieten. leg. durch Vor-Miete.
 lin. 7: nicht mehr geben was vor Alters. leg. als was vor Alters.
- p. 29. Art. 39. lin. 7: es soll auch niemand ohne Urlaub zu sich lehen. leg.
 es soll auch niemand Orloff an sich mieten.
- p. 30. Art. 41. lin. 4: bey unter Hamburg. leg. unterhalb Hamburg.
 lin. 5: es were denn daß die Noth der Schiffe restirte. leg.
 die Schiffe arrêtirte oder aufhielte.
 lin. 9: Hauptleute. leg. Hausleute.

- p. 30. Art. 42. lin. 4: auf der Meyborgische Weise. leg. auf Magdeburgische Weise.
lin. 7: mit beschützet werden. leg. nirgend mit beschweret werden. ita saepe alias beschützen pro schätzen, beschweren.
- p. 31. Art. 43. lin. 1: einig Person die Morgensprache zu behalten. leg. einige Person des Raths, welche die Morgensprache zu halten.
- p. 32. Art. 45. lin. 2: zulassen. leg. zu lesen.
Art. 47. tit. Von Betrug des Silbers. leg. Vom Betrage oder Gehalt des Silbers.
- p. 33. Art. 48. lin. 3: vorberührte. leg. verwickelte. Sax. verbörde.
- p. 34. Art. 50. lin. 1: Bänder oder Bodecker. leg. Fassbinder oder Böttcher.
lin. 5: und gleichen Fall vorgenommen werden. leg. und gleich zuvorgekommen werden.
- Art. 51. lin. 5: Pallast. leg. Ballast.
lin. 7. & 17: die Flößseher. Sax. Flethkyfer, qui sunt, non rarium, sed canalium inspectores.
lin. 8: durch die Bäume. Sax. dorch de Bühnen, quod genus est sepimenti in transversum flumen educti.
lin. 11: schelen feiner werden gemacht. leg. sollen kleiner gemacht werden.
- p. 35. Art. 52. lin. 1: Feiner leg. feiner.
- p. 36. Art. 54. lin. 2. et. 6. Wicken leg. jung Vieh. Sax. Quick.
Art. 55. lin. vlt. Wollte auch jemand der Bürger über ihre Dienste seiner Herren, oder ihrer Herren Köchen begehren. Quis haec intelligat? leg. Wollte auch iemand der Bürger, oder deren Dienstboten, zu seiner oder ihrer Herren Küche etwas begehren.
- p. 37. Art. 55. lin. 2: ohne Zusage. leg. ohne Wiederrede.
Art. 56. lin. 4: mit vieler untüchtigen Waaren. leg. mit fauler untüchtigen Waare.
lin. 5: die Markt-Vögte sollen niemand beschützen, Sax. beschätzen, i. e. mit Ungelde belegen.
- p. 40. Art. 59. lin. 7: und das sollen die Baumeister nicht Rauffahrt segeln. Lepide! leg. und deswegen sollen die Barsmeister (i. e. na-narchi excubitores) nicht auf Rauffahrden segeln.
lin. 9: der seine Güter selbst nicht bezahlen kann. leg. verzollen kann.
lin. 15: Arliste. leg. Accise.
- p. 41. Art. 61. tit. Vom Bürger-Gelt, und daß ihre Diener mit handeln mögen. leg. Vom Bürger-Gelde, und demjenigen, womit ihre Diener Handlung treiben.
Art. 62. lin. 5: Drey Mark Lübis. leg. Zehn Mark Lübis.
- p. 42. Art. 64. lin. 2: sondern mit Willen und Durbort. leg. sonder Willen und Bollmacht.

- P. 42. Art. 64. lin. 4: angefeindet. leg. abgesaget.
 lin. 15: vier oder fünf Rottenknechte. leg. distincte Rotten Knechte.
 lin. 18: ohne gehaltene Raubgesprach. leg. ohne gehaltene Rückrede.
 P. 43. Art. 66. lin. 2: daß man der Thorwehre gebrauchen, vor Gefahr sicher seyn möge. leg. daß man sie zur Wehre gebrauchen, und bey entstehender Gefahr ihrer genießen möge.
 lin. 3: es soll auch die Blockereyen und alle lebendige Haven von den Wällen abgeschaffet. leg. Bleichereyen und alle lebendige Habe.
 Art. 68. tit. Von der Nacht. leg. von der Wache.
 P. 46. Art. 74. tit. Von angeflagten Verbrechen. leg. von angetragenen Gebrechen.
 P. 47. Art. 75. lin. 23: vorstimmenden Personen. leg. vorbestimmten.
 P. 48. Art. 76. tit. Von Versamblunge und Unkosten der Gemeine. leg. von Bergadderung und Auslauff der Gemeine.
 lin. 6: Verwaltung derjenigen. leg. Bergewältigung.
 lin. 18: Plane monstrosa: nach Gelegenheit der That gestraffet werden. Und im Falle niemand des Raths, der Bürger, oder Inwohner gegen Recht solches straffen würde, demselben sollen alle fromme Bürger und Inwohner, vermög Göttlichen Befehls und Ehre, mit Leib und Gut dazu thun. leg. nach Gelegenheit der That gestraffet, und in dem Falle von niemand des Raths, der Bürger oder Einwohner widerrechtlich vertreten werden. Denn es sollen alle fromme Bürger und Einwohner, vermöge Göttlichen Befehls etc.

Ex hac centuria, velim, Lector chiliadem cognoscat. Inprimis omnem fere sententiam vexat ignoratio particularum nostrarum, quando Saxones nostri dixerunt *wo* pro *wie*, *des* pro *derowegen*, *wenn* pro *sintemahl*, *vor* pro *ver*, *denn* pro *sondern*, et quae sunt alia vocabula *ιδιωτικά*, vt *Bröcke*, *Kesse*, *Buhne*, *Schrage*, *Plete*, cetera; quorum ne vnum quidem interpres intellexit.

§. IV.

Tanta igitur tantorum errorum colluies quum codicem hunc foedaret, non tulit Ampliff. Senatus Hamburgensis, tam sublesto legis exemplo ciuitatem falli. Quapropter omnem ei fidem derogauit, & venditione omnino interdixit, mandato hoc publico ad valuas curiae affixo:

Nachdem E. E. Rath in glaubhafte Erfahrung gebracht, daß das Hamburgische Stadt-Buch, einige Recesse, und hiesige Gerichts-Ord-

Ordnung, von neuen aufgelegt, dabeneben einige, von E. E. Rath und der Erbgesessenen Bürgerschaft nach und nach geänderte, und also ungültige Articuli Stadt-Buchs und Reccesses mit hinein gerücket, und die Exemplaria in dieser Stadt heimlich hin und her distrahiret worden; solches aber ohne E. E. Raths Vorwissen und Einwilligung geschehen, in keine Wege sich geziemet, und männiglich dadurch in Handel und Wandel, auch seinen Rechts-Übungen verleitet und gefährdet werden mögte: Als thut E. E. Rath allen dieser Stadt Bürgern und Einwohnern, zuorderst aber den Buchführern und Buchbindern, hiemit ernstlich untersagen, solches unrichtige neu aufgelegte Stadt-Buch in diese Stadt nicht zu bringen, oder an iemand zu verkauffen; alldieweil E. E. Rath das Stadt-Buch, Land-Recht, Receß und Gerichts-Ordnung ohne dem, mit der Bürgerschaft Belieben, drucken zu lassen gemeinet: mit der Verwarnung, da jemand hiegegen handeln würde: daß mit Confiscation der Exemplarien, und ernstlicher willkührlicher Straffe verfahren werden soll. Wornach sich ein ieder zu richten, und für Schaden zu hüten. Actum den 31. Augusti, Anno 1663.

Ita quidem non tantum spes melioris editionis per hoc Mandatum excitata, sed iterum in Recessu A. 1674. Artic. 56. decretum fuit: Das Stadt-Buch, zusammt der Falliten-Ordnung, der Recess de anno 1603, und die Gerichts-Ordnung, wie die iezo ist, oder künftig beliebet wird, sollen gedruckt werden. Enimuero consilium quantumus susceptum, per impedimenta publica videtur non potuisse maturari.

§. V.

Igitur septennio demum elapso, privato magis quam publico auspicio, tertia facta est Statutorum editio, ceteris ideo praestantior, quia instructior, sumtu Henrici Völckeri, bibliopecti quondam honoratioris, et Centuriae ciuicae praefecti. Annum, qui non praescribitur, diuinandum praebent Insignia quatuor Consulium, quos fasti docent, non aliis annis coniunctim reipublicae praefuisse, quam 1681---83. Eadem Insignia, frontispicio libri pro ornamento inserta, (g) non probant
I quidem,

(g) In eodem frontispicio lepidus apparet siue Scheitzii pictoris, siue Wichmanni sculptoris error, qui Carolo Magno Imp. torquem circumdedit aurei velleris, ne scilicet Leopoldo ex aduerso posito dissimilis spectaretur.

quidem, auctoritate et decreto Senatus editum fuisse hoc Statutorum exemplum; nec tamen displicuisse conatum editoris, nec vsui ac fidei codicis in iudiciis derogatum fuisse, experientia docuit. Praeter ea vero, quae anno MDCV. Statutis iam subiuncta habebantur, accesserunt nunc 1.) Index rerum seu Locorum communium, ordine literarum dispositus. 2.) Recessus anni 1603, lingua Saxonica, cum Indice. 3.) Neue reuidirte Banquerottir-und Falliten-Ordnung de A. 1647. 4.) Land-Recht, cum Indice Articulorum et iuramentis. 5.) Billwärder Land und Deich-Ordnung. 6.) Recessus de A. 1618. quo aliqua Statutorum capita mutantur. 7.) Hamburgische reuidirte Gerichts-Ordnung von A. 1622. 8.) Eadem d. 5. Octobr. 1632. 9.) Eadem d. 28. Mart. 1645. (h) 10.) Articuli so bey der Tabula causarum zu obseruiren d. 12. Aug. 1645. 11.) Ordnung und Taxa des Salarii der Procuratoren und Anwälde im Niedern und Obern Gerichte, darnach auch hinsie die zuerkannten Gerichts-Kosten sollen moderiret und gemässigt werden. d. 10. Decemb. 1632. 12.) Niedern Gerichts Procuratoren-Schrage d. 28. Januar. 1633. 13.) Impugnations-Schrage d. A. 1588. 14.) Mandat contra diejenigen, welche an der Börse und am Rath-Hause Dolche und Messer entblößen. d. 3. Maii 1629. 15.) Ernstliche Verwar- und Vermahnung an alle, die unrechte falsche Eide schweren. 16.) Die sieben Articuli des Stadt-Buchs (i) und Recessen, so A. 1618. den 18. Febr. zwischen E. E. Rathe und der Erbgeseßenen Bürgerschaft zu reformiren und zu verändern beliebt worden. 17.) Mandatum Senatus wieder die Verführer junger Leute. d. 4. Mart. 1670. 18.) Edictum poenale gegen die Verkuppelung und Entführung der Weiber, Jungfrauen und Unmündigen, wie auch Kuppler, Kupplerinnen, Hehler und Verhelfer; renouiret, declariret und publiciret den 21. Sept. und in den Haupt-Kirchen abgelesen den 1. Octob. 1676. 19.) Ordnung und Form des Juden-Eides.

§. VI.

Tametsi autem tertius hic editor sumtui non pepercit, quo literae essent luculentae, et exempla non pauca in amplioribus et planae primae

(h) Huius Constitutionis auctor perhibetur Magnif. quondam Consul Vlricus Winkelius.

(i) Hos Articulos, sub. num. 6. iam exhibitos, incogitantia editoris hic iterum eosdem reddidit, omissa tamen publicationis formula, et Articulo 53. Recessus ex Saxonica lingua conuerso.

mae formae chartis excusa oram libri vsibus capacem praeberent; dolendum tamen, non eam fuisse adhibitam editioni curam, qua cauere-
tur, ne frequentes irreperent operarum errores (k), quibus passim sen-
tentia legis vel plane corrumpitur, vel saltem redditur impedita. Quam-
obrem, quum neque subiecta sit emendandorum tabula, neque interim
hic codex, donec melior prodierit, quantiuis esse pretii desinat, non
inutile futurum opinamur, si mendorum a nobis obseruatorum signifi-
catione, vel tironum, vel peregrini lectoris haesitantiae succurramus.

- Pag. 2. Art. 3. lin. vlt. in dem furchten Gottes. leg. in der Furcht Gottes.
p. 14. A. 6. l. 5: Verboth. leg. Geboth.
p. 15. A. 1. l. 3: wol einen andern. leg. mag er wol einen andern.
p. 18. A. 1. l. 2: angezeichnet. leg. angezeichnet werden.
p. 19. A. 2. l. 10: diß. leg. des.
p. 26. l. 1: vergebens. leg. umsonst. Nam differunt *frustra et gratis*.
ibid. A. 8. l. 4: die Civil-Sachen. leg. die Fiscalischen Civil-Sachen.
p. 42. A. 6. l. 1: Bürgen. leg. Bürger.
l. 3: das Ort. leg. den Ort.
p. 45. A. 4. l. 3: weches. leg. welches.
p. 49. l. 10: vorbekandt. leg. für bekannt.
p. 65. A. 2. l. 10: Außzüge. leg. Aufzüge, i. e. Protractiones. Sic et p. 67. A. 6.
l. 2. et p. 74. l. 10.
p. 67. A. 5. l. 4: mali. leg. doli mali.
iuriurandi. leg. iurisiurandi.
p. 68. A. 1. l. 7: besehen. leg. besessen.
p. 77. A. 6. l. 1: sein Rechten. leg. sein Recht.
p. 79. A. 10. l. 4: Reichstage. leg. Rechts-Tage.
p. 84. l. 2: unverzügliche. leg. verzügliche.
p. 100. l. 2: gerechtlich. leg. gerichtlich.
p. 111. A. 11. l. 2: und Schuld. leg. um Schuld.
p. 115. A. 2. l. 5: vorbehalten. leg. vorhalten.
p. 123. A. 4. l. 3: dele in.
p. 126. l. 3: Kriegs. leg. Krieg.
p. 130. l. 12: sonder vorbehalten. leg. sondern.
p. 132. l. 9. nicht abundat.
p. 137. l. antepenult. das des. leg. da des.

(k) Intolerabili plane securitate editor pro exemplari adhibuit non primam et pu-
blica auctoritate munitam editionem, sed vitiosam illam secundam: quod ap-
paret ex compluribus mendis, fideliter inde repetitis, a quibus prima est
immunis,

- p. 157. A. 4. l. 6: von der Zeit an, das er. leg. von der Zeit an, da er.
 l. 11: und Ordnung. leg. und nach Ordnung.
- p. 161. A. 15. l. 1: nach geendeter Ehe. leg. nach geendeter Ehe. Solutio matrimonio, vt expresse Artic. praeced.
- p. 164. A. 20. l. vlt. die Erstattung des Abgangs befugt seyn. leg. zu fordern befugt seyn.
- p. 165. A. 1. l. 10: leg. anzuwenden.
- p. 168. A. 8. l. 4: oder das ihm. leg. oder da ihm.
 l. 5: müge. leg. mögen.
- p. 171. A. 6. l. penult. leg. bey Leben.
- p. 173. A. 11. l. 1: so an bestimmten Orte. leg. soll an bestimmten Orte.
- p. 182. A. 15. l. 3: jedoch. leg. wie doch.
- p. 184. A. 4. l. 1: sein Haus. leg. ein Haus.
- p. 185. A. 6. l. vlt. den Vorzug zu haben. leg. den Vorzug haben.
 A. 7. l. 6: demselben. leg. denselben.
- p. 187. l. 3: vorgezogen werden. leg. vorgezogen wird.
- p. 193. A. 5. l. 6: denn. leg. den.
- p. 194. l. 3: wir. leg. wie.
- p. 195. A. 12. l. 1: der Bürgschaft. leg. die Bürgschaft.
- p. 202. A. 11. l. 5: *Re integra*. Transponendum in lineam antecedentem, ante vocem wiederrufen.
- p. 203. l. 3: und bey dem Wechsel-Briefe. leg. und er bey dem Wechsel-Briefe.
- p. 204. A. 1. l. 3: mist. leg. misst.
- p. 215. A. 9. et p. 216. A. 11: Boden. leg. Bude.
- p. 224. A. 1. l. 1: unmündige. leg. mündige.
- p. 229. l. 3: billig. abundat.
 l. 5: damit. abundat.
- p. 231. l. 7: nicht. deletur.
- p. 238. A. 3. l. 10: an das bescheidenes Ort. leg. an den beschiedenen Ort.
- p. 239. l. 3: deswegen. leg. des Weges.
- p. 244. l. 1: soferne. leg. so ferner.
 A. 16. l. 5: Schütte. leg. Schüte.
- p. 254. A. 37. l. 4: Saltreume anders. leg. Salt-Räume und anderes.
- p. 266. l. 5: und etwas anders. leg. noch etwas anders.
- p. 270. A. 2. l. 5: Verschreibung. leg. Pfand-Verschreibung.
- p. 274. A. 3. l. 8: die Anspruch. leg. den Anspruch.
- p. 280. l. 2: vorzubauen lassen. leg. forne zubauen lassen.
 l. 4: die Anweisung thun. leg. und Anweisung thun.
- p. 284. lin. antepenult. durch die gewesene beide Raths-Personen. leg. durch die dabey gewesene ic.
- p. 285. A. 2. l. 8: an Erlaubniß. leg. auf Erlaubniß.

- p. 288. A. 9. l. 3: erobern. leg. erübrigen.
 A. 10. l. 2: Todesfalls. leg. Todesfall.
 p. 291. A. 17. lin. penult. das eine oder das ander. leg. das eine ohne das andere.
 p. 292. A. 18. l. 5: der soll. leg. der soll sie.
 p. 293. A. 16: leg. 21.
 p. 297. l. 5: und dieser Stadt. leg. oder dieser Stadt.
 p. 300. A. 32. l. 2: sie zu testiren bemächtigt. leg. davon sie zu testiren bemächtigt.
 p. 304. lin. ult. einen voraus. leg. einen Voraus machen, i. e. praelegatum facere.
 ib. der ander. leg. der andern.
 p. 315. l. 9: Art. 2. leg. Art. II.
 p. 317. l. 2: in gleicher Zahl. leg. in ungleicher Zahl.
 p. 318. A. 15. l. 6: schießen. leg. schließen.
 p. 320. A. 1. l. 5: Großvatern. leg. Groß-Eltern.
 p. 325. T. VI. l. 3: unverständlichem. leg. unverständigen.
 p. 328. l. 15: mit Vormündern. leg. Mitvormündern.
 p. 329. A. 6. l. 3. et p. 334. A. 13. l. 4: unterpfangen. leg. unterfangen.
 p. 336. lin. I: Und da die Vormünder, ausserhalb vorgemeltes Falls, solches
 unverhindert, rechter Ehehafft nicht thäten, dieselbe den Kin-
 dern 2c. Interpunge ita: Und da die Vormünder, ausserhalb vor-
 gemeldten Falles, solches, unverhindert rechter Ehehafft, (i. e. a le-
 gitima causa non impediti) nicht thäten, dieselben sollen den Kin-
 dern 2c.
 p. 348. A. 7. l. 10: unterzeichnet. leg. unterzeichnen.
 p. 354. l. 4: religirt. leg. relegirt.
 p. 360. l. 1: und dadurch Schade verursacht wird. leg. und dadurch Schaden
 verursacht.
 p. 365. A. 24. l. 6: die so mit in. leg. mit ihm.
 p. 374. l. 6: Staubschlägen. leg. Staupenschlägen. sic et p. 388. l. 6.
 A. 35. l. 1: Hafe. leg. Habe.

§. VII.

Nec magis erroribus caret Recessus anni 1603. Pro specimine
 corrigam ad quadragenos.

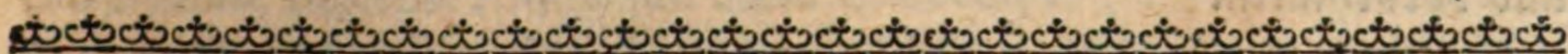
- Pag. 5. Art. 3: mit gehägede Recht. leg. in 't gehägede Recht.
 p. 6. A. 5: jenig Gelt. leg. jenige Gudere, Gelt 2c.
 p. 7. A. 6: Vorwilligung. leg. Berwylinge.
 p. 8. A. 7: dar de Herren. leg. dar averst de Heren.
 p. 10. A. 10: bahnen. leg. baven.
 p. 11. A. 12: Rüsage. leg. Insage.

- p. 15. A. 18: Niemande schal ock buthen düsser Stadt: Supple: Nemand schal ock düsser Stadt Freyheit binnen offte buthen düsser Stadt.
 A. 19: mit *Studium*. leg. in 't *Studium*.
 p. 17. lin. 1: dan. leg. dat.
 p. 18. A. 22: und dat gemeine Beste. leg. up dat gemeine Beste.
 p. 19. A. 23: Borstemeistere. leg. Barsemeistere.
 Mollers. leg. Bögede, Mollers.
 will ein Ehrb. Rath: adde: wann de los fallen, wil E. E. R. bedärnen Mann. leg. bedarven Mann.
 p. 20. A. 25: mögen se de vor sich sülven: adde: beantworten.
 p. 21. A. 26: einem Gesanten. leg. einem ieden Gesandten.
 p. 22. A. 27: *Physicus*. adde: Secretarii.
 p. 23. A. 30: Scharen. leg. gescharen.
 Reterdaten. leg. Retardaten.
 p. 25. A. 31: an verderflichen Wahren. leg. an unverderflichen Waaren.
 in Verwahrung genahmen. adde: Jahr und Dag.
 p. 27. A. 33. nenérley Hövetstoel lösende. interpunge: lösen, de re. daran gelegen. leg. den daran gelegen.
 A. 34: Wo men Parthe van Lehene scheiden schall. leg. Mlete van Lehne. i. e. lites de feudo.
 p. 28. A. 35: van dem Ehrwürd. Ehrb. Rahde, dele Ehrwürd.
 p. 31. A. 42: welckern doch se willen. leg. welcken Dag.
 p. 35. A. 51: Pallast. leg. Ballast.
 p. 37. A. 54: Eyer. adde: Botter.
 p. 38. A. 56. post verba: bringen laten und verköpen, adde: Se schölen ock nene Waare up dem Marckede edder sonsten kopen, desülven umme Genetes willen wedderümme tho verköpen.
 p. 40. A. 57: ernsiliche Verfolgung. leg. Versögung.
 p. 43. A. 64: wen de fride affgedahn is. leg. de Feyde.
 p. 44. A. 66: dat men de Thor:Wehre gebroken. leg. thor Wehre. levendige Hasen. leg. Have. i. e. Habe.
 p. 46. A. 68: tho sodhaner Macht. leg. Wacht.
 p. 47. A. 72: stedes in Ehren werden. leg. in ehren Werden, i. e. in ihren Würden.
 p. 49. A. 75: thor Eidt. leg. thor Eydt. verhanden. leg. verhängen. than Handel. leg. thom Handel.

§. VIII.

His ita male se habentibus, omnium desiderium atque expectationem merito excitavit editio quarta, quam tandem publica auctoritate,

tate, et idoneo cum apparatu, iam ab aliquo tempore prela moliri coeperunt. Hanc enim laudabili Optimorum Reip. Patrum prouidentia talem destinari accepimus, qualem & legum dignitas, et Iudiciorum necessitas, et totius Ciuitatis utilitas dudum sibi postularunt. Scilicet non praestantissima tantum officina literas elegantes, chartamque nitidam, et varia forma variorum vsibus aptam subministrabit; sed cura etiam singularis adhibebitur tollendis omnibus operarum erroribus, et dictione vocibusque a barbarismo ad rectam et constantem scribendi rationem reuocandis. Praeterea, magno ciuium commodo, Statutis optima fide expressis adiungetur singulari volumine collectio praecipuarum Constitutionum et Mandatorum, quorum prae ceteris frequens ac perpetuus in Republ. nostra vsus est: vt ita quodammodo Corpus aliquod Iuris Hamburgensium statutarii quam exquisitissime instruat. Quod praeclarum consilium vt maturari possit, boni omnes omnia cupiunt procul esse impedimenta.

CAPVT IV.

DE ACCESSORIIS STATVTORVM HAMBVRGENSIVM.

§. I.

Alia tempora alios postulant mores: nec vlla ciuitatum tam constans facies est, quin, etsi forte quaedam fundamenti loco generatim ac vniuerse constituta habent, quibus, pariter ac ipsis iusti et honesti praeceptis, nihil accadat mutationis; tamen in rebus singularibus, quarum crebra quadam accessio et decessio est, leges etiam singulares vicissitudini et arbitrio ita obnoxias reddere cogantur, vt aliis olim rogatis nunc derogetur, aliis aliae vel subrogentur vel obrogentur. Quamobrem nec codici nostro patrio, qui vulgo *Liber Ciuitatis* appellatur, ea potuit vel amplitudo vel perpetuitas obtingere, vt, mutata quantumuis ciuium conditione, omnibus sufficeret necessitatibus vndecunque existentibus, nec vlla recognitione, aut nouarum sanctionum subsidio indigeret.

indigeret. Itaque, ut incognita antiquiorum temporum transmittam, ab anno saltem MCCXCII. quo Comites Holsatiae plenariam Ciuitati nostrae *αὐτονομίαν* indulgisse, supra demonstraui, Patres Reipubl. cum delectis ex ciuitate sapientioribus, ius illud, quod *Röhr* dictum est, ad nostra usque tempora constanter exercuerunt, siue ipsum Statutorum librum non semel reuissum et retractatum ederent, siue, Constitutionibus, Edictis, Mandatisque sigillatim promulgatis, prouiderent tempori, codicemque suum, in quo definita esse omnia non poterant, nouis sanctionibus praesenti reipublicae attemperarent. Quam suam arbitrii facultatem, in legibus aliis declarandis aut extendendis, aliis restringendis aut abrogandis, constare sibi etiam in posterum debere, disertis verbis significant in Praef. Statut. de A. 1603: *Jedoch bleibt uns und unsern Nachkommen die Aenderung und Verbesserung dieser Satzungen und Ordnungen, mit Beliebung unserer Erbgesessenen Bürgerschaft, in künftiger Zeit, da es die gemeine Nothdurft erfordert, billig reserviret und vorbehalten.*

§. II.

Ante vero quam de his accessionibus et supplementis statutariis, ad duo genera reuocandis, distinctius dicam, iuuat, de more illo ritumque perantiquo promulgandi agere, quo ea, quae nouiter decreta, et vim legis siue temporariam, siue perpetuam habitura erant, praeconio quodam publico solebant ad ciues edici. Huius rei, constanti vestigio ad nostram usque aetatem traductae, vulgare nomen Saxonicum est *de Buersprake*; qua appellatione partim ritus ille publicus, partim leges ipsae pro tempore ita recitatae designantur. In hoc vocabulo ad originem suam reuocando varia variorum diuinationo occupatur. Quidam interpretantur *sermonem rusticum*, quasi *die Bauren-Sprache* (a); eo quod dialecto Saxoniae inferioris concepta olim et lecta fuerit, cuius usus hodie rusticis relinquatur. Sed hi non cogitant aetatem instituti, quae ad ea tempora pertinet, quibus nondum desierant legislatores nostri ore patrio loqui, nec discrimen vr bani ac rustici sermonis in differentia loquelae superioris et inferioris Saxoniae agnoscebatur. Alii exponunt *die Burg-Sprache*, quoniam ex curia, tanquam burgi aede
prima-

(a) Ita sensisse oportet *Sam. Reyherum*, quando ait, antiquissimum Ius statutarium Hamburgense anno 1270. fuisse conscriptum, *et, quidem in der Bauer-Sprache.* in *Hist. Iuris* p. 354.

primaria, solenniter praelegatur. His subsidio venire videtur nomen plateae *Burstade*, quod idem esse putant, ac *Burgstade* (das *Gestade der Burg*): quoniam, indultu Adolphi Comitis, *Wyradus* de *Boitzenburg* ripam illam *Alstriae*, quae erat ad castellum nouum (der *Neuen Burg*), olim ab *Ordolpho* Duce (b) conditum, aedificiis primus opleuit, vrbisque nouae (quae nunc dioecesis *Nicolaitana* est) primordia fecit (c) eo in loco, cui ex ripa castris (dem *Burg-Gestade*) nomen *Burstade* creditur inhaesisse. At vero neque his facile dabitur, curiam, quam *Domum Consulum* diplomata vocant, vspiam castelli aut *burgi* appellatione venisse; neque deest ratio, vocabulum *Burstade* ab alia origine arcessendi, vt mox videbimus. Plures denique in ea sunt sententia, *Buersprache* corruptum esse ex *Bürger-Sprache*. Atque hi triplici plerumque argumento nituntur: primo scilicet, quod istud edicti genus pertineat ad Ciuitatem, et Ciuibis audientibus publice iterum iterumque recitetur: deinde, quod maiores, vocem hanc Latine reddituri, *Ciuiiloquium* dixerint: denique quod *Lubecenses* (d), apud quos idem mos viget, appellent *die Bürger-Sprache*. Sed, salua, quam viris magnis ita forte opinantibus debeo, reuerentia, saluo etiam, quod ad notionem *Ciuium* et *Ciuiiloquii* attinet, consensu meo, dissimulare non possum, si Grammaticae contendas, neque *Burg*, neque *Bürger*, eas mihi videri voces esse, in quibus *ετυμων* der *Buersprache* feliciter inuestigetur. Etenim non patitur Saxonicae nostrae linguae indoles, nec vllō

K

alio

(b) Bernhardo tribuit *Thraciger* ad A. 1215. et 1226. sed vid. *Lambec. L. I. p. 61.* et in *Auctar. ad A. 1062. Staphorst. Hist. Eccl. Hamb. Vol. I. pag. 424. Thraciger* l. c. ait, arcem illam positam fuisse an dem *Alster-See*. Intelligi puto lacum illum seu sinum *Alstriae* paullo patentiore, qui est inter pontem molendini et pontem, qui vulgo vocatur *Trost-Brücke*. Quod si olim eadem amplitudine lacus ille perrexit ad pontem vsque telonii, antequam prorogata ripa et aggere iacto vrbs noua cum veteri per pontem *Trost-Brücke* propius coniungeretur, credibile est, idem nomen *Alster-See* commune fuisse etiam spatioso illi alueo, qui a porticu mercatorum hodieque alluit plateam, cui ab arce illa nomen haesit *die Neue Burg*.

(c) Vid. sup. Cap. I. §. XV. p. 11. not. (dd).

(d) *Lubeca* habet quatuor *Ciuiiloquia*, quae publice ad populum pronunciantur diebus *Petri, Iacobi, Martini et Thomae*. Legenda ea dedit Vir summopere venerandus, et rerum patriarum sine exemplo promuscondus *Iacobus a Melle*, in der *Gründlichen Nachricht von Lübeck*: vbi caput libri septimum non dubitauit inscribere: *von der Bürger-Sprache*, scilicet ne videretur ad vocabulum *Ciuiiloquii* non respexisse.

alio exemplo verisimile fit, vt in vocibus *Borg* et *Börger* (nam ita sonant nostratibus) vocalis *o*, quae obscura est, in compositione dilatetur in *u* clarum ac longum. Imo vero euasurum esset *Borgsprake*, aut *Borsprake*, neutiquam autem *Buersprake*.

§. III.

Quapropter aduertendum potius existimo ad vocabulum *Buer*, quod olim, apud nos pariter ac apud Belgas, proprie ac praecipue non *rusticum*, sed quemuis *habitatore*, *ciuem*, *incolam*, et, si ad plures respiceretur, *cohabitatore*, *vicinum*, *accolam* significauit. (e) Hinc non tantum in Belgio notae voces, vicinum et viciniam designantes, *Buer*, *Buerman*, *Gebuer*, *Nae-buer*, *Buert*, item Saxonicae, habitaculum exprimentes, *Buer*, s. *Bauer*, vnde *Bogel*, *Bauer*, *cauea*, et *Bode*, s. *Bude*, *domuncula* (f); sed in ipsis adeo legibus Hamburgensibus occurrit vox *Buerschop*, pro *Bürgerschaft* (g). Quamuis igitur hodie nomen

(e) Non alienus ab hac nostra sententia fuisse videtur Consultiss. Langenbeckius, qui tamen incaute etiam vocem *Buri*, quae diuersae est originis, cognatam esse iussit, in Introd. ad Ius nautic. Hamb. p. C. b. Exponit ibidem *ri Sprake* de colloquio aut conuentu deliberandi causa facto: qui vsus etsi forte cadit in vocem *Morgensprake*, quam fateor metonymice etiam de conuentu et loco iuris dicundi vsurpari, vt in lege nostra veteri nautica Artic. IV: *Gen Mann scall den andern verflagen in der Morgensprake*, unde dar scall man dat scheden mit Rechte: attamen in vocabulo *Buersprake* intelligendum videtur decretum ipsum, quod ex consultatione resultauit. Ita verbum *sprechen* hodieque in iudiciis est *pronunciare*, aut *sententiam ferre*.

(f) Vide diligentissimi viri *Lamberti ten Kate Aenleiding tot de Kennisse van het verhevene Deel der Nederduitsche Sprake*. P. II. p. 605. in quo opere incredibile plane studium, et tanta *γλωττολογευσίας* scientia se prodit, vt qui eius vel copia vel intelligentia destituitur, in scrutandis linguae etiam nostrae originibus magno cariturus sit daducho. Consulatur et Io. G. Wachteri *Glossarium Germ.* p. 131. vbi vterque vsus vocabuli *Bauer*, et de *domicilio*, et de *ciue*, agnoscitur, atque exemplis linguae veteris comprobatur.

(g) Est in manibus meis exemplum antiquum der *Buersprake* up Thomae 1594. vbi Caput illud, quod agit de non appellando ad Cameram, in causis ex Libro *Redituum* ortis, ita incipit: *Madehne oock hierbevor in der gemenen Buerschop Thosamenkumpst verasscheidet worden etc.* Sic et ab auctore praefationis ad Statutum nostrum vetus glossatum, sub Tit. van der Stadt Rechte, haec adhibita inuenio verba: *worumne Borgere offte Stadt Buerschop malckander mögen Gesette wilkoren etc.* Rectius itaque plateam nostram *Buerstade*, non a *Burgi* ripa,

nomen illud ad rusticos fere pertineat; apparet tamen, antiquitus, urbano etiam sensu, *Bueren* dictos, qui in eadem ciuitate cohabitarent. Atque ita quidem bene est de *Ciuiloquio*, quatenus scilicet vtrumque vocabulum *Buer: Sprache* et *Bürger: Sprache* in eiusdem rei significatione conueniunt; sed propterea etymologice non efficitur, vnum ex altero duntaxat contractum aut corruptum esse: quin diuersae sunt voces, origine etiam diuersa. *Buer* enim est ex *buwen*: *Bürger* autem ex *Burg*, quod vocem *Berg* pro radice agnoscit.

§. IV.

A nomine ad rem ipsam pergo. Intelligitur itaque *Ciuiloquium* s. *Buersprache*, vel, si mauis, *Bürger: Sprache*, ab antiquo fuisse ritum certum ac solennem, quo ea, quae vel pro necessitate praesenti mandanda, vel frequentius inculcanda censebantur, ad Politiam inprimis spectantia, non tantum ex tabulis in curia suspensis (quas vulgo *Schragen* vocant) legenda proponebantur, sed statis etiam temporibus ex loco publico pronunciari solebant, vt intelligerent ciues atque incolae, pro more tunc confluentes, quid esset nouiter constitutum, et quid pro tempore seruari Senatus vellet (h). Habet Hamburgum duo eius-

K 2

modi

ripa, sed ab *incolatu* ripario dictam existimo: quippe et nouis illis ad *Alstram* habitatoribus mox ius ciuitatis (*der Buer: schop*) datum fuisse, ex diplomatibus intelligitur. Non placet igitur opinio a Consultiss. *Matth. Slütero* prodita in *Tr. von den Erben in Hamb.* p. 626. *Buerstade* esse quasi *der Bauren Stätte*, quod ibi rustici cum rebus venalibus ad urbem aduecti olim constiterint. Saxonicè enim pro *Stede* dicere *Stade* dialectus prohibet. Fabulosior autem est alia eiusdem nominis origo, quam idem auctor meritissimus assert p. 356.

- (h) Ita réperio in codice quodam Statuti veteris: *Anno Dni riiij. lviij. den 17. Octobris is tho Hamborch in der Bursprache gefündiget vth Wilfdore des Erbaren Rades vnd Borgeren, vnd vor Recht tho holdende, in den Schragen up den Radthuse geschreuen manckt anderen. Item: Anno Dni riiij. lxxiiij. am hilligen Pingst auende, is twischen dem Rade vnd Borgeren tho Hamborch, vinne Eindracht willen, manckt anderen beleuet und wilfdoret, ock van der Bursprache gefundiget, und in de schragen geschreuen.* Etsi vero deinceps quidem ampliori legum publicationi commodauit typographia, morem tamen illum coram edicendi Respubl. nostra missum facere noluit. Vnde Senatus, quum anno 1618. legem aliquam Statuti recognitam Ciuitati proposuisset, de modo publicandi ita consulit: *und kann solches alsdann durch einen öffentlichen Anschlag männiglichen fund gethan, auch in der Bursprache abgelesen werden.* Vid. Prop. Senatus in Act. Conu. Sen. et Ciu. d. 13. Febr. 1618.

modi Ciuiloquia, quae stata sua tempora et morem formulamque adhuc constanter retinuerunt. Vnum scilicet quotannis, mense Februario, die festo Cathedrae Petri, quo olim ordinariae in Senatu vices celebrabantur; alterum ad diem D. Thomae, qui in Decembrem, paullo ante Christi natalem, cadit, sub meridiem, a Protonotario, ex fenestra curiae, ad populum in subiecta area auscultantem, publice de scripto recitatur. Aetatem, qua primum introductus sit modus ille, sanctiones singulares praeconio publicandi, accurate definiendam illis relinquo, quibus contigit, spectare membranas Ciuiloquiorum, quas procul dubio copiosissimum illud, hodieque singulari Patrum prouidentia ordinatissimum Reip. Hamb. Tabularium superstites & compositas custodit. Exemplis vulgaribus, quae equidem vidi, manuscriptis (nam praeter vnum alterumue Articulum, in libris forte adductum, typis excusa nulla habentur) non alius antiquior annus, quam 1594, praescriptus reperitur. Forfan illo anno notabilis quaedam Ciuiloquii instauratio facta est, quod formulae paraeneticae, ad certam anni istius necessitatem compositae, subinducant. Tantum vero abest, ut idem ille annus pro ipso natali *der Bursprake* habendus sit, ut non solum in Recessibus longe antiquioribus continenter eius mentio fiat (i), sed detur praeterea suspicandi causa, iam plane saeculo XIII. nomen illud non inusitatum fuisse (k). Tametsi vero fieri aliter non poterat, quam ut successu saeculorum multa obsolescerent, ciuilitate constituta, in iis maxime rebus, quae vel ad conditionem singularis ac definiti temporis, vel ad mores et negotia ciuium domestica pertinent; nescio tamen, qua fuerit antiquitatis reuerentia factum, ut satis diu legi ac relegi non desinerent etiam ea, quae dudum aut superuacua aut abrogata noscebantur; qualia sunt de armatura ciuium, de cura incendiorum, de ritu nuptiarum, de mercatura lignorum, de salmonibus inter cibos famulitii

(i) Ut enim Recessus propemodum omnes saeculi XVI. taceam, dudum Recessus anni 1458. Art. 19. ubi de compescendo vestium luxu statuitur, haec verba subdidit: *Unde wes de Raed also beden unde setten ward, dar mag unde schall siek een jder na richten, also oock in de Bursprake is affgefundiget.*

(k) In codice perantiquo Statuti nostri Mattfeldiano, quem supra laudaui, de anno 1276. legitur ad calcem eadem manu adscriptum hoc Ordaliū: *Es wor de Rad Bursprake deit, spreke dar iement wedder, de en schal nicht mere in deme Rade wesen.* Quae lex, siue statim eodem, siue consequente demum saeculo Statutis accesserit, per ipsam saltem codicis canitiem, haud exiguum probat Ciuiloquii antiquitatem.

litii non frequentandis, et quae alia curiositatis magis, quam obsequii causa auscultabantur. Quapropter tandem in Recessu primario A. 1712. Art. 38. ita decretum fuit: Welchem (E. Rathe) denn zugleich hiemit, nebst dem Collegio der Sechziger, die per Decret. Caesar. Commiss. de d. 2. Aug. 1709. anbefohlene Revidirung, und ad statum praesentem zu accommodirende Einrichtung der, grossen theils per desuetudinem aut leges posteriores aufgehobenen, jährlich abzulesenden, so genannten Buhrsprachen, nochmahls aufgetragen und anbefohlen, und dazu ein Terminus von 6 Monaten angesetzt ist. Nec defuerat iam ante reuidenti cura: quippe cuilibet conferenti liquebit, in exemplo, quod hodie praelegitur, relictis non paucis, & adiectis opportunioribus, vix dimidiam partem superesse eorum quae A. 1594. promulgari solebant. Quandoquidem vero Ciuiiloquium multoties vocatur de bewilligde Buersprache, e. gr. in Recessu A. 1529. Art. 2. 16. 130. sciendum est, more et instituto maiorum, Ampliss. Senatum in constitutionibus et mandatis, per solenne hoc praeconium publicandis, consensu vti Delectorum. Rem definit Recessus A. 1603. Art. 28. iam supra citatus, vbi hanc in rem nonnulla attulimus Cap. I. §. XXIII.

§. V.

Redeo ad id, vnde digressus sum, ad ipsas videlicet Constitutiones, quae librum Statutorum Hamburgensium aliquo vel auctu vel detractu affecerunt. At de iis quidem accessionibus, quae veterem nostrum codicem ante saeculum XVII. subinde reformarunt, non lubet hic repetere, quae in historia progressus iuris nostri delibata sunt cap. I. Quippe nec patitur obscuritas temporum, vt sine tabularii ope plura a nobis possint et affirmatiora expediri. Post annum vero MDCIII. quum sanctiones non paucae statutis tunc nouissime recognitis, nec omnino adhuc retractatis, vel explicandi aut augendi, vel contrahendi aut tollendi causa accesserint, postulat instituti ratio, vt eas non indictas praetermittamus. Reuocari autem ad duo potissimum genera possunt, quorum alterum *Recessus*, id est, communia Senatus Ciuiumque in publicis conuentibus decreta, alterum *Ordinationes*, Edicta et Mandata completitur, quae consensu eorum, ad quos ista consultatio pertinet, ab Ampliss. Senatu publicata, legalem in Republica pro tempore obtinent auctoritatem.

§. VI.

Recessuum, inprimis vetustiorum, an integra hodie supersit copia, subdubitasse videtur sagacissimus noster Placcius, in ICto perfecto p. 158. Contingere enim aliquibus potuisse, putat, ut temporis diuturnitate, et cum usu non frequentarentur, interciderint. Addit, se ipsum aliquando, suasore auunculo, Vincentio Garnero, Reip. Protosyndico, in colligendis omnibus omni cura conatum fuisse, sed aliquos tamen ipsi Garnero, cui nulla non scrinia Ciuitatis patuisse credit, quantumvis sollicite inquirenti, inueniri non potuisse. Sunt, qui *Recessum* omnium antiquissimum putant confectum fuisse anno MCCLVIII: sed fateor, rationem mihi nondum intellectam. Primus autem eorum, quos vulgo MStos habemus, est anni MCCCCX. (1) Antiquiores enim *Recessus* nullos agnoscit Ampl. Senatus, in Grauaminibus Commissioni Caesareae exhibitis A. 1708. Nec alium antiquiorem memorat *Recessus* anni MDXXIX. Artic. 59, vbi de vindicanda veterum sanctionum auctoritate decernitur. Ab anno autem 1410. vsque ad saeculum XVII. *Recessibus* notabiles sunt anni 1458. 1483. 1529. 1548. 1557. 1562. 1570. 1579. 1582. et 1595. Ex his nullus, quod sciam, integer typis vulgatus fuit. Capita autem quaedam, seu Articuli, in scriptis publicis priuatisque ad causam citati passim leguntur (m). Eminent fere inter omnes *Recessus* anni 1529, vulgo *der lange Receß* dictus, a Thiderico Hohusen, Consule tunc temporis primario, concinnatus. Etenim post turbas et contentiones grauissimas, ex reformatione sacrorum natas, hac sanctione pragmatica, cum statutis aequaliter valitura, in concordiam

(1) Occasionem huius *Recessus*, et historiam tumultuum, quibus tunc, velut ex contagione, laborabant Lubeca, Wismaria, Rostochium et Hamburgum, narrat *Herm. Kornerus* in Chronico ap. Eccardum T. II. Corp. Hist. p. 1195. sqq. qui LX. illos viros super Consulatum electos, quos vocat *clamare et importune loqui audentes*, Hamburgi, ait, *statuta et ordinata varia reuocasse et mutasse*. Quod tamen de actis quibusdam aut mandatis Senatus rescisis, non item de libro statutorum intelligendum arbitror. Praefigitur in codicibus ἀπορχαφίς *Recessui* illi primo plerumque Prooemium; quod non esse authenticum, sed aliquam possessoris priuati introductionem historicam, ostendit citatio Thracigeri, toto saeculo iunioris.

(m) E. gr. *Recess.* A. 1529. Art. 53---58. 128--30. ap. *Staphorst.* P. II. Vol. I. p. 166. sq. *Recess.* A. 1548. Art. 1. & 3. it. A. 1570. Art. 1. im *Euangelischen Hamburg* edit. 1717. 12. p. 113. sq.

diam reducti Senatus et Ciues, atque hoc velut Pacis instrumento salutis et tranquillitati reipublicae fuit prospectum (n).

§. VII.

Ab anno autem MDCIII. voluminosa copia exstitit Actorum in conuentibus Senatus et Ciuium, et inter haec Recessuum quoque, de quibus vt temperanter agamus, sufficiat breue aliquod nobiliorum indicium, qui sunt:

1. Recessus A. 1603. in quem ex superioribus Recessibus collata omnia, quae nec abroganda, nec dum abrogata censebantur. Sed quam parum emendate cum Statutis bis excusus sit, ostendimus Cap. III. §. III. et VII.
2. Recessus A. 1618. qui occupatur in reformandis quibusdam Statuti nouissimi capitibus, nec non Recessu anni 1603. Quapropter etiam subiunctus est Libro Ciuitatis, postremum edito, p. 65. iterumque p. 122.
3. Recessus A. 1683. quo Honorarium Ampliss. Senatus auctum et confirmatum.
4. Recessus A. 1663. vulgo der Wahl-Recess, electioni in Senatum legem modumque constituens; sed vel ideo notabilis, quod ab eo tempore discordiae semina infeliciter pullulare coeperunt.
5. Recessus A. 1674. vulgo der Windischgrätzsche Recess, cui, pro componendis grauissimis in republ. nostra disidiis, Gottlieb S. R. I. Comes de Windischgrätz, Legatus Caesareus, ex Dania redux, mandato Leopoldi Augusti, operam suam et auctoritatem solerter et felici cum successu commodauit (o).
6. Recessus A. 1712. vulgo der Haupt-Recess, vna cum Recessu Vniouis, aliisque rerum singularium Constitutionibus, auspiciis Arbitrorum illustrissimorum, quibus a Caesare medela mali, in viscera Reipubl. Hamburgensis grassantis, commissa erat, magna cum cura magnaque tranquillitatis perpetuae prospicientia compositus,isque duntaxat talis, qualem Senatus Ciuesque, non interpolatum, consensu mutuo agnouerunt, et subscriptione vtrique facta corroborarunt.

§. VIII.

(n) Legatur der Versuch einer zuverlässigen Nachricht vom Zustande der Stadt Hamburg P. II. p. 209. et 217. sq.

(o) Vid. lib. iam cit. P. III. p. 1025. sqq. vbi, post historiam, ipse Recessus exhibetur.

§. VIII.

Alios Recessus aliud forte argumentum nobilitat. Nobis historiam singulorum perscribere, immodicum et inuidiosum; valorem interim non internoscere, imperitum; ad Statum vero Reipubl. et iura Ordinum noscenda promiscuos allegare, malignum videtur. Quis enim diffiteri audeat, non rara Hamburgi ea fuisse tempora, quibus acta inter Senatum et Ciues contentioni quam conuentioni similia exstiterunt? quum omnia turbulenter fierent, animis adeo inuicem accensis, vt, quae mature ac placide deliberanda, concordibusque voluntatibus decernenda essent, plerumque per violentiam partis praepotentis extorquerentur. Quapropter fieri quidem non potest, vt internum omnibus Recessibus pretium aequaliter statuatur, cum nec omnes legitime ac decenter conditi, nec vtrunque agniti et probati fuerint; tamen vt vigentium recta fiat aestimatio, sciendum est primo, antiquissimos saeculi XV. Recessus amicas duntaxat pactiones fuisse inter Senatum et Ciues, mutuis instrumentis firmatas; has vero anno 1529. in nouum Recessum transumtas legalem iuxta cum Statutis auctoritatem obtinuisse: deinde, eandem esse Recessuum, quae Statutorum conditionem, vt in contrariis posteriores derogent prioribus: denique si quis Recessus, de communi consensu, vniuersitatem aliquam, et superiorum Recessuum recognitionem comprehensionemque profiteatur, quaecunque in eo nec repetuntur nec intacta designantur, antiquata praesumi debere. Haec si negligas, et sine discrimine omnibus omnium temporum Auctoritatibus aut Plebiscitis aequalem et aeternam efficientiam adscribas, temere ex his pendere iubebitur iudicium de vera Reipubl. nostrae forma, et de suo cuique circa τὸ κῆρυξ tribuendo. Qua in re malignum fuit studium famosi auctoris *Nuclei Recessuum et Conuentuum Hamburgensium*, Altonauiae editi 1705. fol. (p) Cuius operis etsi non spernenda ceteroquin utilitas est, quatenus rerum omnium, inter Senatum Ciuesque Hamburgenses, ab anno 1410, vsque ad annum 1704. actarum, summa capita succincte ob

(p) Iusserat idem Auctor (quem omnes norunt fuisse Augustum Wygandum I. V. L. olim in Iudicio infer. Hamb. rerum exsequendarum Praefectum, ob perfidiam republica eiectum, ac postea externis quidem honorum titulis ad securiorem insultationem munitum, sed in magna rerum angustia demortuum) expectari a se etiam, subscriptionis lege, integrum *Corpus Recessuum et Conuentuum Hamburgensium*, quod duo aut tria primi ordinis volumina impleturum erat. Sed conatum penuria et emtorum diffidentia impediuit.

ob oculos ponit, et, quum literarum ordinem sequatur, aliquem *Indicem*, seu *Concordantias*, vt vulgus vocat, *reales* subministrat, quae, Locorum communium instar, in argumentis nobilioribus, opportune ad manus esse, pluribusque annotandis commodare possunt; attamen interest cauti lectoris, non statim capi titulo, qui ex hoc libro discendum promittit verum ciuilis status fundamentum (*den wahren Grund aller Bürgerlichen und Gemeiner Stadt Frey: Hoheit: und Gerechtigkeiten*). Quis enim haec exspectet a compilatore, qui olim, ob maleficia, e ciuitate nostra cum infamia proscriptus, quum incredibili vindictae cupiditate flagraret, nihil in receptu vicino egit aliud, quam vt scriptis longe virulentissimis intestinas Hamburgi lites accenderet, Senatum calumniis atrocissimis laceraret, et populo inculcaret *πρωτον* illud demagogorum *ψευδος*, quod vt tandem vel extingueretur, vel saltem a publica nocendi facultate prohiberetur, sentimus ingenti Reipubl. impendio constitisse. Imo vero tantum abest, vt in Nucleo isto Recessuum pacata a turbulentis, matura a praecipitatis, obtrusa ab acceptis, abolita a constantibus fuerint distincta; vt contra sollicite videantur adducta odiosa quaeuis, tanquam ad exemplum probati iuris valitura, quo Senatus auctoritas opprimeretur.

§. IX.

Alterum supplementi genus in *Ordinationibus*, seu rerum singularium constitutionibus consistit, quibus iuri nostro patrio vel accessio vel subrogatio identidem facta fuit. Has omnes, latas, renouatas, reuifas, extensas, abrogatas, recensere, imo et *Mandata* addere velle, res est, quae vel viro, longe supra tirocinia nostra euecto, et subsidiis affluentem, negotium facessere possit. Tanta enim earum multitudo est, vt *ὁ πᾶν* Placcius noster inter *Imbecillitates*, quas vocat, *Iurium Statutariorum Hamburgensium*, sed *euitabiles*, et *ICto emendabiles*, primo loco numeret *copiam Ordinationum*, in ICto Hamb. perfecto. Cap. II. p. 157. Satis igitur pro tenuitate nostra fecisse putabimur, si de generibus tantum earum solliciti, quomodo possint quam commodissime digeri, aliquo consilio conemur. Placcius quidem hac in re iam suasu et exemplo praeiuit l. c. p. 154. sq. Sed, dum pro singulari methodi cura, distributionem adhibet secundum partes *Maiestatis*, earumque exercitium circa ciuium *personas*, *res* et *actiones*; vereor ne isti communes loci doctiores quidem, sed et impeditores futuri sint, quam ut digestionem

Ordinationum quarumvis facilem nec ancipitem admittant. Quapropter, quum nulla sit Constitutio, quae non ad aliquod Reipublicae commodum, tanquam ad obiectum, referatur; satius, ni fallor, erit, dinumerare praecipua isthaec obiectorum genera, et sub iis *Ordinationes* nostras commoda distributione collocare. Sunt autem ea, quibus in republ. per Constitutiones singulares prouideri solet, haec potissimum: 1. Membra reipubl. 2. Religio. 3. Reditus. 4. Iustitia. 5. Valetudo. 6. Securitas. 7. Morum disciplina. 8. Commercia. 9. Opificia. 10. Beneficia. Liceat itaque ad haec decem genera reuocatas *Ordinationes* Hamburgenses, velut in tabula, pro specimine exhibere, non plurimas quidem, nedum omnes, sed paucas tantum ex lectissimis, typis plerasque vulgatas, quas vnusquisque, vt visum fuerit, augere, et pro serie literarum, quam nos adhibuimus, si libet, ordinem et nexum rerum praecipitare poterit.

1. *ad Membra reipubl.*

Collegia.
Einwohner = Articuli.
Engelländer.
Judenschaft.
Niederländer.
Oberalten.
Portugisen.
Raths = und Bürger = Conventen.
Raths = Union und Session.

2. *ad Religionem:*

Formula committendi.
Gymnasium.
Kirchen.
Schule.
Sonn = und Fest = Tage = Feier.

3. *ad Reditus:*

Accise von Bier, Brantewein, Essig,
Vieh, Wein etc.
Einnemerey.
Contributiones.
Kalkhof.
Matten und Mehl.
Mühlen.
Münze.

Echse.

Zehender Pfennig.

Zoll.

4. *ad Iustitiam:*

Admiralitaet.
Land = Recht.
Ober = und Niedern = Gericht.
Procuratores.

5. *ad Valetudinem:*

Apotheker.
Bademütter.
Pest und Contagion.

6. *ad Securitatem.*

Artiglerie.
Bau = Hof.
Bäume.
Deiche.
Feuer.
Feuer = Casse.
Feuer = Spritzen.
Lampen.
Mätel = Wache.
Wache.
Wall.

7. *ad*

7. *ad Morum disciplinam:*

Duelle.
Entführer und Kuppler.
Gassen.
Hochzeit.
Kleider.
Leichen.
Pasquillen.
Policey.
Spiel.
Unmündige.
Wette.

8. *ad Commercia:*

Admirals - Brief.
Articuls - Brief.
Assicurantz und Haverie.
Banco - und Korn - Wesen.
Bancorottirer und Falliten.
Dispacheur.
Gewandschneider.
Grönlandische Fischerey.
Hopffen.
Kohlen.
Korn.
Krämer.
Krahn.
Eigenbrüder.
Mäckler.
Piloten.
Salz.
Schiffer.
Sclaven.
Theer - Hof.
Transito.
Vorhocker.

Wage.

Wagenbestätter.

Wasser - Schout.

Wechsel.

Wracker.

9. *ad Opificia:*

Nempter - Reglement.

Nempter - Rollen und Morgen -
Sprachen.

Baumseiden - und Triepmacher.

Becker und Brodt.

Bier - Brau - und Comtoirs.

Fischer.

Gärber.

Knochenhauer.

Maurer.

Nadler.

Säger.

Sänften - Träger.

Schiffbauer.

Schnürmacher.

Schuster.

Seiden - Färber.

Tischler.

Wandbereiter.

Zimmerleute.

10. *ad Beneficia:*

Arme und Bettler.

Gast - und Kranken - Haus.

Gottes - Kasten.

Lombard oder Leih - Haus.

Pest - Hof.

Spinn - Haus.

Waisen - Haus.

Werk - und Zucht - Haus.

Non veniunt in hunc censum Conuentiones priuatorum, quales exstant de aquae ductibus, incendiorum periculis, sepulturae sumtibus, viduarum aerariis, et alia eiusmodi, tametsi a Magistratu comprobata: quippe statutis nostris publicis nihil inde vel accedit vel derogatur.

§. X.

Vt autem quodammodo appareat, quantum reformationis aut supplementi ex Constitutionibus recentioribus ad Statuta redierit, aliqua tantum capita legum, vel correctâ, vel ampliata afferam:

Partis I. Tit. I. Articulus II. cum seqq. plane abrogatus est, et eligendi Senatus alius modus constitutus per Recessum Electionis A. 1663.

Articulum VII. et sqq. de officiis Senatus declarat et amplificat der Vnions-Recess sammt dem Reglement der Raths-Sessionen. A. 1710.

Tituli II. accessio sunt Articuli, darauf von E. E. und Hochw. Rathe die Einwohner angenommen werden, editi 1653. 1662. 1664. et saepius.

Articulo I. declaratio et explicatio data est in Recessibus A. 1658. 11 Aug. Art. 6. 1674. Art. 68. et 1682. 12 Octob.

Titulus III. cum XL. sequentibus iterum iterumque instructior redditus est per Ordinationes Iudiciorum, subinde reuistas A. 1622. 1632. 1645. 1712: quam nouissimam instructissimamque, consensu quippe Senatus et Ciuium probatam, solennioris promulgationis suspensio ab usu non impediuit.

Tituli XXX. Articulus III. ampliat in Recessu A. 1618.

Titulo XL. pondus ac momentum addit Priuilegium Caesareum de non appellando: quod spectauimus Cap. III. § II. not. (e).

Titulum XLIII. recognouit et correxit Recessus A. 1618. quod ad Artic. VIII; integrum vero die Falliten-Ordnung A. 1647.

Partis II. Titulus VII. declaratus et reformatus in der reuidirten Wechsel-Ordnung. A. 1711.

Tituli XI. Articulus VII. restrictior per Recessum A. 1618.

Tituli XIV. Articulus XXXV. correctus in Recess. A. 1618.

Tituli XIV. Artic. XLI. et sqq. supplementum est die Admiralitaets-Ordnung A. 1623.

Titulis XVI. et XVII. subuenit die Affecurantz- und Haverie-Ordnung A. 1731.

Tituli XVIII. Articulus II. plane immutatus per Recess. A. 1618.

Partis II. Tit. XX. Artic. IV. reformat recens constitutio de Suggrundiis (von
Ausluchten.

Art. XIV. confirmat Recessus A. 1603. Art. 49.

Partis III. Tit. VI. Articulo XV. subuenit idem Rec. Artic. 19.

Articulus XXI. mutatus primo quidem in Recessu A. 1674.

Art. 71. annis minorennitatis puerorum ad XX. extensis. Sed nouissime ad XXII. eos prorogauit ab Ampliss. Senatu publicata Sanctio wegen der von Unmündigen und nicht handelnden Personen ausgestellten Wechsell und Obligationen: welcher zugleich der Rath- und Bürger-Schluß vom 4. Sept. 1732. die Extendirung der Minorennitae: 8-Jahre betreffend, beygefüget ist.

Partis IV. Articulum XXVI. confirmat, declarat et amplificat Edictum poenale wieder die Verführung und Entführung, publicatum d. 21. Sept. 1676.

Plura per totum Statutorum codicem, quae forte in promptu erant, nunc reliqua facere, et aliis supplenda permittere cogit limes temporis, et festinatio operarum.

§. XI.

Postremo inter Accessoria Statutorum Hamburgensium praeteriri omnino non debent Iura illa subsidiaria, legaliter definita, a quibus repetenda sunt, quaecunque legibus Ciuitatis constituta non reperiuntur. Nimirum *Ius commune Caesareum*, et *S. R. Imperii Constitutiones publicatae*. Ante omnia vero *Consuetudines* veteres ac honestae, quibus nihil aduersi est in lege scripta. Has enim confirmat, et, si probatae ostendantur, in iudicio causarum pariter cum Statutis valituras decernunt sapientissimi nostri Legislatores in Epilogo Statutorum p. 399.

CAPVT V.

DE COMMENTARIIS

IN STATVTA HAMBVRGENSIA.

§. I.

Magna legalis sapientiae pars, & primum interpretationis subsidium est, nosse legum origines et causas. Quamobrem ubi de Commentariis in Ius Hamburgense acturi sumus, historiam eius merito ante signa collocamus. Hanc nemo quidem hactenus, quod sciam, singulari opera, et copiis digne suppetentibus, adornauit. Neque est, quod in nostro hoc qualicunque tirocinio quidquam, praeter voluntatem et conatum ad rem difficilem subtimide allatum, profiteamur. Nonnulli tamen, dum in latiori instituto versantur, velut ex itinere in eam delati, de vltimis saltem statutorum nostrorum originibus quaedam per compendium prodiderunt. In his praecipue, ob certiores rerum nostrarum ex vicinia peritiam laudandi sunt:

Io. Mollerus, Flensburgensis, in *Isagoge ad Historiam Chersonesi Cimbricae*, P. IV. cap. XI. p. 621. sq. et quae his supplendis allata sunt in Praefatione p. 62. (a)

Andr. Langius, Lubecensis, I. V. D. (b) in Breui Introductione in Notitiam legum nauticarum, et Scriptorum Iuris reiue maritimae, cap. X.

(a) Quemadmodum iam a longo tempore vehementer desideratur *Moller* huius *Cimbrica literata*, opus postumum, a bibliopolarum liberalitate adhuc indigne destitutum, in quod aetatem fere impendit vir inter literarios saeculi nostri polyhistorum in primis collocandus; ita optarem, ut haec quoque *Isagoge*, qua nihil potest historiae patriae studiosis esse vtilius, cum accessionibus, quas non dubito a posteriore Auctoris cura fore maximas, aliquando plenior, et stili facilitate paullo gratior reddatur.

(b) Hunc virum egregium, cuius praeclaram Iuris scientiam non tantum ingenua pietas, sed humaniores etiam literae, et insignis pangendi carminis facultas mirifice ornarunt, tum suis, tum *Enochi Suantenii* verbis, ex merito laudauit vir ipse immortalis laude dignissimus, et gloriae Lubecensium literariae asser-
tor

cap. X. p. 91. sq. vbi quidem, pro ratione instituti, de Iure Hamburgensium maritimo doctissimus Auctor agendum suscipit, sed ex occasione in totius Iuris nostri statutarii historiam latius paullo diffunditur.

Tum vero et scriptores, qui vniuersitatem historiae Iuris, praesertim Germanici, commentariis suis complexi, Hamburgensium quoque legum incunabula non indicta praetermiserunt:

Sam. Reyherus in Historia Iuris vniuersali, opere postumo (c) Cap. XLIV. p. 354. sq.

Burc. Gotth. Struuius, sed praeter Lambeciana et Meibomiana nihil recitans, in Historia Iuris, Cap. VI. §. 24. et 27. p. 486. 493. 496.

Io. Salom. Brunquellus, de solo anno 1292. fatis tenuiter tradens in Historia Iuris Romano-Germanici P. IV. Cap. VII. §. 9. p. 639.

[*Io. Gottl. Heineccius* in Historia Iuris Ciuilis Romani ac Germanici L. II. §. 88. p. 440. sq.

Si destinatis etiam aut promissis locus dandus videtur, memorandae omnino sunt lineae, quas duxit Reipublicae Hamburgensis XII. Capitibus describendae *Petrus Frider. Arpius*, in Feriis aestiualibus, s. scriptorum suorum historia, Hamburgi edita 1726. 8. p. 245. Quae enim Capite VII. de Iure et Legibus, item Cap. XII. de Differentiis Iuris Hamburgensis vicinarumque gentium differenda sumuntur, talia futura puto, qualia expectari debent a Viro, cui et ingenium est, et stili facultas, et diuturno studio collectus ad historiam Iuris Cimbrici et circumquaque vicini appa-

tor ac praeco solertissimus *Io. Henricus von Seelen*, in Athenis suis Lubecensibus P. III. p. 49. seq. Langiana vero illa Introductio plena bonae frugis est, ac digna omnino, quae ex subsidiis postmodum natis auctior versetur in manibus Iuris studiosorum, praesertim qui in emporiis maritimis rem acturi sunt. Prima eius editio *ἀνατύπωσις* facta est eodem anno, quo Auctor vix XXXIV annos natus obiit, Lubecae 1713. 8. Huic nouum quidem frontispicium, cum nomine Auctoris, praefixit bibliopola anno 1724, sed frustra iactauit, multis in locis correctius editam, cum ne pagina quidem recusa sit, nec quidquam accesserit, praeter Indices, et praefationem, in qua pleraque ex laudatis Athenis Lubecensibus transcripta leguntur.

(c) Non totum quidem Reyheri opus postumum est, quippe capita XXI priora iam anno 1707 Kilonii in publicam disputationem vocata fuerant, reliqua tamen, licet a bibliopola pro maturis et exasciatis venditentur, talia sunt, ut a festinato inter docendum commentario vltimam celeberrimi Auctoris manum abfuisse, nimis aperte passim intelligatur.

apparatus. Optandum itaque, ne vel negotia aulica, vel fata, fallant desiderium operis, cui Vir Excellentissimus moram duntaxat nos vult impertiri. Neque enim alia, quam ingenua et honorifica nobis promittimus a scriptore, qui l. c. Hamburgum vocat *nobilissimum emporium et Saxoniae delicias: cui si quamcunque aliam Cimbriae ciuitatem conferas, quod de Venetiarum vrbe Sannazarius,*

Illam homines, *dices*, hanc posuisse Deos.

§. II.

Statutorum nostrorum veterum codices glossati (d) magna quidem copia manuscripti adhuc habentur, sed tanta varietate, vt ne Oedipus quidem glossarum auctores accurate internoscere, et quid cuique tribuendum sit, non falso diuinare possit. Quis enim dubitet, Locis his legalibus accidisse, quod solet libris, quorum vsus frequens est (e), vt quisque scilicet possessor, pro sua necessitate, aggerat vtilia, mox placitura etiam aliis, qui, dum auctorum distinctionem minus, quam rei opportunitatem curant, interpolata omnia in vnum conscribunt. Interim doctorum apud nos virorum ea plerumque sententia est, triplicem praecipue dari glossam ad Statutum Hamburgense vetus, duas scilicet ab *Hermanno Langenbeckio*, I. V. D. et Consule meritis perillustri (f), vnā a *Ioanne Wetkenio*, Secretario primum, ac

(d) Quid proprie esset *Glossa*, quum olim non satis distincte animaduerneretur, veniam facile dabimus vsui huius nominis, quod ex barbara aetate cuilibet notarum, scholiorum, et commentariorum generi sese communicauit.

(e) Exempla sunt in Lexicis et Locorum communium scriptoribus, praesertim Graecis, nec non in Annalibus quibusdam, de quibus constat, ne *κρίνωτάτα* quidem ingenia suffecisse codicibus ita curandis, vt omnia quae sequior manus interiecerat, a sinceris primi auctoris commentariis determinarentur.

(f) Lectus ille vir maximus in Senatum fuit A. 1478. ad Consulatum euectus A. 1481. obiit A. 1517. in Vigilia Philippi et Iacobi Apostolorum. Non confundendus proinde cum filio Hermanno Langenbeck I. V. D. et ciue Hamburgensi, qui A. 1527 inter Pontificios, ab Ampl. Senatu in curiam citatos, partes, sed non magnas, colloquentis sustinuit, memoratus propterea in Actis Hamburgensibus, initio restaur. doctrin. Euang. ap. *Staphorsium* P. II. Vol. I. p. 50. sq. laudatus autem ab *Henningio Cunradino* in Poemat. p. 163. Nostrum vero Consulem immortalem reddiderunt tum legationes reipublicae causa frequenter admodum susceptae, quas ex *Thracigero* cognoscas licet; tum labores in Statuta collati, quibus propemodum persuadeor, vniuersam quoque ipsius codicis

ac deinceps etiam Consule (g), qui suis accessionibus consulare illud opus locupletarit. Langenbeckiana glossa alia brevior est, Rubricis legum plerumque adiuncta; alia prolixior, textui, pro commentario subiecta. Harum quaenam prior fuerit, perperam disquiritur. Breviorem illam iteratis curis ab Auctore diductam multi putant: contra ex prolixiore contractam existimavit *Placcius* (h), qui in lCto suo perfecto

M

p. 160.

codicis nostri recognitionem, anno 1497 factam, Langenbeckii curis deberi; praesertim cum non occurrat illo tempore in Senatu alius Iuris Doctor, cui aptiori isthaec sparta committi potuisse videatur. De consiliis eius ciuitati salutaribus notatu dignum est, quod refert *Chytraeus* L. I. Saxon. ad A. 1510. p. m. 169: *Hamburgenses his octo annis, quibus ciuitatis Lubecae cum Danis bellum durauit, cum D. Hermannii Langenbeci Cos. consilio et hortatu a Lubecensium societate et bello Danico abstinerent, et soli fere tuto in Dania, Noruegia, et cum Hollandis, Anglis et Flandris negociarentur, magnopere merciorum frequentia et opibus aucti et locupletati creuerunt.*

- (g) *Ioannes Wetken*, Artium Magister, A. 1508. Reip. Secretarius, in Senatum A. 1527. cooptatus, hinc Consul electus A. 1529. quum viribus debilitari inciperet, A. 1533. munere suo se abdicauit, defunctus A. 1538. d. 26. Febr. Memorabile est, quum antea Secretarii omnes, vno Io. Quentino excepto, coelibes vixerint, Wetkenium nostrum ad rem vxoriam animum appulisse, et coniugem duxisse Margaretam, Ioannis von Spreckelsen Cos. filiam, atque ex ea non tantum numerosam prolem suscepisse, sed filium Consulem, et porro in posteris non paucos Consules et Senatores Reipubl. nostrae dedisse. Praeterea fauisse eum vehementer sacrorum emendationi, huiusque ministro Bugenhagio, vel ex iis cognoscitur, quae indignanter de eo, tanquam fratris sui Bartholdi Molleri ingrato discipulo, refert *Io. Mollerus* Pontificius ap. Staphorst. l. c. p. 79. *Ioannes autem Ritzenbergius*, ipse olim Secretarius Hamb. in Epitaphio, quod Ioanni Wedekino positum, legitur in *Eabricii* Memor. Hamb. Vol. I. p. 102. hoc eum maectauit elogio:

Huic, quod habes, Iouis vrbs, diuini pabula verbi,

Acceptum merito grata referre potes.

- (h) Ego vero neutrum puto, sed vtramque simul, et eadem opera confectam fuisse, ex ipsis Auctoris verbis in Praefatione colligo, qui, cum de glossa sua vberiore eiusque scopo dixisset, ita pergit: *Zuerst im Anbeghynne schall cene Summarie werden vorhalet inth ghemeene ychteswath van Rechticheyden dath Stücke belanghende, edder thom mynsten werth dhe Glosse remitterende, wor Sassesch Recht darvan redeth vnd beschedeth, vppe dath syct nemandth dorch Unwetenheyth moghe entschuldighen, wann he syct wyll besflythen, dar van tho wethende.* Haec enim non dubito de *Indice* illo Titulorum s. *Rubricarum* glossato loqui, in quo praemittendo Langenbeckius et Legum, et Notarum suarum, summam spectari voluit. Quod si vero non de *Summulis* illis ad Indicem adiectis, sed de ipso Commentario nunc latiori, nunc succinctori quaeras, fateor, non esse in promptu, quod statuam.

p. 160. quum factus esset, *MSta reperiri varia, et valde inuicem differentia, quorum unum altero saepe multo sit locupletius*, maluit ipse de auctoribus nihil definire, sed acquiescere iudicio amici sui *Ottonis Sperlingii*, I. V. D. et Consilarii Regii Danici, qui ab eo consultus, in hanc sententiam rescripsit: *Commentarii succinctioris Tui auctor verus est Hermannus Langenbeck. V. I. D. et ProCos. Hamb. quod ex multis locis commentarii istius manifestum sit, ubi de se ipso loquitur, et de suo tempore gestis in iudicio, quae non possunt alteri cuiquam tribui, nec in alium plane quadrant, quam in ipsum Dn. Langenbeckium. Ultra annum 1509. non inuenio quidquam annotatum a Langenbeckio. Ille vero annus exprimitur L. 14. C. 1. (i) Commentarium prolixiorum alterum M. Iohannes Wetken, Secretarius Senatus et Notarius publicus concinnauit, ut patet ex actis et narratis de Clerico Wendland, et Martino Oldehorst P. 1. qui locus est obseruandus et inspiciendus. Quando enim dicit, tres Notarios interfuisse negotio, duos nominando, Ioachimum Vorst, et Matthaeum Hale, se tertium indicat fuisse. (k)*
 Langen-

(i) Vt totum hoc optimi Placcii nostri opus crebris Typographi erroribus molestum est, ita in his quoque locis, a Sperlingio citatis, ne vnus quidem est, qui euoluentem non fallat. Neque enim vel in L. 14. vel in C. 1. vlla anni nota inest: neque dici potest, ultra annum 1509. nihil a Langenbeckio notatum inueniri. Nam in O. 4. et O. 7. occurrit annus 1511. item in A. 14. et J. 18. annus 1512.

(k) Si alius non datur ad probandum locus, metuo, ne vniuersa illa de Wetkenio, Notarum ampliorum auctore, opinio vacillet. Non piget, locum ipsum (quem non in P. 1. sed in D. 1. pauci tantum libri habent) cum interspersa animaduersione huc afferre: *Welck he (Clericus scil. ille Andreas Wendland, Capituli Notarius, qui causam aliquam ciuilem, de adeunda hereditate, Romanam maligne euocauerat:) doch namals beneende, vnde wolde syner olden Bosheydt nicht vortygen, wowol vnser dar 3 Notarien by weren. (Magnif. Schröderus notat, in MS. Sluteriano ita legi: wowol vnser Notarien 2 darby weren. Quod si recte habet, non relinquitur ex consequentibus argumento Sperlingii locus) alse Jochim Vorste, vnd Mattheus Hale, de mit eme helden, vth wath Orsake, wuste men wol; vnde Herr Herman Langenbecke, Herr Bartelt van Ryne, Herr Marquardt van Loo, vnde Herr Johann van Spreckelsen, Borgermestere, (ergo res post A. 1512 acta) Herr Johann Hülpe, Radtmann, Hans Langenbecke, Har- der van Stoue, Albert Möller, de 4 Vormündere, Meister Johann Wetken, Secretarius des Rades vnde Notarius, Hermann Köuer, Hinrick Kentzel, vnde Peter Köuer, de alle concordereden myt mynen Protocollo. (en narratorem in prima persona loquentem, qui Ioannem Wetken paullo*

Langenbeckii vero notas suas plerumque fecit, ita ut nec primam personam, in qua locutus est de se Langenbeckius, mutauerit, sed eadem saepe verba, iisdem nominibus numerisque et personis retinuerit. (1) Annus 1520. huic commentatori L. I. adducitur: (m) qui aperte post Langenbeckium hoc opus contextum indicat, cum Langenbeckius A. C. 1517. in fata concesserit.

§. III.

Quemadmodum vero glossarum, ita etiam praefationis non eadem est in omnibus libris facies. Quidam sola illa habent, quae ad reformationem Statuti, et propositum glossatoris pertinent. Alii Historiam Hamburgi et status eius mutationem descriptam praemittunt, sub titulo: *Wo Hamborch in eyn is ghesamen, unde myt wath Priuilegien begiffiget.* Alii denique, praeter explicationem Priuilegiorum (quae alii aliis copiosiora habent) et praeter historiam Iudicii Hamburgensis, monita etiam prudentiae ciuilis ex variis auctoribus collecta

M 2

reprae-

paullo ante in tertia nominauerat) *Sünder de frame Prester hadde Byfall van etlicken, de ick hyr,ümme der Unrechtferdicheit willen, de se by my bewiseden, mit eneme swygende vorby ga. Sünder se weren de vppersten im Capittel etc.* Quapropter ut dicam, quod sentio, etsi Io. Wetkenium omnino in dubium vocandum non puto, praesertim si argumentis aliis, mihi forte nondum cognitis, glossatio ipsius affirmari possit; tamen in casibus illis, seu exemplis rerum iudicatarum passim allatis, nihil plane inuenio, quod necessario debeat a Wetkenio consignatum putari. Num vero et Hermanno Langenbeckio iuniori, Consulis filio, et Icto celebri, in ampliato opere paterno aliquid tribuendum sit, alii videant. Legi interim merentur Casus ad J. 18. narrati, in quibus de Hermanno Röüero parum honorifica.

(1) Non arbitror hoc fieri vbique. Nam e. gr. ad A. 21. ita de se ipse Langenbeckius: *So yck derhaluen presenterede eyne schryfftlycke Information, de Meester Albert Krantz, dosüluest tegenwardich, bestedigede. Dar vppe sententiert wordt tegen Dirick Garleffstorpp, de my vppesschede, in saken der Kynder seligen Lüder Langenbecken, ym sösten lede my gewandt Blodes haluen: Dar ere Gründe sittende bleuen in dem dörden lede. Waruppe de Additie gemaket warth anno x. alse my Hans Möller vppesschede.* Haec vero in codice alio optimae notae leguntur relata de Langenbeckio, tanquam de persona tertia, addito etiam anno rei actae 1503. d. 24. Martii.

(m) At ego neque in L. I. neque vspiam alias, consultis quantumuis pluribus MSS. annum illum 1520 reperire potui.

repraesentant (n). Difficile iudicatu, quid in his vel ex opere Langenbeckiano truncatum sit, vel aliena accessione ampliatur. Ad Com-

(n) Curiositatis quidem gratia apponere placet versiculos, quos reperi plurimis exemplis Statuti veteris praescriptos:

Der Stadt Boeck byn yet genannth,
Wolde gerne myth eynen ydern Borger syn befandth,
Ehnen Underwysungh vnde gude Lere geuen,
Dar se syck den nha schycken mochten und nha leuen.

Sed pietatis causa erga Optimos Maiores exhiberi multo magis merentur hae regulae gerendi Magistratus, quas, nescio, vtrum ab ipso aliquo Statutorum interprete, an alio quodam spectato eius temporis viro compositas, et in ipsa rhythmici simplicitate non parum prudentiae spirantes, exempla pleraque elegantiora post praefationem legendas praebent:

Wyltu eyne Stadt regeeren, vnde ohr mit Truwen vorstahn vnd vorwesen,
So schaltu desse twelff Stücke euen mercken vnd oft auerlesen:

Thom ersten lere wyglycken dat Volck regeeren vnde stüeren,
Eyndracht vnd frede maken bynnen der Mueren.

Darnha des gantzen Gemeynen besten schaltu roeken,
Nicht alleyne dynen framen edder Vordeel soeken.

Vorfahrenheyth tho hebbende schaltu Macht anleggen,
Gedencken wo ydt eer gethamet ys, vnd wath de Olden seggen.

Der Stadt Guederen, Eygendoem vnd alle Rechticheyt
Beware flythigen, dath se blyuen in Bestendicheyt.

Men schall se beteren, vnde nicht laten verderuen,

Dan Jaren tho Jaren jo mehr vnd mehr datho wernen.

Dyth ys oock eyn gudth Stücke hyrmede:

Mach dath wesen, holdt myth den Nabern frede.

An lyck vnd recht dy alleweghe prysen schalt,

Eynen iuwelcken beschermen vor vnrechter Gewalth.

Plichte jo den Armen by, und stelle de Wage lyke,

Dath he vnuorweldet blyue so wol alse de Ryke.

Der Stadt Rechte vndt Willfoere synth löfflyck unde guth

holdt se by Macht vnd in grother huth.

Synth se auer wedder Gott vnd wedder Redelicheyt,

So dho se truwlyck aff, nicht achte lange Wahnheyt.

holdt dyth ock vor neene ringe Lehre,

Dath du den Heren des Landes holdest in groter Ehre.

Klofer Lude spröke schaltu alletydt mercken,

Wenn des noth ys, dynen Radt darmede stercken.

Wo men in Steden na düsser Lehre nicht en deyt,

Dar gebryckt ock selden Sorge vnde Arbeyt.

* * *

Eygen Muth, jung Rath, heymlick haath,
Vorderuen mannich Land vnd schöne Stadt.

Commentarium vero vt redeam, in virtutibus eius hoc maxime ponendum arbitror, quod Auctor fontem Iuris Hamburgensis Saxonicum nunquam dimiserit ex oculis; vt ut Bartolus etiam nonnunquam, cum Iure communi Romano, pro re nata, in partes vocandus fuerit, a quo tamen Iure ciuibus suis plus tricarum, quam expeditae intelligentiae, ipse videtur metuisse. Audiamus de consilio suo ipsum ita praefantem: Worumme navolgende den Weghen der ghemenen Römischen Rechten, de syck gemeenlycken wenden vnd keren tho den Rechten der Grecken, alse tho ereme Borne vnd Orthsprunghe; so gedencke yck my tho geböghende vnd neghende to Sasseschem Rechte, vnmme tho mydende mennichuolde Behendigheyde der ghemenen Rechte, de slychten vngheleerden lüden syn vnbegrypplyck, vnd in velen Delen vnuorstendlyck. Wowoll ychteswann de noth werth esshende, myth ghemeneme Rechte tho vnderschedende, dath süß in Sasseschem offte Stadtrechte ys vnbegrepen, edder myner kleinen Wetenheyt vnkundt vnd vnbewusth.

§. IV.

Cuperem equidem, tantum mihi spatii dari, vt vnum alterumue exemplum glossae ex diuersis codicibus descriptae, et iuxta se inuicem positae, exponere possem conspectui lectoris, fortasse felicius diuinaturi, quid Langenbeckianum sit, quid alienum. Sed quoniam id neque sine verborum, in quibus illud discrimen maxime animaduertitur, prolixitate, neque sine annotatione lectionis infinite variantis fieri potest, iuuat saltem codices quosdam praeclaros laudare, quorum copia humaniter facta, Fautores nostrae qualicunque suppellectili suppetias tulerunt. Vnum ex bibliotheca sua suppeditauit, iterum hic mihi, ob generosam iuuandi facilitatem, quam honorificentissime nominandus Magnus *Rulantus*, membranaceum, egregiae scripturae, a Bartholdo quodam Egghemanno A. MDXXIX. fideliter exaratum, a quo credo Langenbeckianos commentarios, si qui sinceri habentur, meros et sinceros propinari. Alios duos, non minus praestantes, sed chartaceos et admissio iam augmento extensiores, eadem bibliotheca custodit. Quemadmodum etiam probae notae exemplum, et Placcio iam olim aestimatum, possidet Vir Nobiliss. Io. Henricus Simon, I. V. D. Omnium vero excellentiam superat codex Luisianus, chartaceus quidem, sed regali, quam vocant, paginarum amplitudine, ea scripturae

auro et rubrica distinctae pompa, ea picturarum in membranis praefixarum elegantia (o), ea denique commentariorum et accessionum integritate quam accuratissime exaratum, ut spectatu digniorem vix arbitrer in manibus esse priuatorum. Quamobrem non possum, quin gratias publice agam possessori perbenigno, Viro Ampliss. Spectatissimoque, *Ioanni Hermanno Luis*, Senatori et Scholarchae meritissimo, qui, pro singulari sua erga nos humanitate, usum eius prompte ac liberaliter indulgit (p). Silentio praetereo exempla, recentiore quidem manu, sed ex probatissimis veteribus descripta, et ex collatis diuersis glossarum apographis, variantium notatione instructa: cuiusmodi aliquod *Schroederianum* tractare mihi licuit, et incredibilem Magnifici Viri, τῆ νῦν ἐν ἀγίοις diligentiam admirari.

§. V.

Nouiorum Statutorum interpretes eo ordine in censum referam, ut praemissis subsidiis literariis et ad limen quodammodo pertinentibus, Colla-

(o) In quibus picturis etiam Hamburgi facies, qualis saeculo XV. fuit, habitus etiam Consularis antiquus considerari meretur.

(p) Scriptum est splendidum hoc Statuti glossati exemplum anno 1582, videturque adornatum vsibus familiae non ignobilis, nec tamen Consularis aut Senatoriae, quippe Insignia eius, quae a luculento penicillo praefixa sunt, in Fastis nostris non reperiuntur. Post frontispicium paginam singularem membranaceam, pictorio opere eleganter vestitam, occupant hi versus *Henningi Cunradini*, Conrectoris quondam Hamburgensis, et Poetae clarissimi, qui inter Carmina eius, Rostochii A. 1607. 8. edita, non leguntur:

*Ex dicto Demosthenis
de ciuitatum legibus:*

Cum mens aut anima est humano in corpore, vitam

Corpus habet: at cadauer hoc est sine anima.

Sic, dum lex et iura vigent, habet inclyta vitam

Quoque ciuitas, sine lege quae cadauer est.

Lex vita est populi, vigilat cum sancta per urbem

Iustitia, puniens malos, seruans bonos;

Quae gladium strictum gerit, aequalemque bilancem,

Sic alma Pax, Salusque floret publica.

In libro hoc spirant Leges sacrataque Iura,

Vno ore in Vrbe quae loquuntur omnibus.

Legibus Hamburgum creuit, nunc viuit honestis,

Potens et aequo Iure sustollit caput.

HEN. CVNRADINVS, ART. LIB. M.

ET P. CAESAREVS scribebat

Anno CHRISTI 1582. Idib. Maii.

Collationis ac Differentiae scriptores commemorem; tum vero Commentarios ipsos, ac primo quidem manuscriptos, afferam, qui partim codicem vniuersum illustrant, partim in prima eius parte toti occupantur: ab his pergam ad typis expressos, quorum alii per Libros et Tractatus, alii per Disputationes Academicas, vel partem, vel caput, vel legem denique singulam Statuti explicarunt. Nolim autem in ratione hac nominatim conficienda expectari a me etiam τὸ κριτικόν: quod vti facultatis meae non esse agnosco, ita contractis iam quodammodo velis nauigandum mihi video; quoniam et temporis angustia vrgeor, et metuere incipio, ne limitem dissertatio gymnastica excedat.

§. VI.

In comparanda notitia Auctorum, ad illustrandum Ius Hamburgense facientium, tenuem admodum operam praestat *Mart. Lipenii* Bibliotheca Iuridica, quae vtvt iam tertium edita et locupletata, titulum tamen *Hamburgensium*, pro dignitate et copia Urbis, satis macilentum reliquit (q). Nec erat sane, quod a viris doctis externis, ad quos nostrarum rerum accuratior cognitio rarius pertingit, abundantiora expectaremus. Partes hae sunt nostratum: inter quos tamen in hoc genere, qui bene mereri voluerit, solus fere adhuc repertus est Vir Consultisf. *Carolus Ioannes Fogelius*, I. V. L. (r). Praeter alia enim in historia patriae literaria, pro indole et viribus elaborata, exstant ab eius industria:

Biblio-

(q) Secunda enim editio ad inanem in prima Titulum *Hamburgensium* nihil fere attulerat praeter errores, adeo, vt non tantum de Statutis ipsis nihil pleni ac certi esset, sed plane *Wolfgangus* et *Lauterbachius*, eiusdem viri nomina, in duos scriptores transformarentur. Melior est editio tertia: quamquam optarem, doctissimo curatori in suppetiis fuisse hominem aliquem Hamburgensem, rerum patriarum non ignarum, qui caueret, ne ingrederentur, quae ad Historicam magis quam Iuridicam bibliothecam pertinent, contra vero *Sluteri*, *Langenbeckii* et aliorum nobilia nomina et opera non plane omitterentur.

(r) Optimi huius viri, hoc ipso anno V. Id. Aug. aet. LXIV. defuncti, vitam (ipso tamen adhuc viuo et spirante editam) cum scriptorum catalogo, inuenies in dem *Juristischen Bücher-Saal* P. X. p. 168. sqq. Imaginem felici pictura expressam exhibent *Acta Erud. Germanica*, ad frontem Partis CCXIX. Laudibus vero amici merita et labores prosecutus est Vir, non seueriore tantum sacerorum doctrina, sed literarum quoque amoeniorum gloria nobilissimus, *Io. Christophorus Krüfike* in Epistola ad Fogelium, qua erudite supplet postremum eius opusculum, paullo ante fata euulgatum sub tit. *Nachricht von denenjenigen gelehrten Hamburgern, welche bis daher wegen ihrer Vater-Stadt nicht bekannt gewesen* &c.

Bibliotheca Iuris statutarii Hamburgensis, seu Dnn. Hamburgensium Graduatorum aliorumque Disputationes Iuridicae, quae ad Ius statutarium et Processum Hamburgensem facile possunt referri, sub duplici serie siue ordine: 1. Iuxta materias s. ordinem Statutorum, inprimis Titulorum et Articulorum cuiuscunque Partis. 2. Secundum nomina Dnn. Auctorum Hamburgensium ordine alphabetico, loco Academiarum annoque adiecto etc. Hamb. 1719. fol.

Decennio abhinc interiecto, et augmentis interea laboriose collectis, idem opus alia forma, hoc titulo fuit recentatum:

Antiqua et Noua Bibliotheca Disputationum Dnn. Hamburgensium Literatorum Iuridica, in usum Dnn. Hamburgensium et aliorum Literatorum, grato, qui id annuerunt, animo, horis succisuis collecta, suasu aliorum denuo usque ad ducentas Disputationes aucta, et animi causa reuisa atque edita anno Iubilaei secundi MDCCXX. Hamb. 4.

Huc denuo accessit superiore anno

Primum Supplementum, siue desiderata ulterior continuatio Bibliothecae Dispp. Dnn. Hamb. Iuridicae, plenior in usum (vt habent verba Auctoris) virorum Hamburgi natorum, qui ab anno 1731. usque ad 1736. accesserunt, et ad modum Bibliothecae-Lipenio-Ienichianae (s) publicatum et collectum, in patriae utilitatem editum anno Iubilaei Smalcaldici secundo. Hamb. 1737. 4.

Praeter haec quis gratia dignum non existimet etiam illum laborem, quem exantlauit idem Fogelius in concinnando quam plenissimo rerum ac verborum Indice ad Statuta, quo codicis tractatio et sedis argumentorum inuentio mirifice iuuatur:

Neu vermehrtes und wohl eingerichtetes Register des Hamburgischen Stadt-Buchs, über alle Wörter und hauptsächlich vorkommende Materien, welche in denen Hamburgischen Statutis, oder in dessen vier Theilen, una cum locis parallelis enthalten und zu finden sind etc. cum Approbatione Eines Hochweisen Raths, dem Publico zum Besten herausgegeben. Hamb. 1719. fol.

Non est ab hoc subsidiorum genere alienum Martini Mulleri, nescio cuius, I. V. L. *Ius Hamburgense breue*, quod ex superiore saeculo MS. habetur, et consistit in Locis legalibus, seu materiis Iuris ordine alphabetico dispositis, de quibus, quid sit statutarium, verbis Latinis, et citata lege, definitur.

§. VII.

(s) Praebuerat enim Celeb. Ienichius in Bbth. Lipen. p. 236. Fogelio nostro hoc testimonium, quod in utroque Bibliothecae suae Hamb. Iuridicae opere plurima portentosae diligentiae et summae accuratationis vestigia reliquerit.

§. VII.

Ad comparationem Statutorum Hamburgensium cum legibus et iuribus aliarum ciuitatum, gentiumque, siquidem vel ex ostensa conuenientia, vel ex peruestigatis differentiae causis, plurimum lucis ac roboris ad legem accedit; laudanda veniunt haec adminicula:

Henrici Gieseberti (t) *Periculum primum Statutorum Harmoniae practicae, occasione Iuris Ditmarsorum prouincialis nouissimi susceptum.* Lubecc. 1652. 4. Infinita fere ex Hamburgensium legibus et Constitutionibus ad consensum trahuntur in laborioso hoc opere, in quo (referente Io. Mollero) exquisita instituitur iuris Dithmarsorum nouissimi (de anno scil. 1567.) comparatio cum Iure communi, diuino et humano, maxime Romano, Caesareo, Teutonico, tum etiam antiquioribus huius populi vicinorumque Statutis, inprimis cum Teutonum antiquis, et Saxonici superioris ac inferioris, omnisque reliqui maris Balthici circuli praecipuis praesentibus legibus specialibus, et Declaratio, ex recentissimis Practicorum scriptis adiicitur.

Eiusdem Periculum secundum, quod versatur in patrocinio personarum, maxime minorum, in Tutela et Cura, modisque rerum lucri titulo acquirendarum. Hamb. 1665. 4.

Iacobi Bloch, Hamb. (praeside Wolfg. Ad. Lauterbach) *Iuris Ciuilis ac Canonici cum Hamburgensium Statutis Differentiae principes.* Tubing. 1656. 4. et in Vol II. Disputationum Lauterbachianarum.

Pauli Kochs, I. V. D. Brem. *Specimen Collationis Differentiarum Iuris Romani, Saxonici, Statutarii liberae Reipublicae Bremensis, Lubeccensis*

N

(t) Decus illud quondam Cimbriae *Petrus Axenius*, in Epistola quadam ad Giesebertum, data Heidae 1670: *monumenta*, inquit, *ingenii tui pridem calculum meruere intelligentium existimatorum, nominatim ciuilis prudentiae Antecessorum in Academia Gryphiswaldensi; Benedicti Carpzouii τὸ πᾶν, Broderi Pauli, cuius in sinum Hamburgensis ciuitas nuper concessit, et, quem principe loco memorare debuissim, Ioannis Adolphi Kielmanni a Kielmanseck.* *Morhofius* contra censuit, Gieseberti operam tantum tumultuariam esse, nec multum ornare utilem illam, et omnino expetendam Statutorum omnium Harmoniam. vid. *Io. Molleri* Ifag. ad Hist. Chers. Cimbr. p. 636. sq. qui, vtrum *Tertium* quoque Gieseberti *Periculum*, de rerum onerosae acquirendarum modis agens, et *Quartum*, delictorum priuatorum iura expediens, lucem publicam viderint, per Catalogorum nundinalium fidem non desinit ambigere.

becensis et Hamburgensis, vti etiam ciuitatis Oldenburgensis et Verdenensis, collectum, iuxta seriem Alphabeti dispositum, et in gratiam studiosae iuuentutis in lucem editum. Oldenburgi 1676. 12.

Matth. Dieterici Schaffshausen, Hamb. I. V. D. et postea Syndici, *Dissertatio inaug. sistens Parallelismum Iuris Hamburgensis cum legibus aliorum populorum*. Gissae 1706. 4.

Nic. Gothofredi Steuernagels Memorabilia Statutorum Lubecensium et Hamburgensium Axiomatico-Harmonica, vorstellend die fürnehmste Merckwürdigkeiten des Lübeckischen Stadt-Rechts, worin dasselbe mit dem Hamburger Stadt-Recht übereinkommt, auch von selbigem und gemeinen Råyser-Recht abgehet. Mit beygefügtten *locis parallelis* des alten Codicis, und dienlichen *Notis* erläutert. Altona 1731. 4.

§. VIII.

De Notis et Commentariis ad Statuta Manuscriptis nunc dicturus (u), scio quidem, esse in his, quae non publicandi studio, sed privato vsui a viris praeclaris ad suum, quo quisque utebatur, codicem collatae, atque hinc ab aliis deinceps in commune commodum exscriptae fuerunt. Nec proinde dubito, fore multos in magnis illis atque excellentibus Urbis nostrae ICTis, quorum pariter aduersaria ad leges patrias longo studio locupletata, ceteris fortasse non inferiora futura essent, nec conspectu publico indigniora. Hi tamen, quoad sua sibi habent, in censum nostrum ea duntaxat venire patientur, quae communicata sunt, et passim in hominum manibus versantur. In his primum locum iis dabimus, qui per omnes Statuti Partes iuerunt:

Vincentii Molleri, I. V. L. et Cos. Hamb. (x) *Annotationes ad Statuta Hamburgensia Anni 1603*. praeclarae ac copiosae, multaque Iuris Civilis scientia, et rerum iudicatarum exemplis instructae.

Ioachi-

(u) Ne quid de his angustum nosceremus, subsidiis ex paterna suppellectile perquam humaniter erogatis effecit Vir diuini pariter ingenii, ac solidioris sapientiae laude clarissimus, communique Patriae fiducia dignissimus, *Matthaeus Arnoldus Wilckens*, I. V. D. Fautor noster eximius: cui propterea nos profiteamur obstrictos, et corporis vigorem incomparabili animo semper parem apprecamur.

(x) Is filius fuit Eberhardi Molleri, Senatoris, A. 1588. defuncti, primum Secretarius A. 1588. dehinc Senator A. 1596. denique Consul A. 1599. rebus humanis exemptus A. 1621. vid. Fabricii Memor. Hamb. Vol. I. p. 265.

Ioachimi Claen, I. V. L. et Cof. Hamb. (y) *Annotationes ad Statuta Hamb.* Mollerianis quidem pauciores, sed non minus egregiae et rebus decisivae plenae.

Vlrici Winckelii, I. V. L. et Cof. Hamb. (z) *Annotationes ad Statuta Hamburgensia*, succinctae; sed his paullo ampliores *Eiusd. Notae über die Reformation des Hamburgischen Stadt-Buches.*

Vincentii Molleri, I. V. D. et Synd. Hamb. (aa) *Correctiones Statutorum Hamburgensium*, quas, ex mandato Ampliss. Senatus, studiose confecit, promulgationi destinatas, et concepta iam ad publicandum formula (quae in MSS. praefixa legitur) instructas, dumamodo ciues annuissent.

Ioannis Garmeri, I. V. D. et ab A. 1626 -- 1638. Syndici, *Notae reformatoriae ad Statuta Hamburgensia* (bb), quae cum Mollerianis modo

N 2

- (y) Electi A. 1622. quum ab A. 1601. Secretarius, et ab A. 1616. Senator fuisset. Vitam eius et merita insignia (in quibus non reticendum puto, quod Admirantissimae nostrae primarius auctor et conditor exstiterit) complectitur Epitaphium, quod dioptrico Gabrielis Engelii pictoris artificio nobile aedem Nicolaitanam ornat, exscriptum a Theod. Anckelmanno in Inscriptt. Hambb. N. LXXV. itemque Christoph. Schwanemanni carmen, a Fabricio insertum l. c. Memor. p. 155. sq.
- (z) Elogium Magnif. Viri, qui A. 1649. emeritisimus decessit, ex tabula ad sepulcrum suspensa referunt *Inscriptiones Hambb.* N. CXXXI. De vita vero et obitu eius Dissertationem, ab *Vlrico Winckelio* nepote A. 1680. scriptam, cum epicediis praestantioribus legendam dedit *Fabricius* in Memor. Hamb. Vol. I. p. 209. sqq.
- (aa) Cum Hamburgum duos Vincentios Molleros, duorum fratrum filios, vnus Vincentii Senatoris nepotes, tempore valde propinquo Syndicos habuerit, obseruandum est, auctorem Notarum ad Statuta fuisse seniore, Ioannis mercatoris filium, Ioannis Syndici et Bartholdi Consulis patrem, I. V. Doctorem, qui A. 1601. Syndicus factus, atque etiam Ducis Holsatiae Consiliarius, obiit A. 1625. Alter Vincentius Mollerus, iunior, Casparis Senatoris filius, Dietrichi Consulis pater, I. V. Licentiatus, Protonotarius, Petro fratri in Syndicatu A. 1625. surrogatus, decessit A. 1635. Ab utroque diuersus, et ex alia Mollerorum familia, Vincentius Consul, de cuius Notis ad Statuta paullo ante dictum.
- (bb) Haec Notae licet nunquam promulgatae sint, aut publica auctoritate confirmatae; attamen multa Ictorum celebriorum patriae ciuitatis praxi exploratum esse, saepissime easdem in iudicando obseruari, ait *Dieder. Anckelmannus* in *Disf. de Pactis dotalibus* p. 13. n. 8. qui tamen, nescio quo errore aut consilio,

cas

modo dictis passim ita consonant, vt videatur Garmerus suo labori, quem pariter non iniussu Senatus suscepit (cc), Mollerianas animaduersiones substruxisse.

Nicolai von der Fecht, I. V. L. et Senatoris Hamb. A. 1650. defuncti, *Annotata ad librum Statutorum*, a diuersa tamen manu (dd) quam forte Alberti fratris, I. V. L. aut huius filii Dauidis esse suspicor, interpolata. Quaedam in iis occurrunt liberius et iocose dicta, quibus prauiores mores, praesertim ad P. I. Tit. I. false perstringuntur.

Erici Wördenhofs, I. V. L. ab A. 1630--1667. Senatoris (ee), *Annotationes ad Statuta*, non quidem admodum multae, sed quas tamen alia ἀπόγραφα aliis paullo auctiores habent.

Alberti Schreiningii, I. V. D. et ab A. 1672--1688. Syndici praeclare meriti (ff) *Notae ad Statuta Hamburgensia*, post obitum eius ex codice, cui eas partim ipsa auctoris, partim aliena manus alleuerat, exscriptae, et causis suo tempore in iudicio definitis memorabiles.

Henrici

eas tribuit *Vincentio Garmero*, Ioannis nostri filio, et ab A. 1659. usque ad 1677. Syndico. Sed maior hac in re mihi fides est *Vinc. Placcii*, Ioannis Garmeri ex filia nepotis, qui in ICto perf. p. 161. testatur, se *Reformatorias has Notas*, tempore aui sui *Ioannis Garmeri* conceptas, ex autographo eiusdem descriptas, et a se collatas, possidere.

(cc) Ex impensa igitur a *Winckelio*, *Mollero* et *Garmero* opera liquet, serio in id incubuisse Ampl. Senatum, vt Statuta, quae A. 1603. festinata quodammodo agnoscebantur, plus formae ac lucis acciperent. Sed praeter septem illas leges, per Recesum A. 1618. reformatas, et sero demum tertiae Statutorum editioni subnexas, nihil nouae faciei vniuerso Statutorum corpori datum, nedum typis publicatum fuit.

(dd) Quum A. 1684. et sq. copiosa bibliotheca *Dauidis von der Fecht*, I. V. D. auctione publica Hamburgi diuenderetur, codicem illum Statuti, ab amico redemptum, cum aliis *Nicolai* Senatoris manu scriptis contulit vir Consultissimus *Matthaeus Slüterus*, oramque libri deprehendit non vna eademque manu notatam, maximam tamen partem ipsius *Nicolai*.

(ee) Non esse has *Annotationes* a filio *Erico Wördenhofs*, qui pariter I. V. L. et ab A. 1676—1679. Senator fuit, apparet ex allatis ab auctore iudicatarum rerum exemplis, quorum tempora annum 1621 non excedunt. *Erici* patris elogium vide in *Memor. Hamb. Vol. I. p. 513.* et mirare ICtum Theologum, qui *Doctrinae Christianae capita* Latino stilo in *Enchiridion* contulit, editum Hamburgi 1657. iterumque auctius 1664. 12. Quantum ipsi debeat Iudicium inferius *Hamburgense*, A. 1622. noua lege instauratum, cognosci potest ex *Memor. Hamb. Vol. IV. p. 377.*

(ff) De quo *G. Eliez. Edzardus* in *Progr. funebr. ap. Fabric. in Memor. Vol. I. p. 457. sqq.*

Henrici Meureri, I. V. L. et Consulis ab A. 1678--1690. nobilissimi, (gg) *Annotationes ad librum Statutorum*, diligentes et copiosae in accitandis optimis ICTis, quorum locis sententia legis illustratur.

Weneri Ioannis Vffelmanni, I. V. D. et ab A. 1680--1690. Senatoris (hh) non tantum *Summaria* seu Argumenta *vnus cuiusque legis*, Latinis verbis commode concepta, sed *Annotatiunculae* etiam ad *Statuta*, *Priuilegium de non appellando*, *Recessum anni 1603*, et *Constitutionem anni 1647*, de *Decoctoribus* sparsae, in manibus versantur.

Anonymos tres Statutorum interpretes non arbitror hic mihi negligendos, quorum duos laudatissima illa *Wilckeniana*, vnum nostra nobis supellex ministrauit.

Vincentii Placcii τὸ μακαρίτης *Commentarios in Ius statutarium Hamburgense*, qui a tanto viro non poterant non insignes expectari, dolemus haesisse in affectis (ii).

§. IX.

Alii praecipue in illustranda *Parte I. Statutorum*, quae de vniuersa rerum nostrarum forensium constitutione, causarumque in iudiciis agendarum modo ac ordine praecipit, eximiam quandam industriam collocarunt. In his (salua aliorum, qui forsan adhuc delitescunt, praestantia)

N 3

gratiam

(gg) Vide *Eberh. Anckelmannum*, merita illustris viri celebrantem l. c. p. 309. sqq.

(hh) *Lectionum* huius *Rittershusianarum*, et bigae fratrum, quos habuit, clarissimorum, memoria est apud celeberrimum, nostrique amantissimum *Seelenium*, in *Stada literata*, p. 109.

(ii) Promiserat eos saepius vir optimus in *Rationibus* scriptorum suorum, iam A. 1674. et 1679. confectis; multoque magis saluam eruditis mouerat in ICTo suo perfecto, p. 170. proposita *Idea Commentarii optabilis exegetico-practici*; vbi addit, se *praeparationes* non exiguas iam adornasse, ex *XXV. annorum praxi*, quandoque non infrequente, cura et industria in conuersatione *Curiae* forique participantium *Virorum summorum*, et collectione praesidiorum, qua *manuscriptorum*, qua *impressorum plurimorum*, comparatas. Sed cum de otio et viribus desperaret, daturum saltem se promittit in *uno aliquo Statuto specimen totius huius consilii*; ex quo intellectum iri putat, quid distet eiusmodi commentarius ab illis, qui haecenus proditi sunt in alia statuta urbium aliarum: quorum plerosque, ait, aliquibus proletariis et peruulgatis ex *Iure communi* assumentis, in *usum tabularum* potius, et *lucrum auctorum*, quam *illustrationem et interpretationem commendabilem omnimodam Statutorum conscriptos*.

gratiam et laudem ab omnibus, qui in foro Hamburgensi vel acturi causas, vel iudicaturi sunt, plane egregiam meruerunt hi Triumviri:

Matthaeus Slüterus, I. V. D. et Senator ab A. 1703--1719. (kk) cuius gloriam, scriptis partam, nulla apud nostrates obliuio delebit. Is, quemadmodum omne suum tempus, quod a negotiis publicis vacabat, (praeter Astrologicum, quo pariter delectabatur, studium) incredibili diligentia rebus ac documentis Hamburgensibus colligendis, componendis, ac consignandis transmisit, historiamque rerum sua aetate Hamburgi actarum in commentarios priuatim retulit; ita in illustrationem Iuris patrii tanta incubuit industria, vt praeter alia eius capita, in quae exstant libri typis ab eo vulgati, deinceps a nobis commemorandi, singularem conuerteret diligentiam in Partem Statuti primam, luce quam vtilissima perfundendam; eoque fine delectam quandam virorum vsu et experientia praestantissimorum societatem (ll) sibi adscisceret. Ex qua, veluti priuata quadam Iurisperitorum academia, Slutero calamum commodante, nata sunt haec opuscula, quorum sibi copiam fieri merito optabunt omnes, qui illotis manibus ad rem fori nostri tractandam aggredi verentur:

Sonder

(kk) Vitam Viri, non genere magis, quam meritis inclyti, a fratre Davide Slutero Germanice consignatam, nec non funebres Pl. Reu. Krüfikenii nostri, hoc carminis genere mirifice pollentis, Elegos, multa de Slütero et tota Slüterorum gente notitia affatim conspersos, Memoriarum suarum Hamburgensium Volumini V. p. 427. 440. inseruit Fabricius. Scriptorum eius indicium faciunt Nova literaria maris Balth. A. 1700. p. 122. sq. explicatius vero Noua lit. Germaniae A. 1703. p. 76. sqq.

(ll) Factum est A. 1692. d. 24. Nouemb. initium huius societatis, quae, nisi fallor, ad decennium substitit. Fuere in ea viri, in foro nostro eiusque consuetudine versatissimi, *David Slüterus*, Matthaei nostri frater, I. V. D. et causarum patronus celeberrimus, *Hermannus Langenbeck*, I. V. D. ipse inter claros Iuris nostri interpretes mox laudandus, *Zimbertus Amsinck*, I. V. L. doctrina et experientia clarissimus, *Ioachimus Stülmacher*, Procurator ad 42 annos exercitissimus, *Henr. Fridericus Borcholtus*, Procurator egregie doctus, et *Henricus Wördenhof*, Notarius longo vsu peritus. Scopum libet ipsis Slüterī verbis exponere: daß wir mit einander Unterredung pflegen möchten, wegen der Hamburgischen Gerichts-Ordnungen, um darüber zu conferiren, und zu untersuchen, was bis dato noch in Observanz wäre; imgleichen was, zu welcher Zeit, qua occasione, einige Artickel davon abgekommen; anben uns in etwas zu informiren, wie es in denen Dingen, die in den Gerichts-Ordnungen in specie nicht verfasset, ratione processus, von denen Herren Procuratoribus und im Gerichte gehalten würde.

Sonderbare Anmerckungen über den in Hamburg üblichen Process, nach Anleitung der alten und neuen Hamburgischen Gerichts-Ordnungen. (mm)

Annotationes ad Partem I. Statutorum Hamburgensium de A. 1603. betreffend den gerichtlichen Process, wie er hiebevör geführt, und heute zu Tage in einem und andern geändert. Accedunt *Annotationes* über die neue Falliten-Ordnung de Anno 1647. item über die Gerichts-Ordnungen de A. 1622. 1632. et 1645. cum *Indice Annotationum* über die Gerichts-Ordnung de A. 1603. welche in P. I. Stat. Hamb. enthalten.

Nachricht von denen sogenannten *Concordaten*, deren in *Statuto Hamb. P. I. Tit. XVII. Art. 3.* gedacht wird, betreffend die *Arresta*, wie weit nemlich solche Stat haben gegen Holsteinische und anderer hohen Herrschaften Unterthanen: woben zugleich gehandelt wird von Arresten gegen die Hanse-Städte; von dem *Priuilegio*, so das Dohm-Capittel desfalls in Hamburg hat; item von der in Hamburg sich aufhaltenden Englischen Nation; imgleichen von denen so genannten Schauenburgischen und Möh-
len-Hofe, sammt den Königlichen und Fürstlichen Häusern in der Fuhlentwiete und Stein-Strasse.

Der Hamburgische Richter, siue vom Richterlichen Ampte. (nn)

Ioannes Ioachimus Mullerus, I. V. D. et in Iudicio nostro inferiori quondam per annos bene multos Actuarius, non solertia tantum, dexteritate et labore in officio suo nobilissimus, sed, praeter exactam Iuris peritiam, in vario quoque doctrinae genere exercitissimus (oo), anno 1733. defunctus. Huius *Annotationes in Partem I. Statutorum* merito magni fiunt, et cupide appetuntur ab omnibus, qui viro acerrimi iudicii et longae experientiae circa leges et

(mm) Non tantum quae hodierna sunt, praeclare explicat hoc scriptum, sed propterea etiam lectu dignum est, quod in omnem Iuris ac Iudicii Hamburgensis antiquitatem, ipsasque adeo reipubl. origines diffunditur.

(nn) Huius scripti, nondum a me visi, primo loco inter MSS. Slüteriana, prelo partim parata, mentionem facit Pl. Reu. *Krüskenius* l. c. not. 55.

(oo) Raro exemplo inter ICTos Orientalium quoque linguarum peritos, et diuinioris codicis interpretes referendus. Quippe notae sunt eius Animadversiones in Iobum, editae sub larua R. *Marescotti*, efficto nomine ex *Otmarschen*, in quo icino pago praedium, et otio suo literario secessum Müllerus noster habuit.

et consuetudines nostras non parum tribuendum existimant. Quamquam Auctor ipse modeste praemonuerit, nolle se sua omnia pro exploratis venditare, sed cupere tantum, communicatis quae ipse legisset aut expertus fuisset, aliorum lectionem et recognitionem excitare.

Hermannus Langenbeckius, I. V. D. primum ab A. 1699. Secretarius, tum ex Protonotario A. 1721. in Senatum lectus, et A. 1729. d. 27. Iun. infelici casu extinctus: Vir magni ingenii, prosapia sua non indignus, et in illustrando iure patrio vestigia illustris tritauī (pp) laudabiliter ingressus; bono publico confecit, Senatuique obtulit *Commentarium in Partem Statuti nostri primam*, diligenter elaboratum: quem in curia, pro vsu communi, si res posceret, reponendum, gratiaque et praemio dignum Ampliss. Senatus existimauit.

§. X.

Typis expressum in vniuersa Statuta Hamburgensia *Commentarium* adhuc nullum habemus. Qua in parte Hamburgum concedit Lubecae, Meuium sui Iuris interpretem haud inaniter ostentanti. Ad Partes autem Codicis nostri, *Titulosque et Articulos singulos* non pauca prodierunt digne ac praeclare composita, ex quibus ea primo referam, quae faciem *libri* aut *tractatus* habent, et solis fere iam iam laudatis duobus viris, *Slutero* et *Langenbeckio* debentur:

Matthaei

(pp) Hermannī scil. Consulis, ex cuius fratre Garleuo descendit hic Noster. In veteris autem illius Hermannī memoriam quando nunc iterum per abnepotem retrahor, nec viro immortalī elogium, nec lectori inuidere possum versus, quos A. 1582 *Ioanni Kleyen*, I. V. L. et Canonico, Langenbeckii Consulis proneptim ducenti, scripsit *Henningus Conradinus*, in Poematibus eius coniunctim editis frustra quaerendos:

Hic est *Langbeckius*, Germano nomine dictus
Hermannus, placido pectore, mente sagax.
 Doctor et hic, Consulque sciens et iuris, et artis
 Palladiae, et pacis clarus amore fuit,
 Consiliisque valens: quo non sapientior alter
 Ciuibus hic seculo iura priore dedit.
 Iunctus amicitiae cui foedere Crantzius haesit;
 Par animus, studium par vtriusque fuit.
 Hic rexit Cathedram; fuit illi Curia curae:
 Hamburgae praestans vrbis vterque decus.

Matthaei Schlüters, I. V. D. Rechts: begründetes Tractätlein von einer zu Rechte beständigen Gewohnheit, in XXI. Tituln; zu mehrerm Verständnisse eines künftig folgenden Tractats (qq) von dem in Hamburg üblichen Achterfolgungs: Process 2c. Hamb. 1694. 4.

Eiusdem Historisch: und Rechts: begründeter Tractat von denen Erben in Hamburg, derer Achterfolgung, und Loskündigunge der darinn versicherten Gelder; worin gehandelt wird von denen Erben oder unbeweglichen Gütern, dero Zubehör, Seruituten, Freyheit und Gerechtigkeiten; insonderheit von der Brauerey: Gerechtig: keit, und dem ganzen Brau: Wesen in Hamburg; imgleichen von denen alten und neuen Gassen, Märckten und Plätzen, woran die Erben liegen; dann von denen Stadt: Erbe: Büchern, und der Einschreibung der Erben in dieselben; auch von Beschwerunge der Erben, und dem ganzen Achterfolgungs: Process, und was dem anhängig; wie auch der Loskündigung der in denen Erben auf öffentliche Verlassunge belegten Gelder 2c. Hamb. 1698. 4. (rr).

Eiusdem Rechts: begründeter Tractat von dem Entsetzungs: Process, wie selbiger bey Prosecution, oder Achterfolgung eines öffentlich verpfändeten Erbes, oder unbeweglichen Gutes in Hamburg geführt wird, und Rechtswegen geführt werden muß. Sammt der Juristen: Facultaet zu Kiel, und Hn. D. Sam. Strykii beygefügten Responsis über eine in des Auctoris Tractat von denen Erben P. VI. tit. 26. in Hamburg oft vorkommende Frage. Hamb. 1699. 4. (ss).

O

Eiusdem

(qq) Huius promissi Tractatus materiam omnem videtur Consultiff. Auctor, mutato consilio, ingessisse in Tractatum von den Erben, cuius Partem VI. totam occupant, quaecunque de Processu Prosecutionis separatim edenda olim destinabantur.

(rr) Quisquis Hamburgum nouit, et, quid spondeat hic Sluteri liber, vel ex frontispicio intelligit, oppido fatebitur, non caufarum tantum auctoribus, sed vnicuique rerum patriarum studioso opus tam vtiliter elaboratum quantius esse pretii debere. Vid. Acta Erud. 1699. p. 77. Sam. Strykius in Epistola ad Auctorem, subiuncta libello vom Entsetzungs: Process: Nullus dubito, inquit, si si ingratum praesens seculum, posteros Tibi acturos gratias, quod materiae huic (de hereditatibus) tenebris hactenus inuolutae, lucem fulgentissimam accenderis, cuius splendor se diffundet etiam ad alia Ictorum collegia, quibus circa materiam hanc, alibi non-discussam, de iure respondendum.

(ss) Summam vide in Nouis liter. Germ. A. 1703. p. 79.

Eiusdem Historisch- und Rechts-begründeter Tractat von dem Erb-Rechte der Ehe-Leute, wie selbiges in dem gemeinen Kaiserlichen, mithin auch Sachsen-Rechte begründet. Woben erwiesen wird, daß selbiges Recht auch in denen Hamburgischen Ländern, Billwar-der, Utschlag, Ochsenwarder, Mohrwarder, Finckenwarder, Mohr-burg, Tatenbarg, Spadenland 2c. 2c. Statt habe. Sammt einer Historischen Vorrede, worin mit mehrern gezeiget, wie die Sachsen einen grossen Theil von Europa nach und nach erstritten, und daher das Sachsen-Recht an vielen Orten, auch ausserhalb Sachsen, an-genommen, und noch im Brauch sey. Hamb. 1700. 8.

Eiusdem Historisch- und Rechts-begründeter Tractat von dem Ver-lassungs-Recht, wie selbiges nicht nur in Hamburg und Lübeck, sondern auch in benachbarten und andern Sächsischen Ländern und Städten, auch weit entlegenen Orten, da das Sächsische Recht, wiewol mit Unterschied, angenommen, und da es noch nicht gebräuch-lich, mit grossem Nutzen, zu mercklicher Aufhellung eines zerfallenen Credit-Wesens, eingeführet werden kan. Hamb. 1703. 4. Summa capita huius Tractatus recensent Noua lit. Germ. h. a. p. 76. sq. it. Mar. Balth. A. 1702. p. 375. sq.

Hermanni Langenbeck, I. V. D. Anmerkungen über das Hambur-gische Schiff- und See-Recht, wie solches in den XIII. XIV. XV. XVI. XVII. XVIII. und XIX. Titeln des Andern Theils Stadt-Buchs enthalten, und die dahin gehörige Rechte der Admiralitaet, Assurance, Avarie, Dispache, Pilotage, des Schiff-Baues, der Strand- und Bergung, Düpe und Haven, wie auch der Grönlandischen Fahrt; nach dieser Stadt, wie auch allgemeinen, und verschiedener Nationen uhralten, alten und jüngern See-Rechten, zum Nutz und Besten des Publici, nebst nöthigen Beylagen, gesammelt, beschrieben und aus-gearbeitet. Hamb. 1727. 4. (tt). §. XI.

(tt) Dignum huius operis encomium non a me, sed ab iis proficisci debet, qui in grauisimis rei maritimae ac nauticae causis cognoscendis animum habent usu subactum. Argumenta libri referunt die Hamb. Auszüge aus Neuen Büchern P. I. p. 69. sqq. Ipse vero Auctor in Dedicatione significat, paratum se ad vltimam limam habuisse Commentarium in totam Partem II. Statutorum, eodem modo compositum, quo Partem I. ab eo illustratam supra in MSS. diximus: sed commodum visum fuisse, materiam de *Contrahibus* et *Aedificiis*, non fa-cile cum re nautica in vnum volumen cogendam, tantisper seiungere, et ad Ius maritimum seorsum prius afferre ea, quae exteris pariter ac nostratibus essent profutura. Ita vero dolemus, id quod ex Parte II. reliquum factum erat, im-portuno fati interuentu, in desideratis resedisse.

§. XI.

Ab externis etiam Ictis, non ex instituto quidem, sed data occasione, subinde aliquid lucis et interpretationis legibus Hamburgensium affusum esse, facile intelligitur tum ex propinquitate Iurium aliorum, tum ex necessitate causarum non vno in foro actarum. Quamobrem non puto negligendos hic mihi omnino esse (quamuis maturiori aliorum collectioni et indicio nunc relinquendos), qui partim ad Statuta Ciuitatum aliarum, vel ob viciniam, et communem Iuris fontem, vel alia quacunque de causa, multa nobiscum communia habentium, commentati sunt, vt ad Lubecense *Dau. Meuius*, ad Luneburgense *Hartu. Dasselius*; partim qui causas in externis tribunalibus definitas, inque his etiam Hamburgenses, consignarunt, vt in Cameralibus *Iac. Blumius*; partim denique qui Consilia aut Responsa, non sine rogatis quoque nostratum, ediderunt, vt *Ern. Cothmannus* et plures.

§. XII.

Disputationes ad Statuta nostra Academicas non fusciperem recensendas, si idem, quod meum est, fuisset etiam consilium viri, de quo supra dixi, laboriosissimi, *Car. Io. Fogelii*, beate defuncti. Sed ille in Bibliotheca sua Iuridica Hamb. quidquid vnquam ab Hamburgensibus de Iure quocunque disputatum fuit, in plenam seriem colligere, et omnia, quae vel sola tituli affinitate fieri poterant, ad interpretes statutarios redigere voluit, etiamsi in iis de Statuto ne γού quidem. Ego vero non alia huc afferenda sumo, quam quae ex instituto et diserta Auctorum professione ad Legum nostrarum interpretationem aut vindicationem sunt directa.

Ad Statut. Hamb.

Partt. Titt. et Artt. complures.

Nic. Lucas Schaffshausen de Iure singulari feminarum Hamburgensium. Hal. 1702.

Antonii Cordes Tempora legalia ex Statutis Hamburgens. praecipua ac singularia. Altorf. 1626.

Wolder Schele de Auctoritate iudicis in variis actibus priuatis adhibenda. Vltraj. 1737.

P. I. — — *Io. Cph. Schnelle* Delibata quaedam ad Processum Hamburgensem. Franequ. 1694.

- P. I. — — *Gerb. Lütken* de Aequitate Iuris Statutarii Hamburgici circa Processum iudicarium, deque differentiis eiusdem. Lugd. Bat. 1721.
- P. I. T. V. — *Hier. Petr. Müller* de Iure Actuarii Hamburgensis. Kilon. 1726.
- T. XX. A. 2. *Mart. Luc. Schele* de Instrumentis indiscretis. Helme-
stad. 1707.
Burch. Io. Vffelmannus de Exceptionibus contra instru-
menta guarentigiata. Traj. ad Rhen. 1710.
- T. XXI. — *David Otte* de Con- et Disconuenientiis Iuris commu-
nis et statutarii Hamburgensis, quoad exceptionem
Praescriptionis. Gissae 1705.
Io. Cph. Hörmann de Praescriptione, inprimis vtrum ex-
ceptio Praescriptionis Instrumento liquido et reco-
gnito, vulgo Guarentigiato, valide opponi possit.
Groning. 1724.
- T. XXV. A. 3. *Herm. Langenbeck* de Iuratoriae cautionis usu, quoad Re-
conventionis et Expensarum punctum. Altorf. 1691.
- T. XXX. A. 6. 7. *Gerb. Langermann* de Probatione per libros mercatoris
mortui. Groning. 1727.
- — A. 8. *Heino von Sachten* de Epistola. Tubing. 1661.
- T. XXXVIII. A. 1. *Iac. Georg. Berckenmeyer* de Iure circa sacra, in libera
republ. Hamburgensi cum iurisdictione ciuili con-
nexo. Gieff. 1725.
- T. XL. — *Wilb. Schroeder* de Priuilegio Hamburgensium de non-
appellando. Traj. ad Rhen. 1690.
Casp. de Lengerke de Causis ad Cameram Imperii non-
appellabilibus. Hal. 1705.
Nic. Schuback de Licito per querelam nullitatis ad sum-
ma Imperii Dicasteria recursum, in causis alias vel per
Priuilegium, vel per legem ab ipsorum iurisdictione
exemptis. Gieff. 1725.
- P. II. — — *Iac. Hintzelmann* de Dissonantia Iuris Ciuilis & Hamb.
in Contractibus. Rostoch. 1703.
Ioach. Steetz de Pactis, Iure Ciuili, speciatim Hambur-
gensi, aut inualidis, aut reprobatis. Traj. ad Rhen.
1737.
- T. II. A. 7. *Nic. von Spreckelsen* de Vindicatione, contra bonae fidei
possessorem non competente. Hal. 1703.
Io. Conr. Firnhaber de Domino a rei vindicatione ex-
cluso, secundum Statuta Hamburgensia. Ien. 1715.

- P. II. T. IV. — *Io. Otte* de Iure Hypothecae publicae, secundum Statuta Hamb. Traj. ad Rhen. 1732.
- — A. 9. *Io. Henr. Wenzhardt* de Pacto antichrestico. Lugd. Bat. 1723.
- T. V. A. 3. *Mart. Wold. Schrötteringk* de Dominii reuiuiscencia. Giss. 1711.
- — *Ant. Cordes* de Ordine quorundam Creditorum peculiari in concursu. Altdorff. 1726.
- — A. 10. *Elard. Vedeler* de obligatione vxoris ob aes alienum mariti. Franequ. 1694.
- — A. 10. 11. *Conr. Diet. Völckmann* de Aeris alieni inter coniuges Hamburgenses communione. Hal. 1728.
- — A. 15. *Ioach. Rentzel* de Priuilegio dotis in concursu creditorum &c. Aurel. 1719.
- T. VI. — *Io. Lutterlob* de Fideiussoribus. Lugd. Bat. 1720.
- T. VII. — *Dau. Otto* de Cambiis. Aurel. 1687.
- — *Io. Dieter. Lochau* de Vitiis negotiationis collybisticae, vel cambialis. Franeq. 1726.
- — Art. 4. et 12. *Mich. Witte* de Induciis ad literas cambiales solvendas earundem termino addi solitis, vulgo Discretions-Tagen. Hal. 1715.
- — Art. 9. *Georg. Iac. Hoefft* de Cessione literarum cambialium: vom Transport der Wechselbriefe. Giss. 1711.
- T. VII. et VIII. *Iac. Langermann* de Iuris Nat. Rom. Germ. et speciatim patrii differentiis, circa periculi seu casus fortuiti naturam, praestationemque contractuum, qui dominium natura sua transferunt: Permutationis, Cambii, Emt. Vend. Groning. 1727.
- T. VIII. — *Car. Io. Fogel* Positiones de materia Emtionis et Venditionis, tam Iuris Ciuilis, quam Iuris Stat. Hamb. Aurel. 1701.
- — *Io. Guil. Spring* de Emptione Venditione, tam secundum Ius Ciuile Iustinianeuum, quam secundum Ius statutarium Hamburgense. Lugd. B. 1713.
- T. XI. — *Lucas Andr. von Bostel* de Vsu hodierno patriae potestatis Romanae in foris Germaniae, speciatim Hamburgensi. Lips. 1732.
- — *Hieron. Böckell* de Iure mulierum Hamburgensium circa contractum connubialem. Franeq. 1689.
- T. XI. A. 7. *Herm. Burmester* de Repudio propter errorem bonorum fortunae. Rost. 1733.
- — A. 11. *Dieder. Anckelman* de Pactis dotalibus. Hal. 1695.

- P. II. T. XIII. sqq. *Io. Brahmer* de Naui et Nauigatione. Heidelb. 1661.
Franc. Vasmer de Admiralitate. Argentor. 1674.
Io. Frid. Krüger de Iudicio Admiralit. Hamb. Helmst. 1709.
- T. XIV. XVI. *Henr. Kellinghusen* de Discrimine tempestatis marinae. Hal. 1709.
- T. XVI. — *Mart. Luc. Schele* de Instrumento Asssecurationis, vulgo Polizza. Helmst. 1707. & Lips. 1736.
Io. Schulze de Contributione iactus. Basil. 1647.
Luc. Andr. von Bostell de Contributione propter iactum marinum, vulgo Havaria. Argentor. 1735.
Theod. Schröder de Avaria, Germ. vom Haveren-Recht. Altdorf. 1676.
Pauli Gerckens Delibata quaedam ad Tix. XVI. P. II. Stat. Hamb. de Havaria. Groning. 1721.
- T. XVII. — *Io. Schele* de Iure naufragii colligendi. Argent. 1674.
- T. XVIII. — *Io. Iul. Saurland* de Literis maritimis, vulgo von Zee-Briefen. Groning. 1715.
Henr. Rademin de Bodemeria. Hal. 1697.
- T. XIX. A. 2. 3. *Io. Osterlob* de Praescriptione rerum per mare allatarum, secundum Statuta Hamburgensia. Hal. 1710.
- P. III. T. I. — *Alb. Henr. tho Bühren* de Hamburgens. Testam. Hal. 1700.
Petr. Lütken de Relinquendis hereditatibus secundum principia Iuris naturae, & determinationes Iuris Hamburgici. Lugd. Bat. 1718.
- — A. 4. *Laur. Peters* de Alienatione bonorum hereditariorum. Lugd. Bat. 1693.
Ericus Wördenhofius de Libertate testandi, Statutis Hamburgensibus restricta. Lugd. Bat. 1706.
- — A. 4. sq. *Io. Richey* de Pactorum dotalium mutatione, ob fauorem bonorum hereditariorum, Iure Hamburgensi restricta. Traj. ad Rhen. 1732.
- — A. 7. *Io. Gerh. Goebel* de Diuerso iure bonorum adquirentium et hereditariorum. Hal. 1714.
- — A. 20. *Andr. von Bostel* de Legato ad pias causas, Iure Hamb. irrenocabili. Lugd. Bat. 1698.
- — A. 29. *Henr. Rogge* de Iusta exheredatione liberorum, Iure Hamburgensi. Rintel. 1728.
- T. III. A. 1. *Eggert Wolff* de Iuribus singularibus circa successionem legitimam in bonis Hamburgensium. Rost. 1718.
Pet. Bentzen Triga Casuum practicorum, Iure statuario Hamburgensi maxime controuersorum. Groning. 1721.

IN STATVTA HAMBVRGENSIA. III

- P. III. T. III. A. 1. *Hier. Müller* de Successione ab intestato, secundum Ius ciuile, Hamburgense ac Belgicum. Traj. ad Rhen. 1729.
- — A. 2. 4. 6. *Io. Hieron. Kirchoff* de Separatione liberorum per elocationem et diuisionem. Giss. 1711. (uu)
- — A. 5. *Nic. Rumpff* de Vsufructu materno Iuris Germanici, inprimis Hamburgensis. Frf. ad Viadr. 1730.
- — A. 6. *Iul. Henr. tho Bühren* de Portione statutaria, viduae Hamburgensi, tempore secundarum nuptiarum, cum liberis consortibus bona communia diuidenti, competente. Lugd. Bat. 1731.
- — A. 8. *Mart. Hieron. Schele* de Portione statutaria Hamburgensi. Marp. 1728.
- — *Petrus Stüven* de eo quod iuris est circa bona communia, post mortem vnius coniugum, intuitu superstitis ac liberorum, secundum Statuta Hamburgensia. Traj. ad Rhen. 1735. (xx)
- — A. 11. *Pet. Theod. Wiese* de Priuatione dotis et successionis statutariae ex capite adulterii. Hal. 1724.
- — A. 17. *Henr. Wellmann* de Orphanotrophis. Franeq. 1700.
- T. VI. A. 5. *Casp. de Lengerke* de Foemina tutrice, cum parallelismo Iuris Romani et Statutarii Hamburgensis. Groning. 1706.
- — A. 9. *Frid. Alb. Anckelmann* de Improbatis coniugum donationibus. Traj. ad Rhen. 1727.
- — A. 20. *Hieron. Hartw. Müller* de Munere tutelari haud gratuito. Rost. 1738.
- — A. 21. *Mart. Wilh. Mundt* de Maioris aetatis termino, legibus et moribus, inprimis nouissima sanctione Hamburgensi definito. Frf. ad Viadr. 1734.
- P. IV. — — *Io. Bapt. Mutzenbecher* de Conuenientia et disconuenientia Iuris communis et proprii Hamburgensis in Poenis criminum. Hal. 1713.

P. IV.

(uu) Propter affinitatem argumenti liceat hic ad P. III. Stat. Tit. III. Art. 4 et 6. commemorare scriptum postumum Magnif. quondam Consulis *Ioannis Schlüters* Rechtliche Erörterung der in Hamburg gar oft vorkommenden Frage: Ob, nach denen Hamburger Rechten, ein Wittiber, oder Wittibe schuldig sey, dasjenige, so sie, nach Absterben ihres Ehe-Gatten, durch Erb-Fälle gewinnen, einzubringen; wann sie, auf einen oder andern Fall, von ihren Kindern sich abtheilen wollen. Hamb. 1698. 4.

(xx) Generatim ad Titulum hunc Statuti vtilissima est, quae haud pridem prodiit (auctore, vt fertur M. W. S. I. V. D.) *Sciagraphia bonorum inter coniuges Hamburgenses communionis*. Hamb. 1735. 4.

- P. IV. — A. 5. *Aug. Wygand* de Falsis. Rostoch. 1687.
 — — A. 17. 21. 40. 41. 42. et 49. *Andr. Klefeker* de Lethalitate vul-
 neris non scrupulose requirenda ad poenam capitalem
 homicidae dolosi. Traj. ad Rhen. 1734.
 — — A. 19. *Iac. Dan. Horbius* de Iure viarum circa clamorem vio-
 lentiae, vulgo: *Strassen-Recht*, das Mord-Geschrey
 betreffend. Francq. 1699.
 — — A. 26. *Vinc. Rumpff* de Crimine Raptus, ex Iure Nat. Gent.
 Ciu. Canon. aliisque; in specie ex Edicto poenali
 Hamburgensi. Groning. 1725.
 — — A. 28. *Georg. Iac. Hoeft* de Virgine stuprata, a stupratore non
 dotanda. Giss. 1712.
 — — A. 33. *Clem. Sam. Lipstorp* de Furto tertio simplici, prima al-
 teraque vice non punito, ne Carolino quidem Iure
 capitali. Lugd. Bat. 1726.
 — — A. 48. *Herm. Langenbeck* de Castigatione moderata. Altd. 1692.

Ad Conclusionem:

- Io. Sluterus* de Responsis mercatorum, vulgo *Parere* dictis. Giss. 1706.
Frid. Kirchhoff de Iure consuetudinis. Frf. ad Viad. 1730.

Ad Recessum A. 1603:

- Art. 39. sq. *Io. Ioach. Koch* de Iure braxandi: vom Brau-Rechte. Argen-
 tor. 1686.
 Art. 43. *Henr. Schemel* de Priuilegiis Opificum. Heidelb. 1669.

Ad Ordinationem Iudicii:

- Io. Georg. Langenbeck* de Iudicio reuisorio, Romano, Camerali et Hama-
 burgensi. Traj. ad Rhen. 1730.

Ad Land-Recht:

- Art. 61. *Ghr. Dresky* de Fundamento Retractus duplicis in agris Hambur-
 gensium vsitati. Hal. 1722.

Ad Constitutionem monetariam:

- Wilh. Gull* de Vtilitate bonae monetae, et maxime nouae Hamburgensis,
 in commerciis. Traj. ad Rhen. 1728.

Ad Cameralia:

- Io. Klefeker* de Neglectis, quoad acquirendi modos, Fisci commodis, iux-
 ta Ius Ciuile Romanum, et mores maxime hodiernos, cum Iuribus
 Hamburgensium collatos. Tubing. 1720.

§. XIII.

Coronidis loco laudanda mihi ex instituto est, quam toties citaui, *Idea ICTi Hamburgensis perfecti*, formata a *Vincentio Placcio*, I. V. L. magno illo quondam et Iurisprudentiae bonarumque literarum, et Gymnasii nostri ornamento: cuius viri merita, etiam ad hoc, de quo agimus, argumentum pertinentia, ille demum agnoscere desinet, quem pigebit cogitare mature, partiri accurate, et solidiori cuilibet doctrinae sua admittere incrementa. *Idea* illa exstat quinto loco in *Opusculis eius nouem Iuridicis*, sub titulo *Musarum Iuridicarum* coniunctim editis Hamburgi 1693. 4. habetque hoc egregium plane, quod non desiderium tantum, sed consilium etiam afferat Iuris Ciuilis Hamburgensis erudite pernoscenti, *Commentarii Exegetico-Practici*, ex multiplici ad interpretandum apparatu instruendi, atque ita tandem condendi exactissimi alicuius *Corporis Iuris Hamburgensis*. In quo instituto *aperiri*, ait, *campum honoris atque gloriae, in terra multum adhuc incognita, vixque a limine salutata sibi met, post paucos, habitata certe haecenus et occupata nulli*. Proinde optat, vt inclytae nostrae Ciuitatis Doctores Iuris et Licentiatii, quantumlibet plures, coniunctis studiis opus tam praeclarum aggrediantur, et pro sua quisque propensione animi, aut opportunitate, partem aliquam laboris in se suscipiant. Cui voto nos etiam quam cupientissime subscribimus; et quemadmodum dolemus, viuo adhuc et superstite Placcio, qui sua in hanc rem consilia, subsidia, initia, liberaliter promiserat, pleraque mansisse infecta; ita non est, cur de voluntate, facultate, apparatu, imo partim etiam otio, eorum, quae hodie apud nos florent, ingeniorum desperemus.

§. XIV.

Interim quum in iis, quae vtiliter elaboranda Vir idem optimus censuit, principe quodam loco constituatur *Explicatio vocabulorum singularium*, in Statutis nostris, siue ex veteri exemplo, siue ex dialecto Auctoris, occurrentium, quae a peregrinis, et moris pariter ac sermonis nostri ignaris, non illico intelliguntur; ausi sumus, pro Colophone huic Dissertationi addendo, in specimine quodam conari, et ad solum

Statutum recentius (yy) aliquod Glossarii instar hic subiicere; ita tamen, vt nec Commentarium demus pro Glossa, nec omnem explicandae cuiuslibet vocis significationem, sed eam duntaxat afferamus, quae in allegatis Statuti locis intelligitur.

Specimen Glossarii ad Statuta A. 1603.

- Acht:** Consilium. Bittet ein Mann den andern an seine Acht. i. e. si rogat in consilium, aut ad deliberationem adhibet. P. I. T. XXVIII. A. 6.
- Affterfolgen:** rectius achterfolgen (vid. Sluter von Erben p. 851.) proseguere. conf. Verfolgen. P. I. T. XVI. A. 5.
- Andung:** indicium: Anzeige. P. III. T. VII. A. 7.
- Aufzüge:** protractiones, exceptiones moratoriae. P. I. T. XXIV.
- Auslucht:** suggrundium, exedra, pars aedificii promineatior. P. II. T. XX. A. 4.
- Ausminder:** praeco auctionarius. P. I. T. XLII. A. 1.
- Ballast:** suburra, lapides, aliaque onera subsidiaria, quibus carina deprimitur, ne vacua naus subuertatur. P. IV. Art. 10.
- Bedarue Männer:** idonei, brave, derbe: qui vegeta sunt aetate, integris facultatibus, integra existimatione. P. I. T. I. A. 4.
- Beharden:** apprehendere, handfest machen. P. IV. A. 6. behardet oder ergriffen. ib. A. 37. 45. 49. 50.
- Befümmern:** vid. Kummer.
- Berath:** spatium deliberandi. P. I. T. XXVI. A. 1.
- Beruffen:** reprehendere, obiurgare. P. I. T. I. A. 8.
- Bescheidenlich:** ea conditione, mit dem Bescheide. P. I. T. XIII. A. 7.
- Beschlagen:** deprehensus, betreten, ergriffen. P. IV. A. 45.
- Besessen:** possessionatus, angeessen, erbgeseßen. P. I. T. I. A. 4. T. XXV. A. 1. T. XXXIV. A. 15.
- Boddemerey:** foenus nauticum, quando pecunia foenori datur sub hypotheca naus. Boddemen, verboddemen. P. II. T. XVIII. A. 1. 5. 7.
- Bôme:** Trabes, vel rates, quae portui claudendo transuersim obiciuntur. P. I. T. XVII. A. 4.
- Bürg-Zucht:** Cautio, vadimonium. P. II. T. III. A. 5.
- Compaß-Briefe:** literae subsidiales, pro impetrando testium examine in alieno foro. P. I. T. XXVIII. A. 16. 17. T. XXXI. A. 1.

Ding:

(yy) Si enim ad vetera quoque Statuta, itemque Recessus et Constitutiones antiquiores accingi voluissemus, visurus fuisset Vir Clariss. Chr. Gottlob Hältaus, quanta copia vel ex vnus nostrae Ciuitatis Legibus affundi posset ad Glossarium fori Germanici, cuius ipse nuper Specimen, sed quantum epistola capere potest, edidit Lips. 1738. 4.

Ding-Banc: locus iudicii: apud nos iudicium inferius, das Niedere Gericht. P. I. T. I. A. 1.

Ding-Leute: Assessores in Iudicio: Niedern Gerichts-Bürger. P. I. T. V. A. 1. T. VI. P. IV. A. 59.

Ding-pflichtig: iurisdictioni obnoxius. P. I. T. XXXVIII. A. 1.

Eggewapen: gladius, vel quodcunque armorum genus quo caesim aut punctim ferire solemus. P. IV. A. 33. 39. 45. 52.

Ehehafft: *substantive*: causa legitima, et inprimis impedimentum legitimum. P. I. T. XVI. A. 1. 3. Ehehafft seiner Verhinderung vorbringen. *ibid.* A. 4.

adjective: durch ehehaffte Noth verhindert. P. I. T. XXXIII. A. 1.

Entsetzen: Entsetzung: relutio hypothecae, quam redimit vel debitor a creditore, vel creditor hypothecarius posterior a priore. P. I. T. XLII. A. 2. 3. P. II. T. V. A. 12.

Erstigkeit: Prioritas. P. I. T. XXII. A. 5.

Fahrnuß: bona mobilia. P. III. T. VI. A. 17.

Feidebriefe: literae hostiliter minaces, incendiariorum. P. IV. A. 14.

Findung: sententia iudicii inferioris. Finden: sententiam dicere. In die Findung gehen: ad suffragandum coire. P. I. T. VI. A. 2. Vnde in Statut. Lubec. L. V. Tit. I. vocantur Finder, qui in nostris Ding-Leute.

Flocken: in consortio leuitatis esse. Die, so mit ihm flocken und führen: qui cum eo grassari solent. P. IV. A. 24.

Frey höchstes: caput, vita. An seinem Frey-höchsten gestraffet werden: capitali supplicio affici. P. IV. A. 6.

Garnebring: ligna in naui mercibus substructa, ne fundum carinae, raro ab aquis immunem, contingant. P. II. T. XIV. A. 34.

Geldhaftig: rectius Gelthastig: de quo satisdari debet. Gelden s. Gelten satisdare. P. I. T. I. A. 7. P. II. T. VIII. A. 17. T. IX. A. 3. T. XVI. passim.

Gerichts-Stand: statio coram iudicio. P. I. T. XV. A. 1.

Gewäldiget. vid. wäldigen.

Geroragt. vid. wragen.

Gülte: redditus. Jährliche Gülte oder Zinse. P. I. T. XXI. A. 2.

Handhast: handhastige That: facinus praesentissimum, in quo quis velut manu deprehenditur. P. I. T. XXXIV. A. 9. P. IV. A. 33. 44. 45.

Haven: *verbaliter dictum*: portum intrare. P. II. T. XVI. A. 10.

Hestern: quercus iuniores. P. IV. A. 12.

Jenige: Jennig Mann: aliqui, aliquis. Einige: iemand. passim.

Kardele: und Winde-Tafel: funes cum trochleis ad nauem onerandam et exonerandam. Rectius: Cordele. Gall. Cordages. P. II. T. XIV. A. 36.

Klevelappen: casulae domibus adstructae: aedificiorum appendices. P. II. T. XX. A. 9.

Kohbrügge: lignum est in supremo tabulato, quo naus tegitur. P.II. T. XIV. A. 35.
vid. Langenbeck ad Ius maritimum. p. 83. In Recessu 1618. vocatur
Burckbrügge.

Kriegischer Vormund: curator ad litem. P.I. T. IX.

Kriegs-Befestigung: litis contestatio. P.I. T. IX. A. 2. T. XX. A. 1. den Krieg
Rechtens befestigen: litem contestari. P.I. T. XV. A. 2. T. XVI. A. 1.
T. XXXIX. A. 1.

Kummer: arrestum. **Befümern**: arrestare. P.I. T. XVII.

Landzwiner: praedo, qui vias publicas infestat. P.IV. A. 16.

Lossen: exonerare. P.II. T. XIV. A. 11. 12.

Löven: exedrae tabulae, in canalem prominentes. P.II. T. XX. A. 11. 13.

Marck sonder Gnade: multa contumacis, qui ad tertiam citationem in iudi-
cio non comparet. vid. P.I. T. III. A. 6. & P.I. T. XVI. A. 1.

Marckstück zu Wegen und Stegen: nummus (vulgo grauioris monetae vncia-
lis dimidius) ex quouis Testamento in aerarium publicum erogandus;
olim fortasse destinatus viis publicis reparandis. P.III. T. I. A. 21.

Mahlstätte: locus definitus. P.I. T. XVI. A. 5. T. XXVIII. A. 18. T. XLI. A. 6.

Mündlein: Pupillus: Pflege-Kind. P.I. T. IX. A. 3. T. XXV. A. 4.

Pfund: libra: h. l. censetur assibus viginti: 20 ss. P.I. T. I. A. 9. T. VI. A. 2. 3.

Pleiters: litigantes: Belg. *Plyten*: litigare. Gall. *plaidier*. P.I. T. XXXVI. A. 1.

Queme: pro *Käme*, est ex Belgismo. P.I. T. VII. A. 7.

Quernacht: spatium viginti quatuor horarum, quod datur debitori, pro ter-
tia et vltima vice, si forte pignus, creditori iam adiudicatum, reluere
ipse malit, quam creditori permittere venditionem. P.I. T. XLII. A. 1.
item si nolit domo cedere, in quam creditor iam immissus est. ib. A. 3.

Quick: jung Vieh: omne genus pecudum juniorum, vt equulei, iuenculi,
buculae, agni, porcelli etc. P.II. T. III. A. 2.

Recess: locus residui: Was sich im Recess befindet: pecunia, quae in recessu est,
quando scil. rationes plus habent in acceptis quam in expensis. P.III.
T. VI. A. 22.

Reff: vadum in mari aut flumine arenosum. P.II. T. XVII. A. 5.

Ringlieferung: Immissio creditoris in domum adiudicatam, per ritum annuli
s. mallei, quo ianua pulsatur, ab exsecutore iudicii in manus eius tra-
diti. P.I. T. XVI. A. 5. T. XLI. A. 6.

Schimmann: velorum et rei velificatoriae in naui praefectus. P.II. T. XIV. A. 34.

Schragen: tabula suspensa, pro publicandis vel Constitutionibus, vel officio-
rum publicorum partibus et emolumentis. P.I. T. IV. A. 3. T. V. A. 2.

Selbgelter: debitor ipse, pro quo alius fide iussit. P.II. T. VI. A. 16.

Sellen: diuendere. P.II. T. XIV. A. 8.

Speer-Masse: mensura ab Aedilibus danda, ne quis nouo opere vel vicino
vel Reipublicae faciat iniuriam. P.II. T. XX. A. 1. sq.

Stand

Stand thun: fateri: gestehen. P.IV. A. 58.

Stauung: mercium in nauibus onerandis collocatio talis, vt neque vacillet quidquam, neque supposita ab impositis detrimentum capiant. P. II. T. XIV. A. 34.

Tagdingen: diem reo vel debitori de satisdando auctoritate iudicis constituere. P. I. T. I. A. 7. T. IV. A. 2. T. XXXVII. A. 2. T. XLI. A. 1. 3.

Dehligen: tueri, securum praestare. P. I. T. II. A. 4.

Verfolgungs-Zettel: schedula de prosequendo pignore ab Exsecutore Iudicii data. P. I. T. XVI. A. 5.

Verlassung, it. Auflassung: Cessio s. resignatio rei possesae, coram Senatu. P. I. T. I. A. 13. P. III. T. VI. A. 9.

Versitzen: negligere per desidiam, aut contumaciam. P. I. T. III. A. 6.

Unterjährlige: minores. P. III. T. VI. A. 15.

Unterschiedlich protocolliren: intellige *distincte*; non autem *varie* aut *dinerse*. P. I. T. V. A. 1. T. XLIII. A. 2.

Vollbordt: consensus, mandatum, Vollmacht. P. I. T. II. A. 4.

Vorstand: cautio. P. I. T. XVI. A. 3. T. XXXVIII. A. 2.

Urpheide: iuramentum proscriptorum, de non redeundo intra terminum. P. IV. A. 6.

Wäldigen: immittere in possessionem. P. I. T. IV. A. 4. gewäldiget. P. I. T. XLI. A. 7.

Warendt: fideiusor, guarendator, qui de euictione praestanda cauit. P. I. T. XXVIII. A. 15.

Wehre; custodia, Gewahrsam. P. II. T. II. A. 7. an seine Wehre nehmen. P. IV. A. 45.

Wetten: dem Rechte wetten: poenas iudicio dare. P. IV. A. 28. 43. fünf Pfund wetten. P. IV. A. 56.

Wetzsch: Mantica: Felleisen. P. II. T. III. A. 3.

Willführ: Pactum, conuentio spontanea. P. I. T. XXX. A. 1. T. XXXVIII. A. 4. T. XLI. A. 3. it. confessio, Geständniß. P. I. T. XXXVII. A. 2.

Winde-Tackel. vid. Kardele.

Wolmacht: vires integrae: bey Leben und Wolmacht: dum quis viuit et valet. P. I. T. XXXIV. A. 13. P. III. T. I. A. 7.

Wordt: locus suggestus et ex planitie editus; area pro imponendo aedificio. P. II. T. XX. A. 6.

Worthaltender Bürgermeister: Consul Praeses: olim Latine dictus *Verbipotens*. P. I. T. I. A. 2. T. III. A. 1. T. XVII. A. 1. 2. 12.

Wragen: laedere, frangere, lacerare, vulnus hians infligere. gewragte Wunden. P. I. T. III. A. 4. nach Befindung der Verletzung und gewragten Schadens. P. IV. A. 54. Affine *Wrack*: laesum, corruptum, anbrüchig.

ERRATA: Pag. 21. lin. 5. a fine: pro *solent* lege *solebant*.

p. 32. l. 20. pro *negotis* leg. *negotiis*.

p. 71. §. 1. l. 5. pro *quadam* lege *quaedam*.

WAGENERO SVO

PRAESES.

Si ad pernoscendam hominis indolem satis est decennii consuetudo, audere potes, Iuuenis praestantissime, niti meo de Tua virtute testimonio, non dubio aut timido, sed a fide atque experientia firmato. Vndecimus enim labitur annus, ex quo curae meae ac disciplinae domesticae commissus, vixisti mecum in contubernio ita suauiter, ita laudabiliter, ut per omne illud tempus ne verbi quidem aut nutus asperioris meminerim, quo fueris vel in modestiae ac sapientiae tramite promouendus, vel a deuo reuocandus. Tu, cum paucis aliis, ingenii elegantia, obsequendi alacritate, studii pertinacia, morum probitate, effecisti, ut aequius ferrem mortem nuperam filii unici: quippe in quo meam quidem iacturam sentiebam longe maximam, sed minorem Reipublicae; quoad scilicet haberem Tui similes, paterna sollicitudine in spem eius certissimam educandos. Gratulor Tibi hanc Tuam praestantiam: gratulor, quod nunc publice edis, specimen animi rerum patriarum studiosissimi. Atque ut nullus dubito, Academiam, quam petis, in Tua maturitate habituram, quod Gymnasio Hamburgeni non exprobet; ita per Deum, perque Tuam etiam virtutem et constantiam confido, optimae nostrae Patriae in Te aliquando redditum iri virum, cuius nec eruditionem, nec elegantiam, nec integritatem denique ac prudentiam imparem ducat rebus in luce publica gerendis. Vale. Scribebam Hamburgi. V. Non. Octob. C1D1D CCXXXVIII.

SONET.

SONETTO.

Se quel Desio, con cui Te stesso accendi
Di sostenere quanto il Testo esprime,
E gir di Pindo sulle alpestri Cime,
Pel cui Sentier i passi affretti, e stendi,

Durerà alquanto, finche Etate ammendi
Alcun difetto con più sode lime,
Vedremti col Gran Ricchey andar sublime
Di par col Volo, c'hor troppo alto prendi.

In Te già nel bel fior degli Anni tuoi
S'ammiran frutti di Saper profondo,
Via più cari di quei de' Lidi Eoi.

Con quel tuo Parlar chiaro, alto, e facondo,
Glorioso il tuo Nome hor rendi trà Noi,
Che poi si spargerà per tutto il Mondo.

Pepe L.

Belohnet edlen Fleiß, und glücklichen Verstand,
Der Klugen reizend Lob, der Vorzug wahrer Ehre;
Freund, so erkennt in Dir Dein frohes Vaterland
Mit Recht, mit Lust, mit Danck die Frucht von Richeys Lehre;
So eilst Du, Werthester, allein zu grösserm Ruhm,
Mit früher Gründlichkeit nach Leipzigs Musen-Sitze;
So ruffet Themis selbst Dich in ihr Heiligthum
Und wählt Dich diesem Recht, von dem Du schreibst, zur Stütze.

Hagedorn.

Holl ich den rüst'gen Fleiß, das feurige Bestreben,
 Das, Edler Freund, ich stets in Deinem Thun verspürt,
 Durch vielen Dichter-Schmuck und Wörter-Pracht erheben,
 Da, ohne mich, Dich längst des Fleißes Lorbeer ziert?
 Umsonst! weil aller Ruhm Dir nicht die Ehre giebet,
 Die dieser Vorzug faßt, daß Richen Selbst Dich liebet.

G. Luis.

Dein Wandel ist belobt, Dein Wissen ungemein:
 Drum wird auch einst Dein Glück von feltner Grösse seyn.

H. J. Faber.

Dein glückliches Bemühn, Dein dauerhafter Fleiß,
 Zeigt iezo sich der Welt, nimmt den verdienten Preis:
 Man lobt, man ehret Dich: Das Glück lohnt solche Gaben:
 Dir folgt ein ewiger Ruhm: Was willst Du grössers haben?

Georg Dieterich Bremer.

Eques Bremensis.

Ich ehre Dich, mein Freund, weil Dein erhabner Geist
 Auf Tugend sich sowol, als Wissenschaft befleißt:
 Von dieser zeigt sich hier die allerreiffste Probe,
 Und jene dient sich selbst zum allerschönsten Lobe.

Johann Dieterich Wiebeking.

Am Dich, geehrtster Freund, gerieth Gelehrsamkeit
 Mit wahrer Tugend jüngst in einen süßen Streit.
 Die eine rühmte sich des Vorzugs ihrer Gaben;
 Die andre wollt an Dir den grösten Antheil haben.
 Die Wahrheit hat darauf dieß Urtheil ausgebracht:
 Es bleibt, zu Deinem Ruhm, der Streit unausgemacht.

Theod. Ern. Frid. Fineck.

Eques Danus.

Richey, Michael, / Wagener, Franz Anton, / Stockfleth, Daniel,

Historia Statvtorvm Hambvrgensivm

Hambvrgi [1738]

4 Diss. 515#Beibd.11

urn:nbn:de:bvb:12-bsb10655931-1

VD18 1475679